

IX/7,76

IGU INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE
EDVARDA KARDELJA V LJUBLJANI

PROBLEMATIKA ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI Z VIDIKA
REORGANIZACIJE IN POVEZOVANJA KMETIJSKIH POVRŠIN

Drago KLADNIK

Ljubljana, junij 1983

Poudariti velja, da je proučevanje problematike zemljiške razdrobljenosti razmeroma zahtevna naloga. Postopki za ugotavljanje razdrobljenosti in njenih učinkov so precej komplicirani in dolgotrajni, tako da jih s sredstvi, ki so bila za raziskavo na voljo, nismo mogli upoštevati. Odločili smo se za poenostavitev. Izbrali smo takšne pokazatelje, do katerih smo prišli na nezahteven način in zagotavljajo visoko stopajo regionalne diferenciacije. Primerjava posameznih parcialnih indikatorjev nam je omogočila ugotoviti razmere na območju vseh ljubljanskih občin.

1.1. Dosedanja proučevanja

Obravnavano problematiko vsekakor ne moremo označiti kot strogo geografsko, saj se s posameznimi problemi ukvarjajo tudi agrarni ekonomiki, ekonomisti in geodeti. Prav pri proučevanju zemljiške razdrobljenosti je delitev dela še posebno izrazita.

Nedvomno so neustrezne socialne posestne razmere in majhna posest z vsemi svojimi varovi in posledicami razmeroma dobro obdelane v posameznih monografijah in agrarnih raziskavah nekaterih manjših enot, pa je konkreten vpliv zemljiške razdrobljenosti še slabo poznani v pogojih modernega kmetovanja, razmeroma slabo poznani. Večinoma so podane le površne ocene o različnih negativnih učinkih.

Razumljivo je, da je proučevanje tovrstnih problemov omejeno na dežele, kjer predstavlja le-ti močan zaviralni faktor v pridelovanjih po čim večjih količinah hrane. Dejstvo je, da se je v večini držav modernizaciji kmetovanja prilagajala tudi zemljiška struktura. Obnova procesa sta bila postopna, a sinhrona. V zahodnem svetu je temeljilo prilagajanje optimalni velikostni strukturi in posvetni usakroženosti na kapitalističnih principih ponekod načrtne, drugje pa brezobzirne zemljiške politike, katere žrtve so bili predvsem majhni, pretirano razdrobljeni kmetijski obrati. Načeloma je bila socializacija v takimenovanih državah realnega socializma še veliko bolj brezobzirna v odnosu

Zakon pomeni tudi uradniščevanje sklepov in priporočil skupščine SR Slovenije o vprašanjih, ki so pomembna za nadaljni razvoj gospodarjenja s gozdovi v republiki. Zaustavila naj bi se nesmotna drobitev gozdne posesti.

Na kmetijah se ne sme zapostavljati zmogljivosti in močnosti, temveč je potrebno omogočiti, da le-ta izkoristimo, ker so kmetije sposobne dati še večjo proizvodnjo. Zaščita določenih kmetij pred drobitvijo je prav tako eden od faktorjev za podpiranje opremljanja in moderniziranja proizvodnje, da bi naraščala produktivnost in dohodek individualnih kmetijskih proizvajalcev ter se izboljševale njihove življenjske možnosti.

V zvezi s dedovanjem kmetij so pomembna zlasti naslednja načela:

- kakšne in katere kmetije ščititi pred drobitvijo,
- kateri dedič deduje na podlagi zakona kmetijo, ki jo sme dedovati samo on dedič? Pri tem je seveda potrebno določiti, kdo sme biti dedič kmetije. Ugotovimo lahko, da nekateri pravni sistemi odijo krog zakonitih dedičev v primerjavi s določbami o splošnem dedovanju in sicer tako glede na poklicne in socialne lastnosti dedičev.
- pravni sistem, ki ščiti kmetije pred delitvijo, mora rešiti tudi vprašanje vrstnega reda, to je kateri izmed dedičev, ki so sicer sposobni dedovati kmetijo, le-to deduje.
- sama določitev dediča, ki kmetijo deduje, ne rešuje vseh problemov zaščite kmetije pred delitvijo, še ni določb, ki bi preprečevale, da bi bil dedič kmetije preveč obremenjen. Zato je določena tudi velikost dednega deleža.
- nadaljne določbe, ki pri dedovanju kmetij odstopijo od principa enotnosti, rešujejo vprašanje, kaj v primeru, če bi dedič kmetije prodal v določeni dobi potem, ko je je podedoval ter vprašanje omajitev pri oporočnem razpolaganju s kmetijo.

Problematiko je uzakonil zakon o dedovanju kmetijskih zemljišč in zasebnih kmetijskih gospodarstev, ki ureja poseben dedni režim za kmetijsko zemljišče in za posebej določene kmetije, po

katerem se onemaruje prehod kmetijskih zemljišč v last tistih, ki zemlje ne obdelujejo, preprečuje drobitev določenih kmetij in omogoča prevzem kmetij pod pogoji, ki dediča ne obremenjujejo preveč. Na podlagi tega naj bi se ustvarili pogoji za smotno uporabljanje kmetijskih zemljišč in za krepitev proizvodnega sodelovanja med tistimi, ki jim kmetijsko zemljišče rabi za osebno delo ter OZD.

Ta dedni režim izhaja iz splošnih pravil dedovanja, s tem da določene vidike prilagaja dedovanja kmetij. Posebno ureditev dedovanja kmetij razširja zakon tudi na kmetije, ki so predmet razdruževalnega postopka. Zakon posebne določbe o tem, da bi se načelo nedeljivosti kmetije izvajalo tudi pri drugih pravnih poslih med živimi, nima. Zato prihaja do drobitve kmetij s prometom med živimi, seveda ob upoštevanju določb zakona o kmetijskih zemljiščih. Kmetje pa s tem izgubljajo svojstvo zaščitene kmetije in je njihov položaj ob dedovanju povsem drugačen kot ob prevzemu.

Zato se pojavljajo tudi predlogi, da bi načelo nedeljivosti zaščitene kmetije morale biti upoštewane tudi v prometu med živimi. Ti predlogi pa ne upoštevajo, da naša agrarna in socialna politika nikdar ni bila imela za cilj ohranjanje obstoječih vaških struktur. Potrebno je namreč upoštevati dinamiko razvoja ter tudi hotenja in osebne kvalitete lastnika zemlje. Pri tem pa prav gotovo ni pomembno ali ima kmetijsko zemljišče prav določen kmet.

S prometom kmetijskih zemljišč med živimi prehajajo kmetijska zemljišča v lastnino oziroma uporabo tistih, ki se bolj intenzivno ukvarjajo s kmetovanjem, natančno ko jih odtujujejo predvsem tisti, ki to dejavnost opuščajo.

V veljavi je prednostni vrstni red pri nakupu kmetijskih zemljišč, katerega upravičenci so razvrščeni v naslednjem zaporedju:

- zakupnik kmetijskega zemljišča, ki je kmet ali kmetijska organizacija, razen če gre za zakupna razmerja med kmeti, ki se sklepajo zaradi posebnih razlogov za čas, dokler ti razlogi trajajo,
- kmetijska organizacija, katere zemljišče meji na zemljišče, ki je predmet ponudbe,
- kmet, ki mu kmetijska dejavnost pomeni glavno dejavnost in katerega zemljišče meji na zemljišče, ki je predmet ponudbe,
- kmet, ki mu kmetijska dejavnost pomeni dopolnilno dejavnost in katerega zemljišče meji na zemljišče, ki je predmet ponudbe,
- kmetijska zemljiška skupnost,
- kmetijska organizacija, ki ima zemljišče v primarni oddaljenosti,
- kmet, ki mu kmetijska dejavnost pomeni glavno dejavnost in ima zemljišča v primarni oddaljenosti,
- kmet, ki mu kmetijska dejavnost pomeni dopolnilno dejavnost in katerega zemljišče je v primarni oddaljenosti.

Odprava vzrokov drobljenjakmetijskih površin in njihovo prahajanje vrroke nekmetov presega okvir določil o zaščitenih kmetijah in je potrebno rešitev iskati predvsem v čimprejšnji določitvi zemljišč za potrebe kmetijstva in gozdarstva ter razsvetitev namembnosti kmetijskih zemljišč v zemljišča, ki so trajno namenjena za kmetijsko proizvodnjo. Pripomogle bi tudi upoštevanje določil, ki urejajo dolžnosti obdelovanja kmetijskih zemljišč.

Naslednji problem v zvezi s določanjem zaščitenih kmetij je neupoštevanje določbe, da tako kmetije sestavljajo samo kmetijska zemljišča, ki niso s prostorskim oziroma urbanističnimi dokumenti namenjena za graditev. V nekaterih primerih so med s odločbo določenimi zaščitenimi kmetijami tudi takšne, na katerih zemljiščih so določena območja zasjede in drugih gradenj. Kmetijska zemljišča zaščitenih kmetij bi morala biti v prostorskem delu družbenega plana občin razvrščena vsej v svojem večjem delu med zemljišča, ki so trajno namenjena za kmetijsko proizvodnjo.

6.2. Arondacije

Arondacija je upravnoekonomski ukrep, s katerim se s prisilno zmenjavo v upravnem postopku zakroži zemljišče arondacijskega upravičenca tako, da se mu pripoji tuje zemljišče, prejšnjemu lastniku pa praviloma povrne škoda v ustreznem drugem zemljišču. Namen arondacije je torej tako urejanje prostora, ki s strnitvijo omogoča smotrnejšo obdelavo zemljišča in uporabo moderne tehnologije, s čimer se vzpostavi optimalnejša proizvodna enota in tako večja produktivnost v kmetijski proizvodnji.

Arondacija je podobna komasaciji. Razlika je v tem, da se arondacija izvede v korist enega arondacijskega upravičenca, pri komasaciji pa se zakrožijo zemljišča vseh upravnikov in lastnikov, ki se nahajajo naddoločene območju.

Arondacija kmetijskih zemljišč se lahko izvede v korist kmetijske organizacije, skupnosti, združenih kmetov na podlagi pogodbe, če gre za obnovo ali napravo trajnih nasadov ali za združeno obdelovanje ter v korist posameznega kmeta v hribovitih predelih zaradi povečanja kmetijske proizvodnje, izboljšanja rebe kmetijskih zemljišč in ohranjanja naseljenosti. Kmet mora trajneje združevati delo, zemljišča, delovna in druga sredstva z delom delavcev in združenimi sredstvi v organizaciji združenih kmetov ali v organizaciji združenega dela.

Arondacijski upravičenec mora navesti namen arondacije in izkazati, da razpolaga s možnostmi za izvedbo tega namena. Predložiti mora ustrezen program kmetijske proizvodnje, ki bo v skladu s njegovo vključitvijo v družbeno organizirano kmetijsko proizvodnjo.

Arondacijski upravičenci lahko vložijo predlog za arondacijo:

- če imajo na zakroženem območju razdrobljena zemljišča ali če leži v strnjenezem zemljiškem kompleksu, tuje zemljišče,

- Če nudijo lastniku, ki je kmet oziroma uporabniku zemljišča za zemljišče, ki naj se pripoji, drugo ustrezno zemljišče enake katastrske kulture in enake kvalitete ob upoštevanju usklajenega dejanskega stanja v zemljiškem katastru, če pa takega zemljišča nimajo, pa drugo zemljišče ustrezne vrednosti, pri čemer se vrednost ugotavlja na podlagi katastrskega dohodka, ob upoštevanju usklajenega dejanskega stanja v zemljiškem katastru,
- Če nudijo lastniku, ki nima statusa kmeta, za zemljišče, ki naj se pripoji, drugo zemljišče enake vrednosti, ki ga tak lastnik lahko ima v lasti, če pa takšnega zemljišča nimajo, pa odškodnino po predpisih o razlastitvi,
- Če izkažejo, da razpolagajo s možnostmi za izvedbo namena, za katerega predlagajo arondacijo.

6.3. Komasacije

Prav tako kot arondacija je tudi komasacija upravno-ekonomski ukrep, ki pa za razliko od arondacije ni izveden v korist enega samega kmetijskega proizvajalca, ampak zadeva vse kmetijske proizvajalce in tudi druge lastnike zemljišč na določenem območju. Pomembnost komasacije se kaže tudi v tem, da gre za važen prostorski poseg v kmetijski prostor, saj se večkrat s komasacije ne razdelijo ponovno samo kmetijska zemljišča med uporabnike in lastnike tako da dobi vsak čim bolj zaokroženo zemljišče, ampak se praviloma gradi tudi nove ceste, prekopov in drugih javnih objektov. Namen tega posega je usposobitev kmetijskih zemljišč za smotrnejšo obdelavo in s tem za večjo produktivnost kmetijske proizvodnje.

Komasacije lahko predlagajo kmetijska zemljiška skupnost, kmetijska organizacija ali kmetje. Če površina kmetijskih zemljišč uporabnikov in kmetov, ki so se izrekli za komasacije, skupaj s površino kmetijskih zemljišč tistih, ki nimajo statusa kmeta, presega več kot polovico vseh kmetijskih zemljišč na komasacijskem območju, je izpolnjen pomemben pogoj za vložitev predloga

za komasacijo. V praksi se je namreč pokazalo, da so v veliki meri ovirali postopek za začetek izvajanja komasacije prav tisti lastniki kmetijskih zemljišč, kinniso kmetje.

Vsak uporabnik in vsak lastnik kmetijskega zemljišča, ki je kmet, dobi praviloma iz komasacijskega sklada ustrezno zemljišče približno enake skupne vrednosti, če je mogoče, pa tudi enake katastrske kulture in približno enake lege kot jo ima zemljišče, ki ga je vložil v komasacijski sklad.

Pri razdelitvi zemljišč iz komasacijskega sklada je potrebno gledati na to, da dobi vsak komasacijski udeleženec čim bolj zekrošeno zemljišče. Občank, ki se po tem zakonu ne štejejo za kmete, se dodalijo (v posebnem bloku parcel) zemljišča, ki jih smejo imeti v lasti (gozd in vinograd do 0,05 ha, na ravnini do 1 ha kmetijskih zemljišč skupaj, v predelih nad 600 m pa največ 3 ha skupnih površin).

Pri izvajanju komasacij se pojavljajo razmišljanja, da je po sami izvedbi komasacije ponovna fizična delitev zemljišč nesmotrna, s tem bi se sagotovila vključitev vseh kmetijskih zemljišč na takšnem območju v intenzivno obdelavo. Takšna rešitev ne pomeni pbeega v lastništvo, temveč le spremenjen odnos do rabe zemljišč. Slednje ni le interes družbe kot celote, temveč se pojavlja vse bolj pogosto kot zahteva tistih kmetov, katerih primarni interes je v intenzifikaciji proizvodnje.

6.4. Melioracije

Tudi melioracija je upravno-ekonomski ukrep, ki tako kot komasacija zadeva vse uporabnike in lastnike kmetijskih zemljišč na določenem območju. Z razliko od komasacije pa pri melioraciji ne gre samo za prostorski poseg, temveč tudi za takšno spremembo kmetijsko-zemljiške strukture, ki pomeni trajno izboljšanje rodovitnosti kmetijskih zemljišč. Z melioracijami se tako bolj kot z drugimi agrarnimi operacijami, ki smo jih dolej

obravnavali, ustvarjajo možnosti za uvajanje sodobne tehnologije in s tem za boljše obdelovanje kmetijskih zemljišč, kar vse ima za posledice večjo produktivnost kmetijske proizvodnje. Zato so melioracije zelo pomembne tudi za izvajanje družbenih planov glede kmetijske proizvodnje.

Melioracije delimo v hidromelioracije in agromelioracije. Hidromelioracije obsegajo ureditev režima površinskih voda s regulacijami neravnih vodotokov, izgradnjo zadrževalnikov in drugih protipoplavnih in protierozijskih objektov ter ureditev stalnega vodnega režima s izgradnjo osuševalnih in namakalnih sistemov. Agromelioracije pa obsegajo ukrepe, ki izboljšujejo fizikalne, kemijske in geološke lastnosti tal (spnenje, planiranje, krčenje drevesne rasti in grmičevja na zemljišču, naprava teras, ureditev gorskih in kraških pašnikov in podobno) ter izboljšanje dostopa in prevoza na kmetijsko zemljišče.

Melioracije lahko predlagajo kmetijska zemljiška skupnost, kmetijske organizacije in kmetje, združeni v skupnost na podlagi pogodbe po predpisih o združevanju kmetov.

Pogoji za melioracije manjšega obsega se le deloma pokrivajo s pogoji za komasacije. Ista sta pogoja o tem, kdo se mora izreči za te agrarne operacije in da morajo pobude zanje obravnavati kmetijske zemljiške skupnosti. Glede na sam značaj melioracije in njeno pomembnost pa zakon določa še, da mora biti predlagana melioracija v skladu s družbenim in prostorskim planom občine.

Problemi pri izvajanju melioracij izhajajo v veliki meri iz dejstva, da je pri lastnikih zemljišč prisotna bojazen pred njihovim podružbljanjem. Akcije melioracij ovirajo stari ostari kmetje in tisti lastniki zemljišč, ki jim dohodek iz kmetijstva ni pomemben za existenco (nekmetje).

Glede na to, da je cilj izvajanja melioracij usposobitev zemljišča za intenzivnejšo in produktivnejšo kmetijsko proizvodnjo, ostaja temeljno vprašanje, kako zagotoviti, da bo na teh zemljiščih organizirana skupna proizvodnja o enotnem setvenem planu. Na melioriranih zemljiščih v republiki se namreč ugotavlja, da sta način in intenzivnost pridelovanja nastala praktično nespremenjena. Neujela se je vrsta proizvodnje, sicer pa vsak lastnik prideluje po starcu.

Zakon o kmetijskih zemljiščih izrecno določa, da morajo meliorirana zemljišča po izbiri kulture in načinu njihovega obdelovanja ustresati programu melioracij, sredstvom vloženim v ta namen in družbenemu planu občine. Za neizvajanje tega določila so predvideni tudi ukrepi, ki jih sicer predvideva zakon o kmetijskih zemljiščih v primerih, ko lastnik oziroma uporabnik zemljišča ne ravna s skrbnostjo dobrega gospodarja. Čeprav se ob izvajanju melioracij ustanovljajo melioracijske skupnosti, le-te ne preraščajo v proizvodne skupnosti.

Proučiti je potrebno možnost, da bi zemljišče lastnikov, ki v nobenem primeru ne bi izvajali programa proizvodnje, postalo družbena lastnina po posebnem postopku. Dejstvo je, da je dosledno izpeljavo programov na melioriranih kmetijskih zemljiščih potrebno zagotoviti. V nasprotnem primeru se postavlja vprašanje upravičenosti nadaljnjega izvajanja prostorsko-ureditvenih operacij s družbenimi sredstvi.

Pri zemljiščih v zasebni lasti bi bilo ob izvajanju melioracij potrebno upoštevati slasti naslednja načela:

- da je organizirana melioracijska in proizvodna skupnost za izvedbo melioracijskih del in vzdrževanje melioracijskega sistema,
- da se hkrati izvrši komasacije zemljišč,
- da se organizira tržno poljedelska proizvodnja oziroma pridelovanje kmeče na tržno priraje mesa in mleka,

- da je investitor in nosilec pridobljenih družbenih sredstev organizacija združenih kmetov.

V zvezi s varovanjem kvalitetnih kmetijskih zemljišč se odpira naslednja dilema: zaradi njihovega varovanja naj bi v največji možni meri odstopili za nekmetijsko rabo le slabša kmetijska zemljišča ter melioracijska območja, katerih melioracija za kmetijske namene bi bila ali predraga ali predolgotrajna, saj je znano, da traja tlatvorni proces tudi več desetletij in da se stroški melioracij nesorazmerno visoki. Najboljša melioracija teh predelov je urbanizacija, ker se tako klima tal kot ozračja spremeni v zaželjeno ugodnejšo smer. Pričakovano pretirano zmanjšanje obsega kmetijskih zemljišč bi morali preprečiti, posebej tudi v kmetijsko manj primernih in obsejnih območjih, kjer je kmetijska raba izrazito pomembna za ohranitev nekaterih splošnih družbenih funkcij in ciljev.

Z dragim osuševanjem samoživljenih zemljišč bo lahko smogo ne nekaj časa nadomeščati izgube obdelovalne zemlje, katerim ne bo mogoče povsem isogniti (ceste, druga infrastruktura). Toda osušena neživirjata zemljišča ne bodo kmalu ali pa nikoli tako kvalitetna kot npr. zemlja na Ljubljanskem in Kranjskem polju. Naš kmetijski proizvodni prostor je torej silno omejen. Po drugi strani pa je veliko takega prostora, ki ga lahko nismo pozidali, ne da bi bile s tem bistveno zmanjšane možnosti za pridelovanje hrane in ne da bi bilo bistveno prizadeto ekološko ravnotežje.

6.5. Podružbljanje zemljišč

Proces izenaševanja lastninske pravice in družbene lastnine pomeni, da lastninska pravica na kmetijskih zemljiščih žedelje bolj izgublja svoj pomen. Ničljena je predvsem lastnina kot podlaga za prisvajanje produktov. V našem socialističnem upravnem sistemu pa prisvajanje produktov tudi v primeru lastnine temelji predvsem na pravici razpolaganja s rezultati dela enako kot v primeru dela s družbenimi sredstvi.

Enako razpolaganje s rezultati dela v primeru dela s kmetijskimi zemljišči v lastnini kot s tistimi v družbeni lastnini pride posebej do izraza pri družbeno organizirani proizvodnji kmetov, trajnejši medsebojni povezanosti oziroma pri trajnejšem poslovnem sodelovanju na podlagi združevanja dela, zemljišč in drugih sredstev, ki so lastnina kmetov, s delom delavcev in s družbenimi sredstvi v organizaciji združenega dela, torej v tistih oblikah združevanja kmetov, ki so družbeno-pravne osebe. To pa seveda ne pomeni same izenačevanja družbenega in ekonomskega statusa kmeta s delavcem, ki dela s družbenimi sredstvi, ampak tudi to, da postajata pravica opravljanja v tistih oblikah združevanja kmetov, ki so družbeno-pravne osebe in dohodek posebnostna od same lastnine na kmetijskih zemljiščih.

Površine s visoko produktivnim družbeno organiziranim načinom pridelovanja je treba širiti povsod, kjer je mogoče obdelovalno zemljo bolj smotrno izkoristiti in to predvsem:

- na račun površin, ki so last nekmetov,
- ostarelih kmetov,
- majanih kmetij, ki zemljo ne izkoriščajo dovolj,
- neobdelanih površin.

Danes nekateri napredni kmetje, veliki tržni proizvajalci ugotavljajo, da bi lahko obdelali več zemlje, pri tem pa ne zahtevajo odprave zemljiškega maksimuma, marveč nacionalizacije vse kmetijske zemlje, ki bi pomenostavila organizirano obdelovanje vse zemlje, oziroma "prerazporeditev" zemlje tistim, ki jo bodo obdelovali. Prerazporeditev ne v lastnino, marveč v obdelovanje (Glinšek, 1982).

Kerda je tako razmišljanje še preuranjeno za uresničitve, vendar kaže, da se kmetje svedajo, da ne more biti lastnina zemlje, temveč produktivno delo v kmetijstvu osnova za enakopraven družbeno-ekonomski položaj kmeta.

do zasebnega sektorja lastništva. Le-ta je bil s izjemo skromnih ohišnic skoraj v celoti iskoreninjen v prid velikih, zakroženih, državnih produkcijskih enot, ki pa se zaradi odtajane lastninske pravice in nezainteresiranosti proizvajalcev niso pokazala, kljub na videz idealnim pogojem za pretirano uspešna.

Samo redke razvite države niso prilagajale sezonske strukture zahtev in možnosti modernizacije kmetovja. Zanje je še vedno značilna pretirana sezonska razdrobljenost in pomanjkljiva kmetijska infrastruktura. Največkrat gre za dežele, kjer splošen gospodarski razvoj ni omogočil optimalnega zmanjšanja števila kmečkoga prebivalstva (na 10% ali manj) in je še vedno prisotna prikrita agrarna prenaseljenost. Prav v teh državah pa se je proučevanje sezonske problematike še posebno razmahnilo in pomeni še danes enega temeljnih zanimanj agrarne geografije in sorodnih ved. Kot bo podrobneje predstavljeno v nadaljevanju, sta tovrstni državi predvsem Poljska in Jugoslavija, pa tudi skandinavske države. Za vse te dežele je značilno tudi spoznanje, da vstrajajo pri privatni lastni vešine kmetijskih sezonskih s nedodelanim dednim pravom, iskoreninjen kapitalizem pa omogoča tudi obstoj za zahodni svet povsem neperspektivnih kmetij.

1.1.1. v tujini: Tschudi (1970) ugotavlja, da se posledice razdrobljenosti kažejo v izgubi površin, v neprimerni obliki parcel, v manjšem pridelku, v slabših možnostih za mehanizacijo ter končno, kar je najvažnejše, v večjem potrebnem delovnem času za določeno delo. Razdrobljeno posest enači s zmanjšanjem površine, kar pa je količinsko težko izrednotiti.

Norvečan Nordgard (1968) je skušal proučiti nekatere od vzrokov, ki bi pojasnili regionalne razlike med kmetijami. Poskušal je najti nepristranski način kvantificiranja vseh upoštevanih spremenljivk. S pomočjo regresijske analize je iskal odnos med deležem ornih površin, zasejanih s travo, velikostjo kmetij,

Podružbljanje senlje v okviru šesprejetih zakonskih ukrepov omogoča oblikovanje večjih obratov, sposobnih za rentabilnejšo kmetovanje. Ob podružbljanju se mora formirati senjski sklad, nakar bi se v skladu s potrebami proizvajalcev senlja delila v obdelsvo tistim, ki bi je bili pripravljene obdelovati s skrbjo dobrega gospodarja. Streneti bi bilo potrebno, da se uveljavijo žitelj površinske nekrošeni kompleksi, kar je predpogoj za dvig produktivnosti. Posamezni proizvajalci bi se morali medsebojno dogovarjati o načrtovanju proizvodnje, tako da bi se istovrstne senjsko-proizvodne enote še povečevale. Za to je najprej potrebno vse oblike združevanja dela, sredstev in senlje.

V senjski sklad naj se vključujejo senjska, ki niso obdelana s skrbjo dobrega gospodarja, senjska, ki se pridobijo na podlagi določil o preživninskem varstvu, presežki senjski ob strogem upoštevanju loha lastninskega maksimuma obdelovalnih senjski, kar je še posebej pogost pojav pri izvajanju prostorske ureditvenih operacij.

7. ZAKLJUČKI

Pojem zemljiška razdrobljenost je navidezno razmeroma natančno opredeljen, vendar še bežno spremljanje problematike v strokovnih in poljudnih člankih izpričuje, da si posamezniki razdrobljenost različno tolmačijo.

Kmetijska zemlja je razdrobljena v vseh družbenoekonomskih sistemih. Če fizična dejstva pogojujejo osnovno delitev posamezne zemljiške kategorije, vendar tovrstne členitve še ne moremo označevati za razdrobljenost v ožjem smislu. Le-ta opredeljuje delitev kmetijske zemlje med različne lastnike oziroma delitev posameznih posesti na več različnih, prostorsko oddvojenih kosov.

Ločiti moramo pojma velikostna in prostorska razdrobljenost. Velikostna razdrobljenost nam daje predstavo o velikosti posameznih kosov in stanju velikosti posestva. Prostorska razdrobljenost pa nam daje informacije o razporeditvi kosov posesti v prostoru, kar lahko igra važno vlogo pri uporabnosti mehanizacije.

S problematiko zemljiške razdrobljenosti so se doslej največ ukvarjali poljski in jugoslovanski geografi, agrarni ekonomiki in drugi strokovnjaki sorodnih ved, kar je posledica prisotne lastnine večine kmetijskih zemljišč v pogojih splošnega uveljavljanja socialističnih družbenih odnosov. Za merjenje stopnje razdrobljenosti je bila izdelana vrsta formul, ki pa imajo vse po vrsti občutno slabost, da je potrebno za opredeljevanje njihovih spremenljivk izredno zamudno delo, katerega rezultati ne omogočajo ocene regionalne razčlenjenosti. Zato smo za potrebe raziskave uporabili enostavnejše koeficiente, tvorjenje s primerjanjem dveh spremenljivk, ki smo jih dobili iz podatkov katastrskih in statističnih služb.

Na ta način smo opredelili povprečno velikost parcele, povprečno velikost parcele z ozirom na sektor lastništva, povprečno velikost parcele po zemljiških kategorijah, število parcel na gospodarstvu, velikost posesti ter površino obdelovalne zemlje na kmetijo.

Ugotavljamo, da so obravnavani parametri v primerjavi s slovenskim povprečjem bistveno manj ugodni, da pa kažejo visoko stopajo razčlenjenosti znotraj proučevanega območja. Posebej poredi so pokazatelji na območju rodovitnega Ljubljanskega in Kranjskega polja in v urbaniziranem zaledju Ljubljane.

Med vzroki zemljiške razdrobljenosti sta primarna učinkovanje reliefa in dedovalna politika. Učinki reliefa so primarni v hribovitih območjih, učinki dedovalne politike pa v ravninskih predelih. Res pa je, da je vloga dedovanja tudi v reliefno razgibanih predelih zelo pomembna, zlasti pri dinamiki drobljenja, medtem ko je relief v ravninskih predelih vplival pri formiranju sistemov poljske razdelitve na delo ter različno kvalitetnih zemljiških kompleksov.

Ostali vzroki so mnogovrstni. V zadnjem času postajajo vse bolj pristoni oziroma za sedajšo dinamiko nadaljne drobitve celo odločilni. Med elementi prostorskih posegov velja zdvojiti učinke razraščanja urbanizacije ter infrastrukture, med socioekonomskimi pa intenzivno deagrarizacijo, staranje kmečke delovne sile, prehajanje zemlje v roke nekmečkega prebivalstva ipd.

Učinke zemljiške razdrobljenosti lahko grupiramo na splošno v demografske, fiziognomske in ekonomske. Med njimi je neposredno mogoče opredeljevati samo ekonomske učinke, prav tako je mogoče razmeroma zanesljivo opredeliti nekatere elemente učinkov v fiziognomiji pokrajine, medtem ko je demografski razvoj v taki ozki povezavi s vsemi drugimi prirodnimi in družbenoekonomskimi pojavi, da ga je kot funkcije zemljiške razdrobljenosti samo skoraj nemogoče ovrednotiti.

Poglavitne demografske učinke predstavlja deagrarizacija s slabšanjem demografskih razmer na podeželju, med fiziognomskimi prevladujejo različne oblike in intenzitete opuščanja obdelave zemlje ter širjenja zasidanih površin, poglavitni ekonomski učinki pa so zmanjševanje produktivnosti kmečkega dela, večja

poraba neefektivnega delovnega časa, zmanjševanja učinkovitosti kmetijske mehanizacije, kar vse vpliva na nenormalno visoke cene kmetijskih proizvodov, ki se na svetovnem tržišču vse manj konkurenčne.

Med ukrepi za odpravo zemljiške razdrobljenosti velja izpostaviti izvajanje različnih prostorsko ureditvenih operacij (menjava zemljišč, arondacije, komasacije, melioracije) in izvajanje ustrezne zakonodaje o dedovanju kmetijskih zemljišč. Nasploh lahko da najboljše rezultate spoštovanje in dosledno izvajanje sicer zelo pozitivne zakonodaje o kmetijskih zemljiških, združevanje kmetov ipd.

V novjšem času se vse bolj uveljavljajo zahteve po podružbljanju kmetijskih zemljišč, kar bi pripomoglo k izenačevanju statusa individualnega kmetijskega proizvajalca in delavca v združenem delu. Lastniško pravico nad zemljo bi zamenjala obdelovalna, kar bi presegale današnja tega določila o zemljiškem maksimumu, ki še postajajo ovira pri racionalizaciji proizvodnje.

8. LITERATURA IN VIRI

1. Dolgoročni program razvoja agroindustrijske proizvodnje. Komisija zveznih družbenih svetov za vprašanja gospodarske stabilizacije. Beograd, 1982
2. GLINŠEK S., 1982, Ali je zemljiški maksimum osrednje vprašanje agrarne politike? Naši razgledi, Ljubljana
3. GOSAR L., 1978, Prispevek k proučevanju razdrobljenosti posesti. Geografski vestnik L, Ljubljana
4. GOSAR L., 1976, Vpliv gibanja kmečke delovne sile na oblikovanje agrarnega prostora. Doktorška disertacija, Ljubljana.
5. ILEŠIČ S., 1950, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Inštitut za geografijo SAZU. "Delo 2", Ljubljana.
6. JANUSZEWSKI J., 1968, Index of Land Consolidation as a Criterion of the Degree of Concentration. Geographica Polonica 14. Special Issue for the 21 th International Geographical Congress, New Delphy
7. KAVČIČ M., 1983, Zemlje je še veliko. Delo, Ljubljana
8. KERT B., 1977, Socialnogeografske proučitve Pesniške doline s posebnim ozikom na pokrajnsko transformacije pod vplivom hidromelioracij. IGU, Ljubljana
9. KLADNIK D., 1982, Mešana delavsko-kmečka gospodinjstva kot dejavnik razvoja podeželja v občini Novo mesto, IGU, Ljubljana
10. KLADNIK D., 1981, Problematika zemljiške strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije do leta 2000. IGU, Ljubljana
11. KLADNIK D., 1982, Slabosti zemljiške strukture kot poseben zaviralec posodabljanja kmetijstva in skladnejše preobrazbe podeželja. Gradivo za posvetovanje geografov ob 60-letnici geografskega društva Slovenije, Ljubljana

12. KLADNIK D., FATUR D., PIRY I., REPOLUSK P., ŠPES M., ZAKOPNIK T., 1982, Socialno-geografska raziskava resseljevanja Haloz in Slovenskih goric. IGU, Ljubljana
13. KLEMENČIČ M., 1975, Sodobni prelog v SR Sloveniji, Geografski vestnik XLVII, Ljubljana
14. Kmetijska zemljišča (druga knjiga), 1982, ČZ Uradni list SRS, Ljubljana
15. KOCJAN S., 1979, Kmetijska zemljišča - zakon s komentarjem. ČZ Uradni list SRS, Ljubljana
16. KOCJAN S., 1973, Zakon o dedovanju kmetijskih zemljišč in zasebnih kmetijskih zemljišč s komentarjem. ČZ Uradni list SRS, Ljubljana
17. KOSICKI L., 1963, Wielkość gospodarstwa uspolznega a jego efektywność. Warszawa.
18. KOVAČIČ M., 1983, Kmetijstvo in urbanizacija okoli Ljubljane. Naši razgledi, Ljubljana
19. KRANJEC M., 1982, Zemljiški maksimum - ekonomski ali politični instrument? Naši razgledi, Ljubljana.
20. MALOVRH G., 1963, Analiza gospodarsko-prostorske strukture individualnih kmetijskih obratov. Doktorska disertacija, Ljubljana.
21. MALOVRH G., 1965, Analiza geografsko prostorske strukture individualnih kmetijskih obratov različnih agrarnih predelov Slovenije. Geografski vestnik, Ljubljana
22. MENCINGER J., 1982, Grafica z obilnice in druga vprašanja zemljiškega maksimuma. Naši razgledi, Ljubljana
23. MENCINGER J., 1981, Zemljiški maksimum. Naši razgledi, Ljubljana.
24. Mešane kmetije kot dejavniki razvoja kmetijstva in podeželja (več avtorjev). Biotehniška fakulteta, VIOZD za agronomijo. Ljubljana, 1983

25. NORDGARD A., 1968, Driftsforvariasjonen Jordbruket ASB. Norsk Geografisk Tidsskrift, Bind 23.
26. Podatki mestne geodetske uprave Ljubljana
27. Popis prebivalstva. Zavod SR Slovenije za statistiko
28. Poročilo o izvajanju zakonov s področja kmetijstva. Priloga Poročevalca, 1980, Ljubljana
29. Rodovitna zemlja daje še premalo hrane, Posebni davek na neobdelana zemljišča? Delo, 29. september 1981
30. SORRE M., 1948, La notion de genre de vie et sa valeur actuelle. Annales de géographie.
31. TSCHUDI A.B., 1970, Farm Size as a Criterion in Identifying Types of Agriculture. Geographica Polonica 19, Warszawa
32. VADNAL K., 1982, Grafica z mrtvaško glevo ali zemljiški maksimum. Naši razgledi, Ljubljana.
33. VADNAL K., 1982, Erno do zrna, ..., Naši razgledi, Ljubljana.

9. SEZNAM TABEL

- Tabela št.1: Struktura površin in prebivalcev po demografskih območjih v ljubljanskih občinah za obdobji 1953-1979 in 1971-1979
- Tabela št.2: Struktura izrabe tal v ljubljanskih občinah v letih 1953-in 1979
- Tabela št.3: Spreminjanje površine zemljiških kategorij v ljubljanskih občinah v obdobjih 1953-1979 in 1971-1979
- Tabela št.4: Pričakovni trend zemljiških kategorij do leta 2000 v ljubljanskih občinah
- Tabela št.5: Tipologija spreminjanja izrabe tal v obdobjih 1953-1979 in 1971-1979 v ljubljanskih občinah
- Tabela št.6: Površina zemljiških kategorij in število parcel glede na sektor lastništva v ljubljanskih občinah leta 1982
- Tabela št.7: Razmerje med površinami zasebnega in družbenega sektorja v ljubljanskih občinah leta 1982
- Tabela št.8: Struktura izrabe tal po sektorjih lastništva v ljubljanskih občinah leta 1982
- Tabela št.9: Struktura velikosti posesti v ljubljanskih občinah leta 1982
- Tabela št.10: Struktura površin obdelovalne zemlje v ljubljanskih občinah leta 1982
- Tabela št.11: Število parcel v zasebnem sektorju na gospodinjstvo s kmečkim gospodarstvom po zemljiških kategorijah v ljubljanskih občinah leta 1982
- Tabela št.12: Povprečna velikost parcele v ljubljanskih občinah v letih 1953 in 1977 ter trend pričakovane povprečne velikosti parcele leta 2000
- Tabela št.13: Spreminjanje povprečne velikosti parcele v ljubljanskih občinah v obdobjih 1953-1979 in 1971 - 1979

- Tabela št.14:** Povprečna velikost parcele po zemljiških kategorijah s oziranjem na sektor lastništva v ljubljanskih občinskih letih 1982
- Tabela št.15:** Povprečna velikost parcele po posameznih zemljiških kategorijah s oziranjem na sektor lastništva na primeru občine Bežigrad leta 1982
- Tabela št.16:** Stopnje povezanosti med povprečno velikostjo parcele, spreminjanjem povprečne velikosti parcele, gostote poselitve ter spreminjanjem števila prebivalstva v obdobjih 1953-1979 in 1971-1979 v ljubljanskih občinskih
- Tabela št.17:** Korelacija med povprečno velikostjo parcele in gostoto prebivalstva
- Tabela št.18:** Korelacija med spremembo povprečne velikosti parcele in spremembo števila prebivalstva v obdobju 1953-1979
- Tabela št.19:** Korelacija med spremembo povprečne velikosti parcele in spremembo števila prebivalstva v obdobju 1971-1979
- Tabela št.20:** Korelacija med povprečno velikostjo parcele in spremembo povprečne velikosti parcele v obdobju 1953-1979
- Tabela št.21:** Korelacija med povprečno velikostjo parcele in spremembo povprečne velikosti parcele v obdobju 1971-1979
- NATRIKA** potrebnosti izvajanja prostorsko ureditvenih operacij s oziranjem na kategorizacijo kmetijskih zemljišč.

10. SEZNAM KART

- 1. Katastrske občine v ljubljenskih občinah**
- 2. Povprečna velikost parcele v ljubljenskih občinah leta 1979**
- 3. Spreminjanje povprečne velikosti parcele v ljubljenskih občinah v obdobju 1953-1979**

indeksom nagajenosti terena in starostjo kmeta:

$$x = \frac{\sum_{i=1}^n i \cdot a_i}{\sum_{i=1}^n i \cdot a_i}$$

kjer pomeni x indeks strmine in a površine v območju določenega razreda strmine. Nagajenost terena je razdelil v naslednjih pet strminskih razredov:

Razred	nagajenost
1	0 - 5°
2	5,1° - 10°
3	10,1° - 15°
4	15,1° - 20°
5	nad 20°

V izpopolnjevanju metodologije se je že posebno ukvarjal z velikostjo posameznih kmetijskih gospodarstev in oddaljenostjo kosov posesti. Proučeval je predvsem število kosov, iz katerih sestoji posest, razloge za prostorsko razdrobljenost posesti, razdalje med kosi posesti in domom ter dostopnost posameznih kosov posesti. Vsakega od navedenih faktorjev je proučeval s pomočjo aritmetičnih posnetkov v kombinaciji s podatki katastra. Razumljivo je, da je tovrsten pristop izredno zasuden in lahko odgovori na probleme zgolj peščice kmetij, seveda pa ga je mogoče generalizirati. Ta metoda je eden od najboljših pripomočkov za ugotavljanje, v kolikšni meri je razdrobljenost posesti tudi v reliefa fizično pogojena. Vzroke za razdrobljenost v kose je razdelil v tri kategorije:

- zaradi vnas ležeče posesti drugega lastnika,
- zaradi cest in sgradb,
- zaradi naravnih razmer.

Oglejmo si na kratko še prispevek poljskih agrarnih geografov. Podrobneje se bomo s njihovimi dosežki seznanili v poglavju o izračunavanju različnih pokazateljev razdrobljenosti. Omeniti velja zlasti imeni Koniciki (1963) ter Jamszewski (1963). Prvi je pri svojem proučevanju razdrobljenosti izhajal iz predpostavke, da bi bil idealna oblika posesti **krog** s stavbami v središču. S primerjavo dejanske razdelje med parcelo oziroma kosom zemljišča ter domom in idealno povprečno razdelje za posestvo iste velikosti v obliki kroga, je prišel do načina izračunavanja razdrobljenosti določenega obrata.

Jamszewski je skušal s pomočjo koeficienta osvetliti stopnjo strjenosti posestva. Le-ta lahko predstavlja stopnjo strjenosti ali razdrobljenosti posesti ali razpošenosti kmetijskih kultur oziroma poseznih kultur na posestvu ali v naselju. Toda v primeru upoštevanja večih sosedov, ki goje v istem letu iste kulture, ob sinhronem kolobarjanju, lahko kljub dejansko visoki posestni razdrobljenosti pride do večje strjenosti kmetijskih kultur, kot bi jo s ozirom na podatke o lastništvu lahko pričakovali. Prav dosežki Jamszewskega so za proučevanje razdrobljenosti spričo precejšnje enostavnosti (podatki se lahko zberejo na katastrskih uradih iz posestnih listov) velikega pomena.

1.1.2.doma: Še akademik prof. Ilešič je pri proučevanju sistemov poljske razdelitve v Sloveniji (Ilešič, 1950) kot enega osnovnih fiziognomskih potez poseznih slovenskih pokrajin izpostavil negativnosti zemljiške strukture, še posebno z vidika razdrobljenosti. Žalostno je, da se se od takrat naprej razmere samo še dodatno zapostrovale. Ilešič ugotavlja tudi tesno soodvisnost med različnimi sistemi poljske razdelitve in reliefnimi razmerami. Med poglavitne oblike poljske razdelitve **úvršča delitev** na celkovegude, dolce in proge, seveda pa se dejansko najpogostejše različne vrstne oblike.

Med temeljne študije lahko prištejemo tudi raziskavo M. Klemenčiča (M. Klemenčič, 1975) o sodobnih značilnostih preloga v Sloveniji. Pomembno mesto pri proučevanju je posvetil pomembnosti zemljiške strukture in njenemu vplivu na opuščanje obdelave zemlje. Izoblikoval je tipologije prelogov in kar je za našo raziskavo še pomembnejše, opredelil je najno velikost parcel s oziranjem na zemljiške kategorije, najno velikost posesti in najno oddaljenost parcel, ki še zagotavljajo v naših pogojih kmetovanja optimalno obdelanost.

Omeniti velja tudi dva Kladrnikova prispevka (Kladnik 1980, 1982), med katerima ima pomembnejše mesto temeljna študija o zemljiški strukturi, ki jo je opredelil s vidika družbenoekonomskega procesa in v sklopu demografskih, socialnih ter ekonomskih dogajanj v slovenskem kmetijstvu.

V zadnjih letih so se slovenski geografi lotili tudi raziskav učinkov prostorske ureditvenih operacij, med katerimi prevladujejo komasacije, ki so pogosto povezane s hidroglomeracijami. Omeniti velja zlasti Kertove (Kert, 1977) ugotovitve, ki nedvoumno kažejo pozitivne posledice izboljšane zemljiške strukture. Vendar pri tej opozarja tudi na izredno trdoživost slabosti v zemljiški strukturi, zlasti težnja po drobitvi posesti, katero ugotavlja na še komasiranih območjih, v katerih ureditev so bila investirana precejšnja družbena sredstva.

Najpomembnejši prispevek slovenskih geografov v proučevanju zemljiške razdrobljenosti predstavljata nedvoumno deli Malovrha (1969) in K. Gosarja (1976). V obeh je mogoče najti originalne pristope pri ugotavljanju stopnje razdrobljenosti. Posebno izvirna je Malovrhov pristop, vendar je, kot bomo videli v poglavju o izračunavanju parametrov razdrobljenosti, izredno zamuden in ne uogoča raziskav širših dimenzij, kar pa je pravzaprav hiba vseh tovrstnih, še zlasti poglobljenih študij. Gosar je izboljšal metodologijo poljskih agrarnih geografov, s tem da je vključil v standardne formule za izračunavanje razdrobljenosti novo

spremenljivko - oddaljenost posameznih kosov posesti. Izboljšano metodologijo je zasnoval za potrebe ugotavljanja viškov kmečke delovne sile, pri čemer pa ugotavlja, da so mnogi predeli v Sloveniji, predvsem v zahodni polovici dosegli fazo, ko je prisotno le občutno pomanjkanje delovnih moči.

1.2. Opredelitev proučevanega območja

Ljubljanske občine so močno heterogene, tako po površini kot po družbenoekonomskih razmerah. Občina Center je s svojimi 5 km² sploh najmanjša v Sloveniji, pa tudi občina Bežigrad (45 km²), Šiška (154 km²) ter Moste-Polje spadajo med manjše slovenske upravno-politične enote, medtem ko je občina Vič-Rudnik s 544 km² med večjimi. Skupaj meri proučevano območje 902 km².

Razlike v številu prebivalstva so bistveno manjše in ne presejajo razmerja 1: 2, kar priča, da je območje izredno neenakomerno poseljeno. Aritmetična gostota v nekaterih območjih ne dosega niti vrednosti 20 prebivalcev na km², v Ljubljani in neposredno zaledju pa se dvigne krepko čez 1000.

V naravnogeografskih potezah so precejšnje razlike, kar se v veliki meri odraža tudi v diferenciaciji posameznih elementov družbenoekonomskega razvoja in nenazadnje v stopnji zemljiške razdrobljenosti oziroma drugih različnosti v zemljiški strukturi.

V grobem lahko razdelimo območje ljubljanskih občin na tri naravnogeografske enote:

- na ravnino fluvioglacialnih nanosov severno od Ljubljane ali Ljubljansko polje,
- na ilovnato nasutino Ljubljanskega barja južno od Ljubljane,
- na hribovit svet na obrobju.

Podrobnejša členitev prvega kaše, da ravninski svet na severozahodu dosega rob Sorškega polja, na severu se dotika Kranjskega polja, v osredju je takoinenovana Skaručenska kotlina, jugovzhodno od Šmarne gore in Rašice pa ravninski svet sledi tok Save. Večji kompleks ravnine je tudi vzhodno od Ljubljane med Savo in Ljubljano.

Ljubljansko barje je razmeroma enovita celota z odrastki v notranjost dinarskega hribovja ob manjših rekah Iški in Velikoljski. Sredno je tudi območje ob Šujici, vendar so tla povsod ob vodotokih, kjer so večje količine klastičnega gradiva mnogo bolj rodovitna od barjanskih.

Hribovit svet je neenoten. Na jugu Barja (ali pod njim) teče meja med Alpskim in Dinarskim bokom. Predalpsko hribovje, ki ga tvorijo na območju ljubljanskih občinah Polhograjsko hribovje, osamelca Šmarna gora in Rašica ter Golovec in Molnik kot skrajni zahodni odrastek Zasavskega hribovja, je severno od Dinarskega sveta, ki doseže višek v vrhovih Krin ter Mokrec, v sledju pa so še tudi značilne kraške uravnave: Rakitna, Kurešček, Velikolaško podolje.

Najnovejša pokrajinsko-ekološka členitev Slovenije navaja na območju ljubljanskih občin naslednje enote:

- srednja Ljubljanska kotlina,
- Ljubljansko barje,
- vzhodno Škofjeloško in Polhograjsko hribovje,
- zahodno Posavsko hribovje,
- Krinsko-pokojiška planota,
- Velikolaška pokrajina.

Na takosvanem Ljubljanskem polju so naravni pogoji za kmetovanje zelo dobri, čeprav so ponekod poplavne ravnice ob rekah in potokih mokrotne z zaglejenimi prsti in kot takšne brez sistematičnih hidromelioracij neprimerne za kmetovanje. Nasprotno pa predstavljajo barjanska tla hudo oviro za kmetovanje in je

njihova uspešna sanacija vprašljiva oziroma, povezana je z dragimi, večplastnimi ukrepi. Na dinarskem kraškem površju predstavlja pogosto velik problem pomanjkanje vode.

Klimatske razmere so za kmetovanje razmeroma ugodne, brez klimatske sušnosti v posameznih obdobjih leta in ob zadostni, pogosto celo prekomerni količini padavin. Šal pa je precejšnja ovira na ravnih tleh kotlinska lega, ki povzroča temperaturni obrat, zato so mnoge letine zaradi olane v nevarnosti.

Prostor, v katerem leži Ljubljana, je z vidika kmetijske rabe specifičen. Nasto samo se je razvilo na ravni in redoviti zemlji. Areal take zemlje se razteza na sever do Save in čez ter na vzhod ob obeh bregovih Ljubljanice. V teh dveh smereh pa se tudi mesto najbolj intenzivno širi in s tem usodno posega v svoj kmetijski proizvodni prostor. Na jugu sadruje širjenje mesta Ljubljansko barje, razmeroma velik in razmeroma prezen prostor, ki pa je neugoden za pozidavo, hkrati pa tudi za kmetijsko proizvodnjo manj primeren. Na zahodu in na jugovzhodu sega skoraj do samega mestnega jedra Polhograjsko oziroma Zasavsko hribovje. Za kmetijsko proizvodnjo je to manj vreden prostor, razen polj okrog Kozarij, Dobrove, v Horjuleki in Polhograjski dolini. Toda tudi na ta polja je pritisk urbanizacije zelo močan. Hkrati pa se urbanizacija izogiba gričevnatemu svetu, kateri pa je lahko za stanovanjsko gradnjo dovolj primeren (Kovačič, 1983).

Za območje je značilna izjemna prometna lega. Tu se križajo poti v smeri srednja in zahodna Evropa - JV Evropa, bližnji vzhod ter poti iz vzhodne Evrope ter Avstrije v Italijo oziroma Sredozemlje.

Takšen prometni položaj je še zelo zgodaj pogojeval inovacije. Industrializacija se je za slovenske razmere razmeroma zgodaj razmahnila (še v prejšnjem stoletju), še večji razrast pa je doživela v povojnem obdobju. Centralnost Ljubljane je pogojila tudi širok razmah terciarnih in kvartarnih funkcij. Zato ni čudno, da se je v siledju Ljubljane še zgodaj začel proces

deagrarizacije, spremljan s močno urbanizacijo. Čista kmečka gospodinjstva so se pod vplivom procesov industrializacije in deagrarizacije sprva večinoma transformirala v mešana delavsko-kmečka gospodinjstva, kasneje pa so le-ta prehajala v čista nekmečka gospodinjstva. Na podeželju so se razvila takozvana spalna naselja. Močne so dnevne migracije delovne sile.

Le prometno oddaljenejša in slabše dostopna območja na jugu viške občine so danes v fazi prevladajoče mešane delavsko-kmečke strukture in predstavljajo pravzaprav edino pravo podeželje v proučevanem območju.

Vse več je tudi nekmečkih gospodinjstev na kmečkih gospodarstvih, s čimer prihaja zemlja v vse večjem obsegu v roke nekmetov, ekstenzično neodvisnih od dela na zemlji. Čista kmečka gospodinjstva ostarevajo in le redka so s specializacije proizvodnje dosegla z delom na zemlji razmeroma visoko življenjsko raven. Danes živi na kmečkih gospodarstvih v ljubljanskih občinah še 10554 gospodinjstev ali 9,6% celotne populacije gospodinjstev.

1.3. Metodologija dela

Skromna osebna finančna sredstva namiso omogočila izvedbo zastavljenega programa v celoti. Če prvotno smo imeli v načrtu delo v dveh fazah, pri čemer naj bi bila v prvi fazi v ospredju kabinetna proučevanja, v drugi fazi pa naj bi bil poudarek na terenskem delu, ko naj bi v izbranih sondnih območjih v različnih naravnopokrajinskih enotah konkretno proučili vzroke in posledice pretirane zemljiške razdrobljenosti.

Zaradi še omenjene finančne redukcije smo morali programa dodobra skrbiti, tako da smo se odločili za vrednotenje literature o obravnavni problematiki in analizo nekaterih splošno dostopnih podatkov. Poudariti je potrebno, da tudi takšen pristop omogoča spoznati vlogo razdrobljenosti, saj je le-ta v različnih

področjih izražena s istovrstnimi učinki, pa tudi varoki. Razlikuje se le velikostni red in s njim povezane posebnosti.

Analize podatkov, ki smo jih zbrali na Mestni geodetski upravi in podatki popisa prebivalstva iz leta 1961 so nam omogočile razmeroma podrobno opredeliti problematiko, specifično za območje vseh petih ljubljanskih občin, v primerjavi s razmerami v celotni republiki.

Zaradi argumentacije v obliki tabel se tekst omejuje pretežno na funkcijsko obravnavanje problematike, kjer ima pomembno vlogo analiza dosedanjih tovrstnih proučevanj. Kot že rečeno, je analiza funkcije zemljiške razdrobljenosti razmeroma zahtevno opravilo, zato smo se oprli na rezultate že izdelanih tovrstnih študij, saj se problematika načeloma v nižemer ne razlikuje. Za potrebe diferenciacije znotraj obravnavanega območja pa smo poiskali takšne kasetice, ki dajejo razmeroma zanesljive členitev na osnovi splošno raspoložljivih podatkov.

Karti in tabele naj služijo kot izhodiščne osiroma dokazno gradivo, kjer so podrobno prikazana razmerja in medsebojni odnosi. Podrobno opisovanje in navajanje tabelarnih vrednosti se nam zdi nepotrebno.

2. TEORETSKA IZHODIŠČA

Pojem zemljiška razdrobljenost je navidezno razmeroma natančno opredeljen, vendar še bežno spremljanje problematike v strokovnih in poljudnih člankih izpričuje, da si posamezniki razdrobljenost različno tolmačijo.

Kmetijska zemlja je po vsem svetu razdrobljena. Če fizična dejstva pogojujejo osnovno delitev na posamezne zemljiške kategorije, vendar tovrstne členitve še ne moremo označevati za razdrobljenost v ožjem smislu. Le-ta opredeljuje delitev kmetijske zemlje med različne lastnike oziroma delitev posameznih posesti na več različnih, prostorske oddvojenih kosov. Razdrobljenost postaja pereč problem v primeru, ko onemogoča optimalno izkoriščanje proizvodnih potencialov, kar je tudi predmet naše obravnave.

S problematiko zemljiške razdrobljenosti se ukvarjajo strokovnjaki na področju agrarne ekonomike, ekonomije, geodezije, pedologije in sveda agrarne geografije. Proučevanje zemljiške razdrobljenosti je nekako na obrobju proučevanj vseh navedenih strok in le redki posamezniki se problematiko tudi teoretsko opredelili. Več je praktičnih tovrstnih raziskav, ki se naslanjajo na teoretska izhodišča omenjenih redkih raziskav. Prav obročnost oziroma vpletenost v širšo problematiko zemljiške strukture ter problematiko kmetijstva nasploh je razlog, da je obravnavanje razdrobljenosti pogosto pavšalizirano in se večina avtorjev zadovoljuje zgolj s opisnimi ugotovitvami poglavitnih vzrokov ter učinkov.

Prav na področju posestne in zemljiške razdrobljenosti se odpirajo za dele agrarnega geografa precejšnje možnosti, saj lahko ekonomistične principe ustrezno vzročno poveže in ovrednoti z vidika demografskega razvoja, socialnega razvoja, naravnih pogojev ter infrastrukturne opremljenosti prostora. Očitno je, da gre za tesno prepletanje in součinkovanje prirodnih pogojev ter družbenoekonomskega razvoja, kar predstavlja osnovni predmet geografovega dela.

2.1. Opredelitev osnovnih parametrov razdrobljenosti

Malovrhova raziskava (Malovrh, 1963) gospodarsko-prostorske strukture kmečkih gospodarstev, katerih rezultati naj bi odkrivali stopnjo skladnosti z delovanjem zakona intenzitete, so zasnovane na primerjavi dveh kategorij, iz katerih sestoji celotno v proizvodnji žive tvarine realizirano delo. To sta produktivno delo, ki je delo, ki je potrebno za obdelovanje zemljišč ter pridobitev pridelka in neproduktivno delo, potrebno za prenegovanje razdalj med kmečkim domom in pripadajočimi parcelami. Primerjava dveh kategorij je mogoča samo, če ju izrazimo z najprimernejšim skupnim imenovalcem, ki je nedvomno čas. Čas celotnega realiziranega dela sestoji torej iz časa produktivnega dela in časa poti.

V čas produktivnega dela so implicirani učinki velikosti parcele ter načina njihovega izkoriščenja in obdelovanja. Čas produktivnega dela na posamezni parceli je potrebno torej obravnavati v odnosu do velikosti parcele. Tako dobimo določeno razmerje, ki pove, da je način izkoriščenja tega aktivnejši in delovno intenzivnejši, čim večji je čas dela na parceli v razmerju z njeno velikostjo.

Druga je kategorija časa poti, ki obsega učinke naslednjih činiteljev: oddaljenost parcele, način dostopa na parcelo ter način izkoriščenja in obdelovanja parcele. Čas poti je zato potrebno obravnavati v odnosu do neposredno izmerljive oddaljenosti parcele. Če je čas poti v razmerju do oddaljenosti parcele velik, je to posledica bodisi zahtevnega načina izkoriščenja in obdelovanja, kar narekuje zvišanje frekvence poti, bodisi počasnega dostopa zaradi slabše prometnice (prevladuje peš hoja ali počasna prometna sredstva).

Razmerje med produktivnim in neproduktivnim delom lahko izrazimo absolutno ali relativno. Absolutna veličina tega razmerja je čas produktivnega dela na enoto časa poti ali tenziteteta produktivnega dela, relativna velikost pa sta procentna deleža časa produktivnega dela in časa poti ali izkoristek celotnega realiziranega delovnega časa. Več o navedenih odnosih bo povedanega v naslednjem poglavju.

Čim večja je tenziteteta dela, to je, čim večji je odstotek izkoristka celotnega delovnega časa, tem ugodnejše je stanje v smislu intenzitete ter obratno.

Gosar (Gosar,1976) loči velikostno in prostorsko razdrobljenost. Velikostna razdrobljenost nam daje predstavo o velikosti posameznih kosov in stanju velikosti posestva. Prostorska razdrobljenost pa nam daje informacijo o razporeditvi kosov posesti v prostoru, kar lahko igra važno vlogo pri uvajanju kmetijske mehanizacije. V svoji študiji je izredno nazorno razdelal stopnjo razdrobljenosti na primeru dveh imaginarnih enako velikih posestev, pri čemer se v posameznih primerih le-ti razlikujeta po:

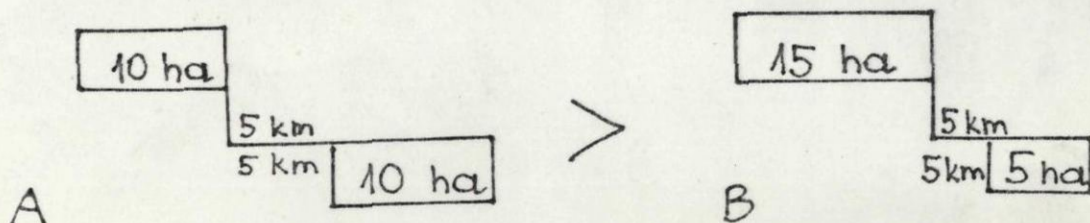
1. velikosti posameznih kosov posesti,
2. oddaljenosti posameznih kosov posesti ter
3. razporeditvi kosov posesti.

Naslednja dva primera pojasnjujeta odnose na različno velikih posestvih, ki se razlikujeta po:

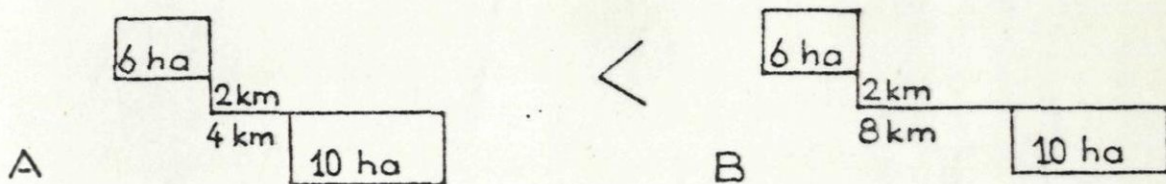
4. velikosti kosov
5. številu kosov in razdaljah.

Kmetiji se lahko razlikujeta tudi z ozirom na oddaljenost kosov pri različni velikosti posesti, vendar zadostuje že prikaz naslednjih primerov:

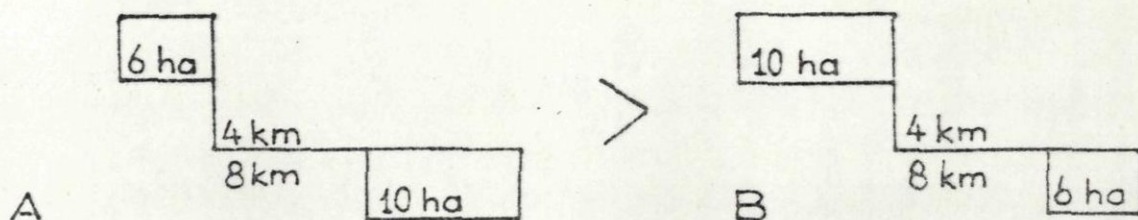
1. Pri enaki skupni površini je razdrobljenost manjša, če ima eden od enako oddaljenih kosov večjo površino:

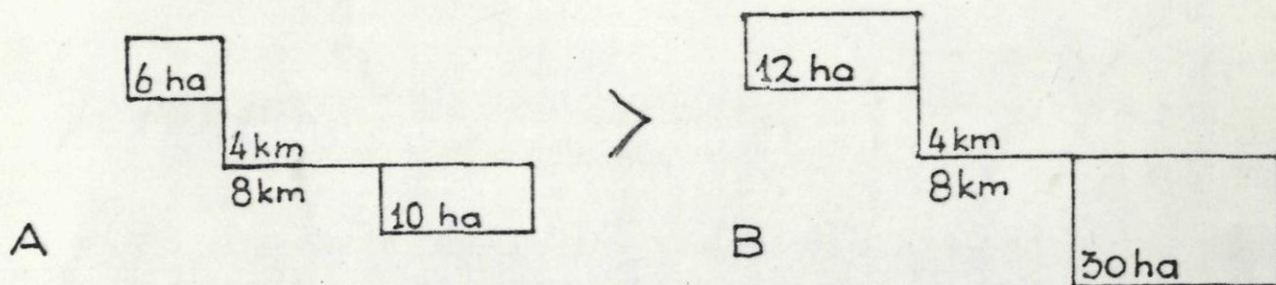
2. Pri istih površinah je razdrobljenost manjša, če je razdalja manjša:

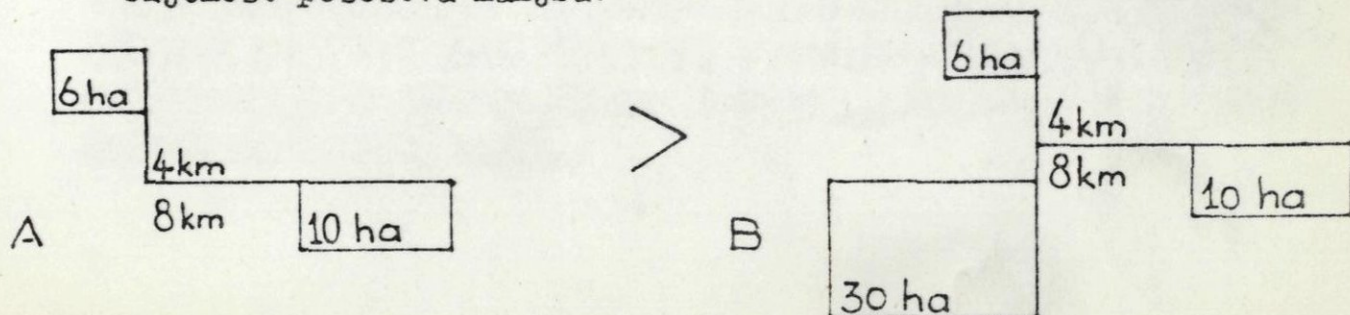
3. Kadar je pri enakih skupnih površinah in enakih razdaljah večji kos bolj oddaljen, je razdrobljenost večja:

4. Če so pri enaki oddaljenosti kosov površine večje, je razdrobljenost manjša:

5. Kadar je poleg dveh kosov z enako razdaljo in enakimi skupnimi površinami še tretji večji kos z manjšo razdaljo, je razdrobljenost posestva manjša:

Kot bomo videli v naslednjem poglavju, je Gosar razvil takšen način izračunavanja razdrobljenosti, ki omogoča diferenciacije z ozirom na izračunski koeficient v vseh petih primerih primerjave obeh posestev.

Poglejmo si na kratko še nekatere parametre, njihove vrednosti in pomanjkljivosti, ki smo jih proučili v pričujoči študiji. Z ozirom na dejstvo, da noben element nima univerzalne vrednosti, jih je potrebno obravnavati v smislu medsebojne prepletenosti, torej vzročnopolledilnega součinkovanja. Cel sklop parametrov pa lahko ovrednoti tudi stopnjo razdrobljenosti na širšem območju, kakršnega predstavljajo ljubljanske občine:

1. Najbolj splošen pokazatelj je nedvomno pravna velikost po osnovnih komparativnih enotah - katastrskih občinah, ki zagotavljajo zadovoljivo stopnjo regionalne razčlenjenosti znotraj proučevanega območja, na geodetski upravi. Prav tako so na voljo podatki za daljše časovno razdobje, tako da je mogoče spremljati dinamiko nadaljnega drobljenja posesti oziroma morebitno konsolidacijo. Vendar pa je podatek brez primerjave z nekaterimi drugimi parametri lahko povsem nerealen oziroma sam po sebi nepoučenemu zelo malo pove. Velikost parcele je prav gotovo odvisna v največji meri od naslednjih činiteljev:
 - zemljiške kategorije,
 - sektorja lastništva parcele,
 - stopnjo urbaniziranosti.

Očitno je, da so najmanjše oziroma najbolj razdrobljene parcele pri zemljiških kategorijah, ki zahtevajo največjo intenzivnost obdelave (vinogradi, vrtovi, njive), obratno pa so gozdne in pašniške parcele zaradi precejšnje proizvodne ekstenzifikacije razmeroma velike. Opisano stanje kaže na način prilagajanja nekdanji pretežno ročni obdelavi. V novejšem času pa je spričo mehanizacije še postalo glavno breme pri prižadevanjih za večjo gospodarnost proizvodnje.

Ker je družbeni sektor že od nekdaj kazal precejšnje prizadevanje pri ustvarjanju pogojev za čim ekonomičnejšo produkcijo, je razumljivo, da je razdrobljenost pri njem bistveno nižja kot pri zasebnem sektorju. Še posebno očitne so razlike pri zemljiških kategorijah, kjer je možno kmetovanje maksimalno mehanizirati (njive, travniki), manjše pa so pri vinogradih in sadovnjakih, kjer je še vedno potrebno tudi ročno delo.

V urbaniziranih območjih je velik del kmetijskih površin poziden, znano pa je, da so stavbene parcele izredno majhne. Od tod tudi višja razdrobljenost v okolici večjih naselij.

S povprečno velikostjo parcele pojasnujemo velikostno razdrobljenost. Iz povedanega je razumljivo, da dobi parameter svoje prave vsebine šele ob upoštevanju deleža družbene posesti in strukture izrabe tal po zemljiških kategorijah v obeh sektorjih lastništva. Prav tako je dobrodošla primerjava povprečne velikosti parcele v družbenem in povprečne velikosti parcele v zasebnem sektorju, ki predstavlja interakcije vseh navedenih faktorjev, s tem da še pojasnjuje splošno povprečno velikost parcele.

Omeniti je potrebno, da so zgoraj navedeni podatki na razpolago samo za novjšo obdobje, tako da primerjava dinamike rasvoja s oziranjem na sektor lastništva in zemljiške kategorije sicerkrat še ni mogoča. Podatke nam je posredovala Mestna geodetska uprava Ljubljana.

2. Za razumevanje negativnih učinkov zemljiške razdrobljenosti je vsekakor pomembnejše obravnavanje posestne razdrobljenosti. Le-to lahko s pomočjo podatkov Zavoda SR Slovenije za statistiko (popis prebivalstva) in mestne geodetske uprave posredno opredelimo. Za potrebe prišujajoče raziskave smo ugotavljali število parcel obdelovalne zemlje na gospodarstvo s kmetijskim gospodarstvom. Lahko bi obdelali tudi število parcel na vsa gospodarstva, vendar bi bili podatki preveč popačeni.

Drugi parameter pove manj kot prvi. Vključuje namreč tudi pašnike in gospode, ki na negativne učinke zaradi manjše intenzitete obiskov ne vplivajo v takšni meri kot prostorske dislocirane parcele obdelovalne zemlje. Pomembnost drugega pokazatelja je v tem, da vključuje vsa gospodinjstva v občini, tudi tista, ki imajo samo posamezne parcele (pogosto še stavbišča). Zato je ugotovljena stopnja razdrobljenosti za gospodinjstva, odvisna od dela na zemlji, prenizka. Obratno pa je stopnja razdrobljenosti za obdelovalno zemljo nekoliko previsoka, ker smo upoštevali samo gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom (0,5 ha obdelovalne zemlje ali 1 glava normalne živine (GNŽ)). Preostala gospodinjstva, ki so povsem brez zemlje ali pa imajo le skromne površine na posameznih parcelah, pa vsekakor vplivajo na ugotovljeno stanje.

V obeh primerih gre seveda za povprečje. Dejansko pa se razmere od kmetije do kmetije precej spreminjajo. Problem je vezan tudi na dejstvo, da je bilo v nekaterih primerih (kadar se določeno naselje deli na sosednji katastrski občini) zelo težko ugotoviti točno število gospodinjstev okoliha kmetij v posameznih katastrskih občinah. Zato so ugotovljene stopnje ponekod previsoke, drugje pa prenizke. Res pa je tudi, da lastništvo zemlje ni omejeno s mejami katastrskih občin.

3. Dejansko stopnje razdrobljenosti ne določa število parcel, pač pa število kosov zemljišča. Posamezne parcele se lahko v določenem kosu povezujejo v sklenjene komplekse, zato je razdrobljenost nižja. Vendar jo je kot takšno izredno težko proučevati. Potrebne bi bile samodejne analize strukture lastništva za celotno območje določene katastrske občine. Izkušnje kažejo, da kmetije pogosto ne ločijo razlike med številom kosov posesti in številom parcel.

4. Pomembna je tudi razdrobljenost lastništva, ki se odraža v število posestnih listov na gospodinjstvo. Upošteva le zasebni sektor lastništva. Dejstvo je, da se na večini kmetij pojavlja več lastnikov, kar lahko vpliva negativno na skupna prizadevanja po boljši organiziranosti proizvodnje. Res pa je, da močno povečuje število posestnih listov lastništva izven matične katastrske občine, saj ima vsak lastnik v določeni KO samostojen posestni list. Vendar tudi to dejstvo indirektno kaže na zemljiško razdrobljenost, saj so lastniki v takšnih primerih oddaljeni od zemljišča. Zaradi manjkajočih podatkov parametra v raziskavi nismo obdelali.

5. Vsi navedeni parametri posestne razdrobljenosti so brez posebne vrednosti, če jih ne obravnavamo v soodvisnosti z velikostjo posesti oziroma kar je še boljše s površino obdelovalne zemlje na gospodinjstvo s kmečkim gospodarstvom. Šele tako dobimo pravo predstavo. Za navedena parametra veljajo podobne prednosti in mane kot smo jih navedli v drugi točki pri obravnavanju števila parcel. Nista pa samo indirektni pripomoček pri vrednotenju razdrobljenosti. Če ju opredelimo globalno, v smislu zemljiško posestne razdrobljenosti kmetijskega prostora, predstavljata pomemben element velikostne razdrobljenosti.

2.2. Izračunavanje različnih pokazateljev razdrobljenosti

Še v pravkar obravnavanem poglavju smo se na kratko dotaknili načina izračunavanja posameznih pokazateljev, predvsem tistih, ki smo jih uporabili v priloženi študiji. Vendar smo ocenili še prej, da obstoje tudi različni načini izračunavanja konkretnih koeficientov razdrobljenosti, ki pa so žal izredno zamudni in se jih v razmeroma kratkem času ne da aplicirati na širše proučevano območje. So pa izredno uporabni pri proučevanju razdrobljenosti posameznih območij (naselij, posameznih kmetij) v kulturno in pokrajinsko bistveno različnih predelih.

Ko obravnavamo fizično strukturo posestev, skušamo opisati njihovo fizično obliko; to pomeni število in oblike parcel, njihovo velikost in lega. Najprimernejša oblika kmeškega gospodarstva bi bil krog s stavbami v središču. Taka idealna oblika se v praksi sicer nikoli ne pojavi, s teoretičnega vidika pa je zelo zanimiva. Pri taki razporeditvi bi bil indeks, ki odraža odnos površine do dolžine meja najmanjši, poti od doma do parcele pa se najkrajše. Kosicki (Kosicki, 1963) je izrazil ta odnos takole:

$$U_1 = \frac{L_r}{L_d}$$

kjer je L_r razdalja med poljem in domom, L_d idealna povprečna razdalja, izračunana za posestve iste velikosti, ki ima idealno obliko kroga. V idealnem primeru je povprečna razdalja enaka polovici polmera kroga.

Kosickijevo formulo bi lahko izpopolnili s Meszcanskijevo formulo, ki določa oblike posestva takole:

$$U_2 = \frac{O \cdot S}{P}$$

kjer je U_2 indeks oblike posestva, O dolžina meje posestva, S povprečna oddaljenost od središča gospodarstva in P površina posestva.

Izpopolnitev pomeni prispevek Januszewakega (Januszewski, 1963). Gornja formula je dodal koeficient, ki naj bi osvetlil še eno značilnost fizične strukture posestva, namreč stopnjo strajenosti posestva. "Kos" posesti, ki ga v formuli označuje s oznako "O", je sestavni del računa. Poslužil se je znanega aritmetičnega pravila, po katerem je kvadratni koren vsote števil manjši kot vsota njihovih kvadratnih korenov, kar lahko izrazimo s naslednjim splošnim pravilom:

$$K = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^n a_i}}{\sum_{i=1}^n \sqrt{a_i}}$$

Indeks K opredeljuje stopajo strajenosti posamezne kmetije. Indeks se giblje med vrednostima 0 in 1. Običajno ga merimo s lcc. Posebno koristen je pri proučevanju sprememb, ki so se izvršile v fizični strukturi kmetijskih posestev. Določa sedanje stanje in ima tudi primerjalno vrednost, ker ni odvisen od velikosti posestva, ampak samo od števila kosov posesti in njihove velikosti.

Iz ugotovljenega indeksa strajenosti lahko izračunamo indeks razdrobljenosti po naslednji formali:

$$R \text{ z lcc} - \text{lcc } K = \text{lcc} (1 - K)$$

Izračunani indeks strajenosti opredeljujejo naslednje tri značilnosti:

- indeks strajenosti se zmanjšuje s večanjem števila kosov posesti,
- zmanjšuje se tudi, kadar velikost posameznih kosov teži k izenačevanju,
- narašča, kadar površina velikih kosov narašča, površina najmanjših kosov pa se zmanjšuje in obratno.

Indeksa strajenosti in razdrobljenosti lahko predstavljata stopajo strajenosti ali razdrobljenosti posesti ali razpršenosti kmetijskih kultur ali pa posamezne kulture na posestvu oziroma v naselju. Često je v enem kosu posesti več kultur. Vendar v primeru, da uporabi več sosedov, ki goje v istem letu isto kulturo, isti sistem kolobarjenja, lahko navzlic navidezni razdrobljenosti pride do večje strajenosti kmetijskih kultur, kot bi je sicer lahko pričakovali.

Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja
Ljubljana, Trg francoske revolucije 7

PROBLEMATIKA ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI Z VIDIKA REORGANIZACIJE
IN POVEZOVANJA KMETIJSKIH POVRŠIN

Naročnik: Mestna raziskovalna skupnost Ljubljana

Nosilec:

Drago Klavžnik

v.d.direktor:

Rado Genorio
mag. Rado Genorio

Gosar (Gosar, 1976) je v svojih prizadevanjih poiskal formulo, ki se odziva s izračunanimi koeficienti na vse primere različne posestne razdrobljenosti, ki smo jih navajali v uvodnem poglavju o teoretskih izhodiščih. Videli smo, da upošteva Janaszewski v svoji formuli za razdrobljenost posesti samo število in velikost kosov posesti, ne upošteva pa razdalj in velikosti celotnega posestva, temveč samo število kosov in njihovo relativno velikost. Značilnost njegove formule je v dejstvu, da koeficient strajenosti posesti pada, oziroma koeficient razdrobljenosti narašča s velikostjo celega posestva, ker imajo večja posestva običajno več kosov.

Pri ugotavljanju prostorske razdrobljenosti poleg velikostne, podatkov o velikosti posesti in oddaljenosti posameznih kosov ne moremo zanemariti. Gosar je za vsak kos posesti izmeril razdalje v metrih od doma posestnika. Pravi, da naj bi le-ta po možnosti ustrezala najkrajši razdalji po poti in ne po sračni razdalji, ker je v mnogih primerih konfiguracija terena takšna, da bi sračna razdalja dala popačene rezultate. Vendar pa je tudi sam pri svoji analizi iz tehničnih razlogov moral uporabiti sračne razdalje, saj je merjenje dejanske razdalje izredno zamudno.

Formula za izračunavanje koeficienta razdrobljenosti ob upoštevanju oddaljenosti kosov posesti se glasi:

$$K = \frac{\sum_{i=1}^n R_i \sqrt{P_i}}{\sum_{i=1}^n P_i}$$

kjer pomeni K koeficient razdrobljenosti, R_i razdalje posameznih kosov posesti (v m) in P_i površine posameznih kosov posesti (v m²).

Formula torej upošteva razdalje, kakor tudi površine posameznih kosov posesti, zato mnogo boljše kot formula Jenuszevskega odraža prostorsko razdrobljenost posesti. Negativna stran te formule pa je, da daje koeficient, ki se ne giblje v razponu od 0 do 1 in ki navzgor ni omejen. Poleg tega pri enako velikih in enako oddaljenih kosih posesti, koeficient ne narašča s številom kosov.

V tej formuli pa ni upoštevana struktura kosov posesti. Korigirani jo je mogoče tako, da se površine posameznih kosov pomnoži s koeficienti intenzivnosti obdelave glede na različne kategorije zemljiške rabe. Dobljene ponderirane površine se vstavijo v gornjo formulo za razdrobljenost posesti. Namesto P_i , ki je dejanska površina kosa, dobimo P_{i_1} , ki je ponderirana vrsta površin parcel kosa, ponder pa je stopnja intenzivnosti obdelave na vsaki parceli. Ponder odgovarja ornezu ekvivalentu, ki je za posamezne zemljiške kategorije naslednji:

njiva	1,00
travnik	0,40
vrt	2,50
vinograd	2,50
pašnik	0,10
sadovnjak	1,20
gozd	0,15.

Formula za razdrobljenost posesti, korigirana s intenzivnostjo obdelave posameznih kosov je torej naslednja:

$$K = \frac{\sum_{i=1}^n R_i \sqrt{P_{i_1}}}{\sum_{i=1}^n P_{i_1}}$$

kjer pomeni K koeficient razdrobljenosti, R_i razdalje kosov in P_{i_1} ponderirane površine kosov posesti. Seveda pa je tovrstno izračunavanje še precej bolj zahtevno, saj je potrebno za vse proučevane parcele opredeliti poleg oddaljenosti zemljiško

izrabo, kar je na podlagi katastrskih podatkov precej nezanesljivo, saj je dejanska izraba lahko bistveno drugačna. Pri tako natančnem delu pa lahko tovrstna poenostavitve v preveliki meri vpliva na končne rezultate. Posebna prednost formul Janaszewskega in Gosarja je v dejstvu, da se lahko koristijo že sbrani podatki katastrskih služb, to pa obenašer pomeni slabosti, kajti vse analize se osredotočujejo na opredeljevanje sezonsko-časovne strukture znotraj natične katastrske občine. Upoštevanje sezonskih v sosednjih katastrskih občinah bistveno otežuje še tako komplicirano opredeljevanje podatkov. Na takšen način je mogoče preučiti le nekaj desetlin ali v primeru večjih količin raspoložljivega časa nekaj stotin kmetijskih gospodarstev. Pri tem lahko pomeni precejšnje olajšanje uporaba računalnika.

Poglejmo si na koncu поблиže še Halovrhov prispevek (Halovrh, 1963). Njegova bistvena posebnost je v tem da ne ugotavlja podobno kot drugi avtorji stopnje razdrobljenosti, pač pa učinke. Po Halovrhu vplivajo na kakovost prostorske strukture kmetijskih gospodarstev odnosi med naslednjimi v prostoru distribuiranimi faktorji:

- način dostopa do parcele, pri čemer sta vključena terensko pogojena jakost prometnega upora in učinkovitost prometnih sredstev,
- velikost parcel,
- način iskoriščenja in obdelovanja parcel, pri čemer je upoštevana stopnja mehaniziranosti.

Halovrh je opredelil naslednje kategorije delovnega časa:

- količina časa celotnega realiziranega dela, ki zajema čas dela na parcelah in čas, porabljen za premagovanje poti,
- količina časa produktivnega dela (čas dela na parceli),
- količina časa neproduktivnega dela (čas poti).

Z iskanjem soodvisnosti med navedenimi spremenljivkami je formiral tri poglobitve parametre in prikazal njihove značaj:

1. količnik izkoristka realiziranega časa (Q_t):

$$Q_t = \frac{\% \text{ realiziranega časa}}{\% \text{ časa poti}}$$

Če je distribucija odstotnih deležev obeh spremenljivk uravnotežena ($Q_t=1$) je to znak normalnega stanja v odnosih med realiziranim delom in porabo časa za poti, bodisi na posameznih parcelah, bodisi na celotnem posestvu. Obdelovanje zemljišč ni preobremenjeno z neproduktivno izgubo časa, niti ni na razpolago presežek produktivnega delovnega časa. Takšen odnos pa je v veliki večini primerov zgolj imaginaren. Zato je Malovrh uvretil koeficiente v razredu med vrednostima 0,7 in 1,5 ter navzgor in navzdol od obeh vrednosti. Če je količnik izkoristka realiziranega časa večji od 1, pomeni to, da je delo časa poti manjši, kar gre v prid večje ekonomičnosti proizvodnje. Če pa je vrednost manjša od 1, je ugotovljena neuravnoveženost znak nesorazmerno visoke porabe časa za neproduktivno delo presagovanja poti, kar negativno učinkuje na gospodarnost.

2. Količnik ekonomskega izkoristka parcele (Q_p):

$$Q_p = \frac{\% \text{ velikosti parcele}}{\% \text{ časa produktivnega dela}}$$

Vrednost večja od 1,5 kaže, da je izkoriščanje parcele ali celotne kmetije delovno manj zahtevno, kar je posledica manjše zahtevnosti gojene kulture (kar velja zlasti za travnike) bodisi zaradi večje mehaniziranosti obdelave. Oboje je s gospodarsko-prostorskega vidika pozitivna postavka, saj je s manjšim trudom dosežen cilj proizvodnje. Vrednost, manjša od 0,7 pa kaže, da mora biti za dosego zastavljenih načrtov mnogo delovnega časa na parceli ozivoma kmetiji, kar je posledica slabe mehaniziranosti ali zahtevnosti gojene kulture.

3. Količnik obsevnostnega iskoristka razdalje (Qd):

$$Qd = \frac{\text{oddaljenost parcele}}{\% \text{ časa poti}}$$

Tudi vrednost kvocienta tega parametra, ki se giblje med 0,7 in 1,5 je izraz uravnovešene distribucije oddaljenih deležev, kar pomeni, da je višji čas za premagovanje poti prenesorazmerno oddaljenosti parcele od ščela obrata: večja oddaljenost narekuje svežano količino časa poti in obratno. Če je izračunani količnik visok pomeni, da je porabljeno za premagovanje razdalje nesorazmerno malo časa, kar je posledica zmanjšane frekvence opravljenih poti (kar je gojena kultura nesahtevna, ker poti dovoljujejo večjo hitrost osiroma zaradi uporabe hitrejših prometnih sredstev). Na ta način se poraba neproduktivnega delovnega časa znižuje. Niske vrednosti količnikov pa so odraz obratnega položaja, kjer ima vse posebnost vloga stopnja propustnosti kmečkih poti.

Srednje vrednosti količnikov (Q), dobljene iz aritmetične sredine vseh posebnih vrednosti, sintetično prikazuje kakovostno stanje gospodarsko-prostorskih struktur. Na ta način je mogoča klasifikacija posebnih parcel, posebnih kmetij ali pa celih naselij, kar pa je spričo velike sahtevnosti shranja podatkov in njihove obsežnosti praktično neizvedljivo.

3. VZROKI ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI

O vzrokih za zemljiško razdrobljenost smo na nekaterih mestih že spregovorili. Dejstvo je, da je vzrokov več in da se medsebojno tesno prepletajo, vendar bi vseeno lahko govorili o prevladi dveh faktorjev:

- reliefnih razmer in
- dedovalne politike.

Učinki reliefa so primarni v hribovitih območjih, učinki dedovalne politike pa v ravninskih predelih. Res pa je, da je vloga dedovanja tudi v reliefno razgibanih predelih zelo pomembna, zlasti pri dinamiki drobitve, medtem ko je relief v ravninskih predelih vplival pri formiranju sistemov poljske razdelitve na delitev različno kvalitetnih zemljiških kompleksov, ki pa predstavljajo razmeroma statistično komponento. Drugi razlogi so novejšega datuma in je njihov prispevek k povečevanju (dinamiki) zemljiške razdrobljenosti vse pomembnejši, še posebno v proučevanem območju. Najpogosteje gre za ekonomske razloge, povezane s slabostmi v izvajanju zemljiške politike. Prostorska in veličnostna opredelitev mnogih trditvev je obdelana v nadaljevanju študije.

3.1. Relief

Relief je glavni naradni činitelj, ki vpliva tako na razdelitvene oblike zemljišča kot tudi na fizično razdrobljenost. Učinke reliefa pa vseeno ne smemo obravnavati enostransko. Njegova funkcija je dvojna. Na eni strani vpliva na drobitve zaradi izvajanja in intenziviranja ravnejših površin sredi sicer nagajanega sveta, na drugi strani pa se v območjih s manj primernimi pogoji za hribovit intenzivnejših zemljiških kategorij ohranjajo večje parcele pašnikov ter gozdov, kjer je tudi dinamika drobitve nižja.

V zvezi s reliefno izoblikovanostjo imata precejšen vpliv na razdrobljenost tudi ekspozicija in nagnjenost. Na prisojnih pobožjih so v višinah do 450 m, v takozvanem termalnem pasu, pogosti sadovnjaki. Povprečna velikost tovrstne parcele je zelo majhna, kar je posledica potreb po visokointenzivni, pretežno še vedno ročni kultivaciji in razraščanja hobi kmetijstva. Zaradi prvega razloga je obdelovanje večjih površin s strani posameznih gospodarstev onemogočeno. Drugi razlog je prisoten spričo vse bolj prisotnih teženj nekmetškega prebivalstva po aktivnem iskoriščanju prostega časa, za kar zadostujejo že manjše parcele. Nasprotno pa na osojnih pobožjih prevladujejo razmeroma velike parcele delovno neintenzivnih kategorij, gozdov in pašnikov.

Relief vpliva s naraščanjem nadmorske višine tudi na klimo. Tudi v ljubljanskih občinah se vzpétine čez 1000 m visoko. Zanje je značilna klasična pasovitost kmetijske izrabe zemljišč, pri čemer se intenzivnost obdelave z naraščanjem višine zmanjšuje in prevladujejo manj intenzivne kategorije. Čeprav razdrobljenosti a ozirom na nadmorsko višino nismo posebej ugotavljali, kažejo analize izbranih parametrov, prikazanih na kartah, da se le-ta s naraščanjem nadmorske višine praviloma zmanjšuje. Nezasadnje je pomemben vpliv reliefa tudi na stopnjo opuščanja kmetijskih površin.

Pomemben je tudi vpliv zamočvirjenih, aluvialnih ravnin ter barja s slabo rodovitnimi, zaglejenimi pretni, primernimi le za ekstenzivno travniško izrabo. Drugače pa so najbolj kakovostna tla na pliocenenskih terasah, zlasti würmskih, kjer prevladuje intenzivna njivska izraba intenzivno obdelana, zato je na njih tudi stopnja razdrobljenosti visoka. Seveda pa so prav različne pedosekvence ena od poglobitnih funkcij reliefa.

Talni pogoji so igrali pomembno vlogo pri formiranju vaških obdelovalnih kompleksov v fazi kultivacije zemljišč. Ves čas se bile prisotne težave, da se vsem lastnikom oziroma ušivalcem zagotovijo približno enaki pogoji za preživljanje, saj je bila v preteklosti kmetijska dejavnost prevladujoča gospodarska panoga.

Zato so nastali na istovrstnih območjih obdelovalni kompleksi, kjer so imeli svoje zemljišče vsi prizadeti. Tako je imela posamezna kmetija še od nekdaj več bolj ali manj primernih površin, kar je pomemben varok za današnjo razdrobljenost, a v preteklosti, v dobi maksimalne obdelave s primitivnimi agrotehničnimi ukrepi, ni v preveliki meri negativno učinkovala.

Na ravnih tleh imamo prevlado pravilnih, podolgovatih parcel, v močno razgibanem in nagnjenem svetu pa so najpogostejši nepravilni, grudasti kosi. Prav gotovo v teh primerih parcelacija močno zavisi od površinskega značaja. Vendar se v vsej prilagodljivosti na teren kaže pravzaprav le vpliv reliefa na obliko parcelacije, ne pa na sam agrarni sistem. Zakaž pri vseh različnih variantah poljske razdelitve gre očitno za en sam stari, prvotna kolektivni, nesistematični agrarni režim, ki mu ravno površinski relief preoblikuje parcelacije v različne variante.

Kraška kamnita tla so povzročila svojstven sistem parcelacije, pri katerem je polje tudi pri izrazito pomešani posestni strukturi bolj odprto kakor pri vaseh na nekarbonatnih kamninah. Kjer je zemlja slabša, se njive ponavadi ostale širše, kjer je dobra, pa se je delili in razkosovali do skrajnosti. Intenzivne oblike kmetijske proizvodnje so vezane skoraj izključno le na dolomitni kras. Marsikje v hribovju so njive podprte v terase, kar je plod stoletne borbe za ohranjanje zemlje s strmino, premočnim spiranjem ali s specifičnimi klimatskimi razmerami.

Na ravnem svetu razdrobljenosti ni težko odpraviti. Potrebno je le preurediti in združiti dosedanje drobno posest, vendar so t ovrstni posegi kljub vsemu precej dragi. Potrebno pa je skrbno

upoštevati lokalne razmere. Vsa pestra podoba grudastih in dolgih njiv po ravneh, planjavah in pobožjih gričev in hribov, nji-ve v terasah in omejkih, vse to je plod večstoletnega prilagajanja mikroreliefna razmera ter dolgih iskušenj v borbi z erozije zemlje in s težavnimi pri oranju. Marsikje bi bilo lahko usodno, če bi te iskušnje iz preteklosti prezrli.

3.2. Dedovalna politika

Dedovanje je predvsem družbenoekonomski pojav. Je v najtesnejši svezi z ustanovo lastnine. Marksizem uči, da so lastninski odnosi "pravni izraz" produkcijskih odnosov, to je odnosov med ljudmi v proizvodnji. Produkcijski odnosi, ki so značilni za vsako posamezno družbenoekonomsko formacijo, se izražajo v določeni obliki lastnine in so odločilni tudi za dedovanje. Ta naša ugotovitev velja seveda za tiste produkcijske odnose, ki so v določeni družbeni formaciji dominantni in kakor je primer v socializmu, tudi najnaprednejše. Taki odnosi pa tako v kapitalizmu, kakor tudi v socializmu niso odnosi na vase, ki so iz različnih odnosov zastajali posebno v naših prilikah, ki jih karakterizira drobna posest vaškega tipa in obstoj zasebne lastnine na neknetijskem zemljišču (Kocjan, 1973).

Na področju dednega prava niso bile upoštevane globoke razlike med vaško in mestno družbo, zato so bila našela dedovanja enaka za kmete in meščane. S tem so se sicer skušale zgladiti neenakosti, vendar so bile zgajene na škodo kmeta. Dedovanje po zakonu o dedovanju je glede razdelitve zapuščine za bogate dediščine in za tiste primere, ko je družina že izgubila značaj proizvodne skupnosti ter je ostala le še gospodaraka skupnost, značilno za urbano okolje. Takšni pravni vzorci, ki niso nastali iz naše specifične vaške družbe, ne morejo rabiti svojemu namenu, ker so preseljeni iz popolnoma drugačnega okolja, drugačne miselnosti in drugačne ureditve.

Dedovanje pa ni edini krivec drobitve zasebnih kmetijskih zemljišč. Žal ni na voljo podatkov, koliko je dedovanje pripomoglo k temu negativnemu pojavu. Če imamo pred očmi, da sedanji sistem dedovanja postavlja kot pravilo pri zakonitem dedovanju fizično delitev premoženja in da je prevzel pri najnem deležu francoski sistem rezerve in ne sistem denarne odprave, kakršen je bil poznan pred uveljavitvijo novega zakona o dedovanju, je očitno, da tovrsten negativni proces pospešuje. Ne smemo pa tega problema gledati poenostavljeno, tako da upoštevamo samo dedovanje kot neposredni pravni naslov, zaradi katerega je prišlo do drobitve kmetijskih zemljišč.

Če kmet razdeli na časa življenja svojo lastnino med otroke ali pa napiše oporoko, se bo oziral na veljavni sistem dedovanja. Zato bo popuščal zahtevam po zemlji s strani tistih, ki so jih že sredstva kmetije usposobila za samostojno in dostojno življenje (šolanje, oprema delavnic ipd.). Prevzemnik takšne zmanjšane kmetije pa je navadno še drugače obremenjen z različni izplačili, kar vse škoduje tako ohranitvi take zmanjšane kmetije kot tudi nočnosti, da bi prevzemnik moderniziral tehnologijo pridelovanja. Poseben problem predstavlja dejstvo, da je prenos lastništva kmetij v starejše na mlajšo generacijo pogosto vezan šele na smrt starega gospodarja ali pa se opravi v času njegove onemoglosti, ko so življenjske sile in močnice mlajše generacije že dodobra inšergane.

Da bi zemlje kar najbolje izkoristili, bi morali spremeniti predpise o dedovanju zemlje, in sicer tako, da bi zemlje dosledno podedovali tisti, ki bi ostal na posestvu, hkrati pa bi odpravili pravico, da lahko zemlje podedujejo tudi oni, ki so posestvo zapustili. S takšnimi spremembami v dednem pravu bi se nadaljne drobljenje parcel občutno zadržalo, bile pa bi tudi poseben prispevek k uveljavljanju kmečkega poklica in izboljševanju kmetijstva nasploh.

K A Z A L O

	stran
1. UVOD.....	1
1.1. Dosedanja proučevanja.....	5
1.1.1. v tujini.....	6
1.1.2. doma.....	8
1.2. Opredelitev proučevanega območja.....	10
1.3. Metodologija dela.....	13
2. TEORETIŠKA IZHODIŠČA.....	15
2.1. Opredelitev osnovnih parametrov razdrobljenosti.....	16
2.2. Izračunavanje različnih pokazateljev razdrobljenosti.....	22
3. VZROKI ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI.....	30
3.1. Relief.....	30
3.2. Dedovalna politika.....	33
3.3. Drugi vzroki.....	36
4. UČINKI ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI.....	39
4.1. Demografski učinki.....	40
4.2. Fiziognomski učinki.....	44
4.3. Ekonomski učinki.....	54
5. REGIONALNI ORIS NEKATERIH PARAMETROV ZEMLJIŠKE RAZDROBLJE- NOSTI.....	58
5.1. Razmerje med zasebnim in družbenim sektorjem.....	58
5.2. Velikost posesti.....	59
5.3. Število parcel.....	70
5.4. Povprečna velikost parcele.....	72
6. UKREPI ZA OPRAVO ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI.....	83
6.1. Zaščitnost kmetij.....	91
6.2. Arondacije.....	95
6.3. Komasacije.....	96
6.4. Melioracije.....	97
6.5. Podružbljanje zemljišč.....	100
7. ZAKLJUČKI.....	103
8. LITERATURA IN VIRI.....	106
9. SEZNAM TABEL.....	109
10. SEZNAM KART.....	111

Sprejeti in upoštevati je potrebno načelo, da nekmet ne more podedovati njive, lahko pa podeduje določen minimum sadovnjakov, vinogradov in gozdov (Komisija zveznih družbenih svetov za vprašanja gospodarske stabilizacije, 1982).

V ta namen smo v Sloveniji že pred desetletjem sprejeli zakon o dedovanju kmetijskih zemljišč in zasebnih kmetijskih gospodarstev, vendar je okrog njegovega izvajanja precej problemov. Merila, ki jih določa zakon za določanje zaščitene kmetije, se v več irimerih (velikost posesti, zagotovljeno nasledstvo, ipd.) neustrezno uporabljajo, kar povzroča, da med zaščiteni kmetijami niso zajete vse kmetije, ki izpolnjujejo zakonske pogoje in obratno. Dogaja se, da se v okvir zaščitene kmetije določijo tudi zemljišča, ki so v že sprejetih prostorskih dokumentih namenjena za graditev.

Pri zavarovanju določenih kmetij pred drobitvijo moramo upoštevati dejstvo, da je za razmere pri nas in seveda tudi v ljubljanskih občinah značilna drobna posest velikega tipa in da je kar 77,5% kmetijskih zemljišč v zasebni lasti. Zato je posebno, da zaradi pospeševanja kmetijske proizvodnje in uveljavljanja socialističnih odnosov v tej proizvodnji ne dopuščamo zmanjševanja ekonomskih sposobnosti posameznih kmetij kot proizvodnih enot zaradi njihovega drobljenja. Takšen proces pomeni v veliki meri odvzemanje možnosti proizvodnega sodelovanja med individualnimi kmetijskimi proizvajalci in organizacijami združenega dela.

Naj omenimo še, da določitve, ki jih prinaša zakon o zaščiteni kmetiji, pri nas niso novost. V Sloveniji smo poznali dejansko nedeljivost kmetij s upoštevanjem koncesije rimskega prava do 1863 leta, ko je bil razveljavljen patent iz leta 1790. Pri tem je potrebno pripomniti, da Kranjska ni imela predpisov o nedeljivosti kmetij od francoske zasedbe dalje (začetek 19. stol.) in je zato na Kranjskem stopil zakon iz leta 1863 v veljavo že po treh mesecih po objavi, drugje pa se je procedura zavlekla. Takrat so se začela v dedovanju kmetij v celoti uporabljati načela splošnega dedovanja. Leta 1889 so bile s posebnim državnim zakonom

pooblašene posamezne dežele v avstroogrski monarhiji, da z nekaterimi omejitvami določijo nedeljivost kmetij srednjih velikosti. Vendar pa so v Avstriji izkoristile tovrstne možnosti samo Koroška, Tirolska in Češka, pri nas pa je proces drobitve prišel do polne veljave.

Dedovalna politika vpliva tako na prostorsko kot na velikostno razdrobljenost. Z delitvijo posesti na več delov prihaja bodisi do delitve posameznih zemljiških kosov brez drobitve posameznih parcel, bodisi do delitve zemlje znotraj zemljiških kosov, pri čemer je izvedena njihova delitev. Na ta način se delijo kosi na posamezne parcele, ki so prej predstavljale lastninske in obdelovalne celote ali pa se delijo parcele same. Obe dva pojema sta v smislu organiziranja moderne proizvodne izredno negativna, vsekakor bolj kot delitev kmetije po pripadajoših sklenjenih kosi posesti.

3.3. Drugi varoki

Ostali varoki so mnogovrstni. V sedanjem času postajajo vse bolj pristoni oziroma se sedanjo dinamiko nadaljne drobitve celo odločilni. So plod naglega družbenoekonomskega razvoja v povojnem obdobju, ki ga spremljajo tako prostorski posegi kot intenzivno socialno preseljanje podeželja, ki ga spremlja močna deagrarizacija. Kot že rečeno pa je v zaledju Ljubljane bilo čutiti tovrsten proces še mnogo prej.

V zvezi s procesom deagrarizacije pa poteka tudi proces drobitve kmetij, večanja števila delavsko-kmečkih gospodarstev, staranja in upadanja delovne sposobnosti zasebnih kmetovalcev ter sato zmanjševanje obdelovalnih kmetijskih površin, zmanjševanje celotnih kmetijskih površin in prehajanje kmetijskega zemljišča v last tistih, ki ga ne obdelujejo s osebnim delom. Lastništvo na kmetijskem zemljišču pa pomeni za tiste, ki ga ne obdelujejo, naložen denar in še možnost zaslužka brez dela (oddejane zemlje v najem kmečkemu prebivalstvu) ali pa na njen ustvarjajo viničarskim podobne odnose, ki so našemu družbenemu sistemu tuji.

K temu prispeva tudi nedoločeno uveljavljanje prednostne pravice do nakupa zemljišča, kar povzroča, da se močno povečuje število nekmetov - lastnikov kmetijskih zemljišč, tudi na najbolj ugodnih površinah. Pomanjkanje podatkov nam onemogoča, da bi natančno ocenili obseg zemljišč v lasti nekmetov in mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev. Poudariti velja, da je obseg zemljišč v rokah nekmetov večji kot v večini drugih slovenskih občin. Vendar pa je tolikšen delež tudi posledica socialnega preseljanja na vasi, saj je pogosta kategorija nekmečkih gospodinjstev na kmečkih gospodarstvih, ki s delom na zemlji po redni zaposlitvi izboljšuje osebni standard (tovratne kmetije niso bistveno manjše od čistih kmetij), zato jih nekatere klasifikacije uvrščajo med tip mešanih gospodinjstev.

Zaradi prehajanja zemljišč v roke nekmetov in dejstva, da tudi promet kmetijskih zemljišč med sorodniki vpliva na drobljenje, bo potrebno dopolniti ustrezne določbe zakona o kmetijskih zemljiščih. Pravico nekmeta do obdelovalne zemlje, do določenega maksimuma, je potrebno natančno uravnati z zakonskimi določili. Nekmet bi si namreč lahko kupil zemljo brez njiv (do določenega maksimuma), pri čemer bi bil dolžan, da jo obdeluje v skladu s predpisi o dobrem gospodarju in da jo vključuje v programe prostorsko ureditvenih operacij, kar je danes eden bistvenih problemov. Nekmetje bi morali graditi rekreacijske objekte, urejati vrtove in sadovnjake, vinograde in druge na terenih, kjer ni mogoče urediti večjih kompleksov in organizirati modernega, tržnega pridelovanja.

Za velik del majhnih individualnih kmečkih gospodarstev je značilno, da ima blagovna proizvodnja za trg le podrejeno vlogo. Temu ustreza tudi proizvodnja majhnih količin raznovrstnih dobrin (avtarkična, polikulturna proizvodna usmerjenost), ki je organizirana na razkosanih, prostorsko rastresenih zemljiščih. Proizvodnja za trg je namenjena predvsem oskrbi mestnega prebivalstva, prodaja pa se pogosto opravlja na večih ljubljanskih tržnicah.

Med učinki prostorskih posegov velja izdvojiti tiste, ki so plod razraščanja infrastrukture ter urbanizacije. Tovrstni razlogi so na širšem območju Ljubljane v zadnjem času prav gotovo prevzeli vodilno vlogo v procesih nadaljnjega razkosovanja kmetijskih zemljišč.

Učinki infrastrukturnega ureditve so longitudinalni in vplivajo tako na prostorsko kot velikostno razdrobljenost. Objekti nekake posestne parcelle in posestva, ki se na ta način drobijo, obenem pa se ob večjih posegih nekatere kmetije lahko tudi bistveno površinsko zmanjšujejo. Znano je, da se nadomestna zemljišča zaradi neurejenih socialno posestnih razmer pogosto zgolj imaginarna kategorija.

Širjenje sakidelnih površin učinkuje pretežno disperzno, njegovi učinki pa so v bistvu podobni kot učinki infrastrukturnih objektov, le da se za določene prizadete kmetije lahko še bistveno bolj boleče, saj jim pogosto ni zagotovljen niti proizvodni eksistenčni minimum, tako da so se prisiljene preseljevati.

4. UČINKI ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI

Učinki zemljiške razdrobljenosti so mnogovrstni. Medsebojno se tesno prepletajo, tako da je določene pojave izredno težko opredeliti. Prav tako niso vse posledice zgolj funkcija zemljiške razdrobljenosti, pač pa tudi drugih varokov, ki pa so spet pogoste posledica razdrobljenosti. Nekatero učinke lahko neposredno merimo, spet druge pa lahko le opisno opredelimo oziroma sklepamo o njihovi velikosti indirektno s primerjanjem večih sorodnih pojavov. Mogoče je sicer uporabiti faktorško analizo, ki pa je izredno zahtevna in dolgotrajna. Nasploh velja ugotovitev, da je merjenje učinkov zemljiške razdrobljenosti izredno zahtevno opravilo.

Učinke zemljiške razdrobljenosti je mogoče razvrstiti v tri poglavitne skupine, ki pa so med seboj kot že rečeno v tesni soodvisnosti:

- demografski,
- fiziognomski,
- ekonomski.

Med njimi je neposredno mogoče opredeljevati samo ekonomske učinke, prav tako je mogoče razmeroma zanesljivo opredeliti nekatere elemente učinkov v fiziognomiji pokrajine, medtem ko je demografski razvoj v tako tesni povezavi tudi z vsemi drugimi prirodnimi družbenoekonomskimi pojavi, da ga je kot funkcijo zemljiške razdrobljenosti samo skraj nemogoče ovrednotiti.

Posledice razdrobljenosti posesti se najbolj direktno odražajo v izgubi površin, v neprimerni obliki parcel, v manjšem pridelku, slabših možnostih za mehanizacijo ter končno in kar je najvažnejše, v večjem potrebnem delovnem času za določeno delo. Zemljiška razdrobljenost je dejansko enakovredna zmanjšanju površine, ki pa ga je količinsko težko izvednotiti.

4.1. Demografski učinki

Zemljiška razdrobljenost močno vpliva na potrebno delovno silo v kmetijstvu. Ugotovljeno je, da zaradi preselekov oziroma primanjkljajev delovne sile je prav zaradi razdrobljenosti zelo otežkočeno. Različne kmetijske gostote izpričujejo, da je pri tem skoraj nemogoče uporabiti povprečja. Če primerjamo število delovnih moči v kmetijstvu s kmetijskimi ali obdelovalnimi površinami, dobimo določeno gostoto delovnih moči na hektar, ki pove ali imamo presešek ali primanjkljaj delovne sile. Če pa se izračunavajo gostote za vsako kmetijsko posebej, se rezultati med seboj izredno razlikujejo od primera do primera.

Razdrobljenost vpliva v primeru našega podeželja v prvi vrsti na preseške delovne sile, ki jih odraža nekakšna prikrita agrarna prenaseljenost. Zaradi manjše produktivnosti je za iste rezultate potrebno veliko več človeškega dela kot na skokroženih kompleksih. Niska produktivnost vpliva na skromno plačilo v odnosa do vloženega dela, zato se množice mladih zaposlujejo v kongrarnih dejavnostih s boljimi možnostmi za dostojno preživljanje. Pravezprav je slednja trditve še vezana na polpretaki čas, saj je množično uvajanje mehanizacije v mnogem povzročilo viške kmetijske delovne sile, ki se je morala poklicno preseljevati.

Vendar pa je ob pretirni deagrarisaciji še postala pereča obdelava zasebne zemlje. Še pred prvo svetovno vojno so si zaradi velike razdrobljenosti posesti morala nekatera kmetijska gospodinjstva iskati dodatnih virov za preživljanje družine, večinoma s zaposlovanjem izven kmetijstva. Še intenzivnoje so člani kmetijskih gospodinjstev opuščali kmetijski poklic po drugi svetovni vojni. Zato je delež čistih kmetijskih gospodinjstev naglo upadel, čedalje bolj pa je naraščal delež mešanih delavsko-kmetijskih gospodinjstev, še posebno v območjih s ugodno prometno povezavo, ki omogoča intenzivno dnevno pretakanje delovne sile.

Tabela št. 1: STRUKTURA POVRŠIN IN PREBIVALCEV PO DEMOGRAFSKIH OBMOČJIH V LJUBLJANSKIH OBČINAH ZA OBDOBJI 1953-1979 in 1971-1979

Demografska območja	Bežigrad		Center		Moste-Polje		Šiška		Viš-Rudnik												
	Površine		Prebivalci		Površine		Prebivalci		Površine		Prebivalci		Površine		Prebivalci						
	53-79	71-79	53-79	71-79	53-79	71-79	53-79	71-79	53-79	71-79	53-79	71-79	53-79	71-79	53-79	71-79					
Močna depopulacija	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,2	-	0,9		
Zmerna depopulacija	-	-	-	-	-	-	-	-	37,6	54,5	13,4	21,8	-	-	-	-	24,4	20,2	12,3	8,1	
Stagnac.z značil.dep.	5,6	5,6	1,7	1,7	-	-	-	-	18,6	6,4	14,9	8,0	14,3	11,3	4,9	3,6	14,0	32,0	11,2	21,5	
Stagnac.z značil.konc.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19,9	-	20,1	27,7	42,3	12,5	19,5	27,4	17,2	20,1	14,8	
Zmerna koncentracija	8,5	47,3	2,6	25,9	100,0	100,0	100,0	100,0	36,6	19,2	54,8	50,1	33,3	45,1	31,8	61,3	30,2	28,4	46,5	54,7	
Močna koncentracija	85,8	47,1	95,7	72,5	-	-	-	-	7,2	-	16,9	-	24,7	1,3	50,8	15,7	4,0	-	9,9	-	
S K U P A J	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: Problematika zemljiške strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije, IGU 1981

Is odročnih hribovskih krajev, kjer slabe komunikacije onemogočajo dnevno migracijo, pa se je mlada delovna sila odselila v kraje zaposlitve. Ostalo je pretežno prebivalstvo, ki zaradi ostarelosti ni sposobno vzdrževati zemljiškega fonda.

Oblikovala so se značilna demografska območja (tabela št.1). Po pričakovanju je v ljubljanskih občinah opazna precejšnja prevlada različno intenzivnih območij koncentracije. Območja z zmanjševanjem števila prebivalstva najdemo samo v občinah Moste-Polje in Viš-Rudnik. Pa še v tem primeru ne gre za močno depopulacijo. V zadnjem desetletju pa se je v občini Viš-Rudnik oblikovalo tudi majhno območje z močno depopulacijo, v katerem živi 0,9% prebivalstva.

Območje z močno koncentracijo števila prebivalstva je najbolj izrazito v občini Bežigrad in se je v sedemdesetih letih še okrepilo. Za občino Center je bila značilna zmerna koncentracija, v zadnjem času pa še opazimo upadanje števila prebivalstva. Nasploh opazimo, da se je v občinah Moste-Polje ter Šiška populacijski pritisk v zadnjem desetletju nekoliko zmanjšal, medtem ko je v občinah Bežigrad ter Viš-Rudnik porasel.

Seveda pa porast števila prebivalstva še ne pomeni pozitivnih demografskih tokov pri kmečkem prebivalstvu. Z ozirom na dejstvo, da je demografska struktura slednjega vse bolj pereča, se moramo nekoliko podrobneje zadržati pri tej problematiki.

Za območja depopulacija velja, da so področja praznjenja in v še slabšem primeru celo odmiranja prebivalstva. Število rojstev je manjše od smrtosti, česar se pridružuje še močno odseljevanje, kar še poudarja negativni migracijski saldo. Starostna struktura je neugodna, zlasti neugodna je v agrarni dejavnosti, saj je večina aktivnega kmečkega prebivalstva stara nad 50 let.

Zaradi ostarelega prebivalstva v območjih depopulacije v prihodnosti ni pričakovati dviga rodnosti, zato lahko še vnaprej pričakujemo padec števila prebivalstva. Število družinskih članov se rapidno zmanjšuje. Medtem, ko je bila v preteklosti velika družina gospodarja, žene, številnih otrok, tet in stricev, se je v novejšem času število družinskih članov skrčilo na vsega dva do tri. Razkroj klasične agrarne družbe spremlja deagrarizacija. Delež aktivnih oseb v kmetijstvu se vse bolj manjša, ekvivalentno pa se veča delež vzdrževanih, ki po številu ponekod celo presega-jo aktivno delovno silo kar bi bilo še očitneje, če ne bi bilo kmečko prebivalstvo aktivno še v pozní starosti. Tovrstno delovno silo ne moremo šteti za polnovredno. V ekstremno nerazvitih področjih zato delež vzdrževanih niti ni pretirano visok, kar je skupaj z ostarelo starostno strukturo najzaneslivejši pokazatelj negativnih tendenc.

Projekcija kmečkega prebivalstva z upoštevanjem primerne stopnje deagrarizacije se naslanja na ocenjeno primerno število kmečkega prebivalstva, ki upošteva dane naravne razmere (relief, razčlenjenost in kvalitete zemljišča, ...), intenzivnost in proizvodno usmerjenost kmetijstva, stopnjo mehanizacije, zemljiško razdrobljenost, velikost posesti, ipd. (Gosar, 1976). Takšen pristop nedvomno kaže zelo zapleten vpliv produkcijskih odnosov in pogojev na optimalno število potrebnega kmečkega prebivalstva. Predpostavlja se, da bodo pri visoki stopnji mehanizacije čisti kmetje obdelovali samo posestva s več kot 6 ha kmetijskih zemljišč.

Ena izmed osnovnih zahtev v izračunavanju je bila, da se starostna sestava kmečkega prebivalstva ne sme več poslabševati, od tod tudi nekoliko nižje ugotovljeno število viška kmečkega prebivalstva za deagrarizacije, kot če bi upoštevali samo produkcijske odnose oziroma načrtovske oblike konsolidacije zemljišč. Staranje na eni strani slabi produktivno sposobnost kmetijstva, na drugi strani pa slabša socialni in ekonomski položaj kmečkega prebivalstva. Ogrožena je reprodukcijska sposobnost delovnih moči v kmetijstvu.

Primerjava stanja števila kmečkega prebivalstva v letu 1976 s potrebnim številom še kaže na prenizko agrarno gostoto.

4.2. Fiziognomski učinki

Fiziognomske učinke zemljiške razdrobljenosti lahko opredelimo kot direktne in indirektne. Čeprav so prvi na videz mnogo očitnejši, pa je za kmetijski in gospodarski položaj naših veliko bolj pomemben indirektni učinek razdrobljenosti, to je učinek na spremembe v videzu pokrajine oziroma v načinu izkoriščanja kmetijskega prostora, ki se odraža v spremembah v izrabi tal.

Direkten učinek zemljiške razdrobljenosti predstavlja fiziognomija oziroma videz podeželja. Vsakdo lahko še na prvi pogled opazi različnost posameznih pokrajinskih tipov, v katerem ima posebno vlogo razdrobljenost kmetijskih površin, pa naj gre za pestro prepletanje različnih zemljiških kategorij ali pa za bolj ali manj opazno razparceliranost kot odraz prevlade zasebnega lastništva nad zemljo, majhnih kmetij in vasi z neenakimi talnimi pogoji za kmetovanje, kar je povzročilo delitev v predelih s podobno kvalitetskimi pogoji drobitev na vse lastnike v vasi. Značilno je tesno prepletanje različnih kategorij obdelovalne zemlje, mnogovrstna izraba njivskega sveta kot odraz neenotne proizvodnje usmerjenosti in individualizma našega kmeta, še posebno pa je izrazita razparceliranost njivskega sveta v specifične sisteme poljske razdelitve kot odraz prilagajanja kmetovanja produkcijskih odnosov in reliefnim razmeram. Direktni učinki so vidni tudi v fiziognomiji urbaniziranih predelov s prepletanjem posidanih in kmetijskih površin in drobno parcelacijo.

Kjer je parcelacija posledica naravnih razmer, so individualne parcele pogosto majhne in teže za tem, da imajo nepravilno obliko, kar otežuje ali celo onemogoča strojno obdelavo. Parcelacija, ki jo povzroči pritisk prebivalstva na površino, ima lahko podoben učinek.

Nosilec naloge: Drago Kladnik

Avtor teksta: Drago Kladnik

Avtor kart: Janez Kovač

AOP obdelava: Jože Nestnik

Analitična obdelava: Drago Kladnik

Tekst natipkala: Barka Potočnik

Enega izmed pomembnih procesov v spreminjanju izrabe tal, posebno v občini Vilo-Rudnik predstavlja opuščanje obdelave zemlje oziroma proizvodnostna ekstenzifikacija, zato si ga oglejmo pobliže, s opredelitvijo osnovnih vzrokov in pojavnih oblik.

Zaradi močnih procesov deagrariacije, spreminjanja socioekonomske strukture na vasi, ostarevanja kmečke delovne sile in počasnega podružbljanja kmetijske proizvodnje je veliko zemljišč slabo obdelanih ali opuščanih, še posebno v hribovitih predelih. Značilno je, da v procesu deagrariacije ne prihaja do spreminjanja lastninskih odnosov, kar je eden glavnih razlogov za nadaljne drobitev kmetijskih zemljišč. Še vedno je precej močno zakoreninjeno prepričanje, da je stihijsko opuščanje kmetijske proizvodnje in zemljišč povsem normalen razvojni proces. Ukrepi, ki jih določa zakon glede smanjševanja zaraščanje oziroma ukrepi za ohranitev prvotnih ali uvajanja novih, družbeno verificiranih funkcij takih zemljišč, se ne izvajajo. Prav tako se ne izvajajo ukrepi v zvezi s slabo obdelanimi zemljišči (določila dobrega gospodarja).

Spremembe v izkoriščenju zasebne kmetijske zemlje so v nekaterih območjih že prešle v tisto kritično fazo, ko lahko v bližnji prihodnosti pričakujemo nadaljne opuščanje kmetijske izrabe zemlje ter s tem nadaljne širjenje območij s razkrojem kulturne pokrajine, odnosno območij s oblikovanjem neustreznih struktur v prostoru, seveda če ne bodo s drugačno politiko spremenjeni razvojni tokovi. Vloga zemljiške strukture, socioekonomske strukture, demografske strukture ter naravne primernosti za kmetovanje gestopnji kmetijske izkoriščenosti zemljišča, se v procesu družbenoekonomskega razvoja neprestano menja. Sedenja izkoriščenost kmetijske zemlje je rezultanta součinkovanja navedenih dejavnikov, pri čemer sta prav gotovo v ospredju zemljiška struktura, kjer ima pomembno vlogo razdrobljenost in družbenoekonomski razvoj sam, ki sta vplivala tudi na (negativno)

podobe ostalih dejavnikov. Naravna primernost je kotssicer primarni šinitelj potisnjena v ozadje.

Zaradi svojstvenih produkcijskih pogojev (nadmorske višine, strmine, ekpozicije, značilnega poselitvenega sistema) pomeni hribovit svet posebno okolje. Čeprav je le-to na notraj močno razčlenjeno glede na različno nadmorsko višino, nagajenost pobočij, mikroklimatske razmere, različno kakovost prsti, ekpozicijo, je vendarle mogoče kot glavno gibalno nadaljne usedeletijskih zemljišč izdvojiti nagib zemljišča:

- zaradi odločilnega vpliva na rentabilnost gojitve posameznih poljščin in
- zaradi odločilnega vpliva na možnost uporabe kmetijske mehanizacije.

Do 12% nagajenosti terena je mogoče gojiti vse kulture, le pri okopavinah se že pokaže negativen vpliv. Pobočja od 12% - 18% označujejo za strma zemljišča. Nad 18% je gojitev okopavin že problematična, čeprav se tudi pri drugih poljščinah kažejo negativni vplivi. Možnosti uvajanja intenzivnega travnega gospodarstva so zaradi strmine samo deloma omejene.

Naslednje kategorije tvorijo zelo strma pobočja s nagibom 18%-24%. Gojitev okopavin ni več ekonomske utemeljena. Z omejitvami pa je še vedno mogoča produkcija šitaric - krmnih rastlin. Omejene pa so še tudi možnosti za intenzivno travno gospodarstvo. Na pobočjih s nagibom več kot 24% ni gospodarna praktično nobena oblika poljedelstva več, primerna so le za pašno živinorejo. Na nagibih do 35% predvsem za govedorejo, nad to mejo pa za drobnico.

Strmina ima velik vpliv tudi na uvajanje, izbor, iskoristčenost in efektivnost mehanizacije. Pri tem se tesno navezuje na velikost in izoblikovanost posameznih zemljiških kosov. Velik del hribovitega sveta je bil poseljen v času natičnega poljedelstva. Možnost kmetijske israbe tal je bila omejena zgolj na možnost uporabe motike. Še uvedba rala je izločila iz obdelovanja vrsto njiv ali pa cele kmetije, ki jih zaradi strmine ni bilo več

nogoče obdelati s vprežno živino. Uvajanje pluga je pomenilo naslednje stopnje redukcije straih njiv. Danes je na tej stopnji proizvodnje večina kmetijskih zemljišč v hribovskem prostoru.

Razvoj bo šel gotovo še v nadaljne opuščanje prestraih zemljišč za uporabo mehanizacije, takozvanih marginalnih površin. Vstranjanje na primitivnih agrarnih tehnikah bi še v večji meri povečalo prepad med sodobnim, usmerjenim kmetovanjem in avtarkično, polikulturno proizvodnjo.

Veljalo bi razmisлити o uvajanju pašne živinoreje v agroženih območjih. Naravni pogoji za razvoj živinoreje so potencialno še zelo široki, saj naprimer opuščene košenice na Krinsko-Pokojiški planoti nudijo precejšnje možnosti za gojenje goveje živine, pa tudi za ovčerejo, katere uvajanje bi bilo za preprečevanje nadaljnega zaraščanja še posebno potrebno. Opuščene košenice, ki se nenaštrno zaraščajo predstavljajo pomembno spreminjanje kulturne pokrajine. Samo pogozdovanje s iglavci na vseh takšnih območjih ni perspektivna rešitev, ker lahko povzroči tudi negativne posledice (sprememba mikrokline).

M.Klemenčič (Klemenčič, 1975) je opredelil kritične vrednosti, pri katerih prihaja do ekstenzifikacije kmetijske obdelave kot posledica prilagajanja maksimalne optimalni obdelavi:

- straine nad 25% naklona;
- njivska parcela mora biti za rentabilno obdelavo velika vsaj 10 a, "koeficient intenzivnosti" pa predvideva za ostale zemljiške kategorije naslednje mejne vrednosti: za vinograd 7,5 a, za travnik 50 a in pašnik 100 a;
- 5 ha velika posest predstavlja mejno vrednost pri velikosti posesti. Raziskave so pokazale, da se običajno kmetijska proizvodnja na posestvih s večkot 5 ha obdelovalne zemlje nadaljuje, medtem ko je pri manjših obratih mogoče zasediti opuščanje kmetovanja;
- socialnoekonomske preseljanje poteka v kmečkih gospodinjstvih na kmečkih gospodarstvih vseh velikosti, pri čemer prihaja

do končne preseljitve v nesgrarne dejavnosti le na najmanjših kmetijah. Delno preseljeno gospodinjstvo na najhujem posestvu je zanesljiv dokaz za socialno-ekonomske vzroke opuščanja obdelave zemlje;

- kritično najo za vse oblike transporta predstavlja 1500 m oddaljena parcela.

Malovrh (Malovrh, 1963A) ugotavlja za določeno izrabo njivske parcele izrasitejše pozitivne vrednosti srednjih količnikov (glej poglavje o izračunavanju pokazateljev v razdrobljenosti). Takšne vrednosti so predvsem pri njivah pod žiti ali deteljščja, to je pri kulturah, ki ne zahtevajo veliko časa za obdelovanje in se na ta način najbolj približujejo travniškim parcelam.

Travniki imajo od vseh kategorij zemljišč najboljše gospodarako-prostorske opredelitev. Ta kategorija zemljišč je navadno precej oddaljena od doma, vendar enostaven način iskoriščanja in nezahteven način obdelovanja razmeroma precej velikih kosov zemljiščja ustvarjata dokaj uravnotežene odnose posameznih činiteljev. Kjer so travnišja bolj obremenjena z dodatnim delom (gnojenje, dodatno žiščenje, večkratna košnja, kombinacija s sadovnjakom), so ugodne vrednosti modificirane.

Spreminjanje izrabe zemlje kot proces ekstenzifikacije proizvodnje lahko opredelimo v dva površinsko prevladujoča tipa:

- spreminjanje njiv v travnike ali oselenjevanje, ki je praviloma posledica preusmeritve v živinoreje, lahko pa je vzrok tudi pomanjkanje delovne sile in ekstenzifikacija obdelave.
- spreminjanje njiv, travnikov, sadovnjakov, vinogradov ter pašnikov v gozd ali ogozdovanje, ki pa je praviloma vselej povezano z negativnimi demografskimi in socialnoekonomskimi gibanji ter s slabimi prirodnimi pogoji. Le redko je napredovanje gozda plod načrtne politike gozdnih gospodarstev v območjih, kjer je človekova aktivna vloga v agrarni produkciji verjetno za vselej usahnila.

Is navedenega sledi, da opuščanje spremlja tako sprememba intenzivnosti obdelave kot spreminjanje zemljiških kategorij. Največkrat prihaja do ozelenjevanja v bližini naselij ter do ogozdovanja na bolj oddaljenih parcelah.

Glede na zunanji izgled in vzrok nastanka ločimo različno vrste prelogov (Klemenčič, 1975). Glede na varok se pojavljajo predvsem:

- ekonomski prelog, kot posledica neskončnosti nadaljne kmetijske izrabe zemljišč,
- tehnični prelog zaradi slabih prirodnih pogojev za uvajanje kmetijske mehanizacije,
- socialni prelog zaradi socialne preselitve lastnikov zemljišča.

Glede na fiziognomijo pa lahko uvrstimo prelog v naslednje kategorije, katerih intenzivnost obdelave se praviloma znižuje v skladu s naraščanjem oddaljenosti zemlje od naselja:

- prikriti prelog s izredno ekstenzivno osiroma komaj opazno obdelavo,
- prelog prve stopaje z značilnostmi ozelenjevanja,
- prelog druge stopaje s začetki ogozdovanja,
- pušča.

Struktura zemljiških kategorij v ljubljanskih občinah v primerjavi s razmerami v Sloveniji (tabela št.2) kaže večji delež njiv in travnikov, manj pa je sadovnjakov. Gozdnatost je na povprečni ravni, medtem ko je delež pašnikov bistveno manjši. Z izjemo občine Viš-Rudnik je v vseh drugih upravnopolitičnih enotah enotno nadpovprečen delež nerodovitnih površin. Na sploh opažamo, da so razlike v strukturi zemljiških kategorij med posameznimi proučevanimi občinami bistveno večje kot razlike v primerjavi s razmerami v celotni republiki.

Tabela št.2: STRUKTURA IZRABE TAL V LJUBLJANSKIH OBČINAH V LETIH 1953 in 1979

		Hjiva	Vrt	Travnik	Sedov.	Vinograd	Pašnik	Gozd	Mošvirje	Herod.	Skupaj
Bežigrad	1953	29,78	-	23,70	2,08	-	9,44	27,92	0,01	7,08	100,0
	1979	22,82	0,23	24,73	2,18	-	7,03	31,85	0,00	11,14	100,0
Center	1953	32,01	8,32	10,40	12,17	-	0,61	4,42	-	31,98	100,0
	1979	8,13	0,64	10,68	1,85	-	0,08	6,06	-	72,54	100,0
Hoste-Polje	1953	21,11	0,13	14,17	1,58	0,01	10,51	46,64	0,02	5,84	100,0
	1979	17,67	0,01	16,00	1,26	0,01	5,13	50,72	0,02	9,20	100,0
Šiška	1953	24,72	0,96	13,57	1,79	-	5,17	48,75	0,01	5,04	100,0
	1979	18,97	0,02	16,22	2,35	-	3,24	50,70	0,04	8,45	100,0
Viš-Rudnik	1953	15,31	0,44	27,18	0,97	0,03	9,61	42,63	0,54	3,30	100,0
	1979	10,50	0,06	30,50	1,15	-	3,87	49,63	0,06	4,22	100,0
SR Slovenija	1953	16,69	0,99	17,17	0,73	1,55	14,91	42,47	0,09	5,40	100,0
	1979	13,19	0,01	18,90	2,05	1,05	11,08	43,77	0,08	6,28	100,0

Vir: Problematika zemljiške strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije, IGU 1981

Tabela št.3: SPREMINJANJE POVRŠINE ZEMLJIŠKIH KATEGORIJ V LJUBLJANSKIH OBČINAH V
OBDOBJIH 1953-1979 IN 1971-1979 (indeksi)

		Njiva	Vrt	Travnik	Sedovnjak	Vino- grad	Pašnik	Gozd	Močvirje	Nerodovitno
Bežigrad	53-79	0,759	-	1,034	1,036	-	0,738	1,130	0,368	1,560
	71-79	0,887	0,965	1,011	0,882	-	1,022	1,053	0,389	1,174
Center	53-79	0,255	0,089	1,031	0,154	-	0,130	1,377	-	2,276
	71-79	1,206	0,066	0,922	0,589	-	0,564	1,266	-	1,044
Hoste-Polje	53-79	0,840	0,093	1,133	0,801	0,551	0,490	1,092	0,807	1,582
	71-79	0,950	0,027	1,035	0,895	1,000	0,942	1,000	0,606	1,166
Šiška	53-79	0,766	0,019	1,192	1,311	-	0,625	1,038	3,605	1,675
	71-79	0,936	0,034	1,031	1,045	-	0,958	1,007	1,496	1,138
Vič-Rudnik	53-79	0,686	0,128	1,123	1,186	-	0,403	1,166	0,113	1,280
	71-79	0,937	0,171	1,012	1,016	-	1,038	1,000	1,076	1,115
SR Slovenija	53-79	0,789	0,013	1,100	2,791	0,673	0,742	1,114	0,897	1,161
	71-79	0,949	0,147	1,016	1,026	0,978	0,912	1,026	1,082	1,047

Vir: Problematika zemljiške strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije, IGU 1981

V proučevanem obdobju je opazno precejšnje zmanjšanje površine njiv (tabela št.3) in pašnikov, povečala pa so se površine travnikov, gozdov in nerodovitnih površin. Omeniti velja, da se je v zadnjih 25 letih delež pašnikov zmanjšal povprečno za skoraj polovico, delež njiv pa za četrtno. Negativna gibanja so še posebno izrazita, če jih primerjamo s odgovarjajočimi vrednostmi za celotno republiko. Deleži gozdov so se navidez povečali za majhen indeks, toda ob upoštevanju njihovega velikega deleža v zemljiški strukturi je jasno, da gre za precej velike površine. Površina travnikov so je povečevala v vseh pogledih nădpovprečno. Pri vsem tem pa velja opozoriti tudi na dejstvo, da operiramo s katastrskimi podatki, za katere vemo, da niso ažurni in soostajajo pri registraciji dejanskega stanja za okrog 20% in da vsakosi govorimo le o povprečjih za posamezne občine, znotraj nje pa so določena območja izredno prizadeta.

Negativna gibanja sedemdesetih letih niso zastavila, čeprav so ugotovljeni indeksi precej nižji, kar pa je posledica krajšega opazovanega razdobja. Še več, izgleda da so se neželjeni tokovi celo pospešili. Navidezno je opazno zmanjševanje naraščanja nerodovitnih površin, a je to predvsem v območjih, kjer nedoljna posidava skoraj ni več mogoča. Če se bodo procesi transformacije nadaljevali še naprej s podobno intenzivnostjo, se bo razmerje med posameznimi vodilnimi zemljiškimi kategorijami še vnaprej poslabševalo v prid ekstenzivnejših kategorij (tabela št.4). Delež njiv bi se do leta 2000 zmanjšal na vsega 17,3% v občini Belegrad ter 6,2% v občini Viš-Rudnik, delež pašnikov pa bi se računsko gledano skoraj izničil. Vprašanje je, če bi lahko takšna struktura zagotovila optimalen iskoristek proizvodnih potencialov oziroma, če bo lahko na tako skrčenih površinah doseči zahteve po željeni samozkrbi v proizvodnji hrane. Delež travnikov naj bi se dvignil na dobro četrtno, gozdov pa na slabih 60% s izjemo najbolj urbaniziranih občin. Poudariti velja, da bi bile precej gozdnih površin zaradi stihijskega, nenačrtnega širjenja slabše kakovosti brez večje ekonomske vrednosti.

Tabela št.4: PRIČAKOVANI TRENDE ZEMLJIŠKIH KATEGORIJ DO LETA 2000 V LJUBLJANSKIH OBČINAH

	Njiva	Travnik	Intenz. kulture	Pašnik	Gozd	Močvirje	Narodovitno
Bežigrad	17,83	25,49	2,89	4,73	34,90	0,00	14,17
Center	0,00	9,02	0,00	0,00	5,30	0,00	85,68
Koste-Polje	14,86	17,36	1,15	0,00	54,94	0,02	11,68
Šiška	14,15	18,57	2,25	1,26	52,45	0,07	11,25
Vič-Rudnik	6,16	32,45	1,09	0,00	55,58	0,00	4,73
SR Slovenija	10,15	20,43	3,00	7,82	51,54	0,07	6,98

Vir: Problematika zemljiške strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije, IČU 1981

Najbolj nevarna je nedvomno proces krčenja kmetijskih površin na račun razraščanja nerodovitnih površin kot posledica ekspanzije zazidanih kompleksov. Res je, da medsebojne konflikte urejajo Urbanistični in zazidalni načrti, vendar se le-ti pogosto nedosledno izvajajo, praviloma vselej na škodo rodovitnih površin. Delež nerodovitnih površin bi v vseh občinah presegel 10%, le v občini Viš-Rudnik naj bi ostal pod republiškim povprečjem.

Tipologija spreminjanja izrabe tal v obdobjih 1953-1979 in 1971-1979 nam kaže (tabela št. 5), da je površinsko najbolj razširjen proces urbanizacije. V obdobju 1953-1979 je v večini občin bilo enakovredno zastopano ogozdovanje, medtem ko ga je v obdobju 1971-1979 zamenjalo ogozdomanje. Večinoma so prisotne precej izrazite oblike, ko odpade v posameznih katastrskih občinah na določeno spremembo kar 50% ali celo 75% od vseh sprememb v različnih zemljiških kategorijah. Intenzifikacija je razmeroma redek proces. Le v občini Koste-Felje je v obdobju 1971-1979 prisotno širše območje močne intenzifikacije. V primerjavi s razmerami v Sloveniji je opazno nekoliko nadpovprečno ogozdomanje, močno nadpovprečna urbanizacija in nekoliko šibkejša oselejevanje.

4.3. Ekonomski učinki

Ekonomski učinki so kot že rečeno direktna posledica zemljiške razdrobljenosti in kot takšni direktno učinkujejo kot pomemben dejavnik na fiziognomske poteze in demografske tokove.

Neučinkovitost tradicionalnih individualnih kmetijskih gospodarstev, ki si sicer izboljšujejo svoj položaj s tem, da izboljšujejo tehnologije obdelovanja, nehoti opozarja na nesmotrno zemljiško razdelitev oziroma posestno strukturo. Kaže na nujnost, da v sklop ekonomskih analiz kmetijskih gospodarstev spada tudi analiza njihove socialno posestne oziroma gospodarsko posestne

1. UVOD

Problematika slovenskega podeželja je postala po drugi svetovni vojni skladno z neglim družbenoekonomskim razvojem izredno pereča. Proces preelajanja iz agrarnih v neagrarne dejavnosti je dosegel stopnjo, ko lahko nadaljne vztrajanje na trenutnih normativih v kmetijski dejavnosti še očitneje poglobi neskladja v razvoju podeželja in urbanih sredin. Zato je potrebno odločno pokazati na strukturno-organizacijsko-politične pomanjkljivosti v agrarni produkciji. Sprejeti je potrebno ustrezen instrumentarij ukrepov, s katerimi bi v prvi vrsti skušali zajeziti ali vsaj ublažiti negativne razvojne težnje, v končni fazi pa jih povsem odpraviti in zagotoviti na ta način enovit regionalni razvoj, pa naj si bo na nivoju republike ali pa znotraj posameznih regij oziroma občin. Da bi bili izbrani pravilni ukrepi ter zagotovijeno njihove uspešno sprovajanje in nadzorovanje, je potrebno temeljito poznavanje problematike, v našem primeru zemljiške strukture in znotraj nje še posebno zemljiške razdrobljenosti ter natančna opredelitev funkcije poglavitnih činiteljev in dejavnikov (Kladnik, 1980).

Problematika zemljiške strukture predstavlja eno od ključnih točk v prizadevanju povečati kmetijsko proizvodnjo na osnovi modernih agrotehničnih in organizacijskih dognanj. Dejstvo je, da je današnja zemljiška struktura ob upoštevanju navedenega razvoja izrazito negativna in postaja v vse večji meri cokla v razvoju ne samo kmetijstva, ampak gospodarstva nasploh.

V drugih državah je spremljalo splošen družbeni napredek in posodabljanje kmetijstva prilagajanje zemljiške ter posestne strukture, pri nas pa so bili tovrstni poskusi le redki. Večina kmetijskega prostora ostaja še vedno oblikovana v smislu kmetovanja polpretekle dobe, samoskrbnega in polikulturalnega pridelovanja, kar otežuje prizadevanja po modernizaciji in še posebno racionalizaciji kmetijskih opravil. Razmere pa se na splošno še vedno slabšajo, kar večini naših najpomembnejših kmetijskih panog zmanjšuje konkurenčnost v mednarodnih tokovih (Kladnik, 1982).

Tabela št.5: TIPOLOGIJA SPREMINJANJA IZRABE TAL V OBDOBJIH 1953-1979 in 1971-1979 v LJUBLJANSKIH OBČINAH

	Beličgrad		Center		Moste-Folje		Šiška		Vič-Rudnik		SR Slovenije	
	1953-79	1971-79	53-79	71-79	53-79	71-79	53-79	71-79	53-79	71-79	53-79	71-79
Omiljeno ogozdovanje	0,00	0,00	0,00	0,00	1,70	0,00	0,00	7,79	0,00	0,00	2,11	1,02
Močno ogozdovanje	14,98	0,00	0,00	0,00	3,11	2,17	1,81	5,65	13,10	7,25	14,52	7,87
Izrazitě ogozdovanje	4,37	4,37	0,00	71,44	43,24	3,71	17,68	8,96	42,38	5,20	32,07	23,51
Omiljeno ozelenjevanje	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	8,31	3,96	3,76	1,48	2,20	1,52
Močno ozelenjevanje	0,00	35,27	0,00	0,00	9,71	20,24	19,96	25,21	12,85	26,77	15,51	14,39
Izrazito ozelenjevanje	15,76	15,76	0,00	0,00	8,60	13,36	25,13	6,85	15,16	27,60	17,56	25,05
Omiljena intenzifikac.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,29	0,15
Močna intenzifikacija	0,00	0,00	0,00	0,00	1,17	26,13	0,00	1,21	0,00	0,00	1,07	0,93
Izrazita intenzifikac.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,78	2,57
Omiljena urbanizacija	14,26	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,81	0,89	1,91	3,34
Močna urbanizacija	28,63	0,00	5,08	5,08	5,12	26,14	10,58	20,13	5,28	15,82	5,83	7,84
Izrazita urbanizacija	22,00	43,60	94,92	23,49	27,35	8,26	16,54	19,24	5,68	14,99	6,15	11,82
S k u p a j	100,0	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,0	100,00	100,00

Vir: Problematika sociališke strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije, IGU 1981

strukture, nastale v pogojih gospodarjenja s zemljišči. Razmerje med celokupnim v obdelovanje zemljišč vloženim delom in neproduktivnim, iz premagovanja razdalj med doma in parcelami izviraječim delom, se v življenju in gospodarskem poslovanju kmetij še vedno jemlje kot dano dejstvo. O njen prizadeti ne vodijo dosti računa, ker se se ga privadili in ga smatrajo za nekaj same po sebi uzevnega, od nekaj prisotnega. A upravičeno smemo sklepati, da je nesmotna gospodarsko prostorska struktura obratov večje ali manjše breme, ki ga mora posamezna kmetija prenašati, s čimer se ustrezno znižuje njena gospodarska učinkovitost.

Uporaba kmetijske mehanizacije je mnogokje zaradi premajhnih oziroma nepravilno oblikovanih parcel, pa tudi zaradi problemov pri dostopnosti, nekonosilna, ponekod pa tudi fizično otežkočena oziroma onemogočena. Zaradi potreb po dostopnosti na posamezne kose zemljišča je bil v obdobju kulture znaten del površin izvzet iz kmetijske proizvodnje. Opazovanja so pokazala, da se še posebno v ravninskih predelih s najbolj rodovitnimi prtni poljske poti razporedene na vsakih nekaj parcel, tako da nanje odpade tudi do 50 kmetijskih površin.

Zaradi manjše učinkovitosti je manjši pridelok kljub velikemu trudu proizvajalcev, kisse kaže v veliki porabi delovnega časa. Poseben problem v novjšem času, v obdobju energetske krize predstavlja precejšnja dodatna poraba goriva, kar v veliki meri draži kmetijske pridelke.

Pri povečovanju doma in parcel nastane posebni obratovalni strošek, ki zavisi od jakosti prometnega upora. Le tega izraža poraba delovnega časa in truda za opravljanje poti ter transporta proizvajalnih sredstev in pridelka na določene razdalje in pri določenih terenskih, slasti reliefnih razmerah. Zaradi tega velja izkoristiti in obdelovati parcele, ki so bliže doma in v složnejšem

svetu šibolj intenzivno, tako da je vanje vložnega razmeroma največ dela in sredstev. Takšna, z živim ter opredeljenim delom izvedena intenzifikacija proizvodnje na bližnjih in dostopnejših zemljiščih zagotavlja visokovredni pridelek na enoto površine, ne da bi bistveno porastle njegova obravnave s posebnim obratovnim stroškom za notranji promet. Nasprotno pa velja težje dostopne parcele oziroma zemljiške kose izkoriščati in obdelovati bolj ekstenzivno, kar pomeni, da je na njih bolj smotrno gojiti kulture, ki ne zahtevajo veliko dela in kapitalnih sredstev. Manjša zahtevnost izkoriščanja in obdelovanja zemljišč znižuje proizvodne stroške in obenem proporcionalno znižuje notranje transportne stroške. V pogojih tržnega gospodarstva se to odraža v nižji proizvodni ceni pridelkov, medtem ko se pri samozkrbnem kmetovanju na tak način zmanjšuje breme neproduktivnega dela in napora. Po ugotovitvah Malovrha znaša količina časa produktivnega dela na 1 uro poti oziroma tenziteteta dela (7,8 do 9 ur, pri eni od kmetij pa celo 12 ur (najboljši pogoji).

Malovrh (Malovrh, 1963) je izračunal, da se povprečna dnevna obremenitev ene delovne moči na proučevanih kmetijah giblje med 8 in 10 urami, pri proučevani populaciji v občini Novo mesto pa smo ugotovili (Kladnik, 1982), da je povprečna dnevna obremenitev večine aktivnega kmečkega prebivalstva 10 do 12 ur, v času proizvodnih konic (setev, košnja, pobiranje pridelkov) pa celo 14-16 ur, kar se prizadeti slikovito izražali z izrazom "od vida do vida", kadar smo jih povprašali o dolžini delovnika. Vendar pri mnogih kmetijah tudi tolikšna prizadevnost ne zadošča, zato morajo precejšen delovni prispevek vlagati tudi redno zaposleni v popoldanskem času oziroma ob koncu tedna. Njihova obremenitev znaša povprečno 3-5 ur dnevno.

5. REGIONALNI ORIS NEKATERIH PARAMETROV ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI

V dosedanjem izvajanju smo glavno pozornost namenili načelnemu obravnavanju in podrobni vsebinski analizi določenih dejstev. Večino trditev lahko podkrepimo z dejensko ugotovljenimi parametri, ki smo jih skušali tudi prostorsko predočiti, problematiko pa prikazati na kartah. O pomenu posameznih parametrov kot indikatorjev zemljiške razdrobljenosti in o njihovih slabostih smo še spregovorili v podpoglavju 2.2. Več pozornosti namenjamo na tega mestu velikosti posesti kot posebne kategorije razdrobljenosti in pri tem še posebno vprašanje zemljiškega maksimuma.

Obravnavane parametre velja razumeti kot pokazatelje zemljiške razdrobljenosti, ki soov tesni medsebojni soodvisnosti. Določena dejstva so pomemben dejavnik stopnje razdrobljenosti, ki se odraža v korelacijskih povezavah, katere lahko vizuelno opredelimo na priloženih kartah ali pa smo jih računsko dokazali.

5.1. Razmerje med zasebnim in družbenim sektorjem

Sektor lastništva nad zemljo je pomemben činitelj stopnje zemljiške razdrobljenosti, zato ga podrobneje opredeljujemo. Ker je družbeni sektor že od nekdaj kazal precejšnje prizadevanje pri ustvarjanju pogojev za čim bolj ekonomično proizvodnjo, je razumljivo, da je razdrobljenost pri njem bistveno nižja kot pri zasebnem sektorju. Še posebno očitne so praviloma razlike pri zemljiških kategorijah, kjer je možno kmetovanje maksimalno mehanizirati (njive, travaiki), manjše pa so pri sadovnjakih, kjer je še vedno potrebno ročno delo. Seveda pa so v sklopodružbenega sektorja tudi precejšnje nekmetijske površine, takozvano "javno dobro".

V ljubljanskih občinah je 24,3% ozemlja v družbenem sektorju lastništva. Večje so površine v območjih z najvišjo stopnjo urbanizacije, to je predvsem v občinah Ljubljana-Center in

Ljubljana - Bežigrad. Praviloma je v lasti družbenega sektorja več kmetijskih kot gospodarskih površin (tabeli št. 6 in št.7). V ravninskih območjih je delež družbenih posesti nadpovprečen kot posledica večjega deleža urbaniziranih površin v družbeni lasti, gostejšega infrastrukturnega oarežja in nenazadnje razvitejšega družbenega sektorja kmetijstva. Nasprotno pa je delež družbenega sektorja nizek v hribovitih območjih Erinsko-Pokojske planote, Polhograjskega ter Zasavskega hribovja.

5.2. Velikost posesti

V različnih socialnopolitnih strukturah se izraba zemljišča spreminja različno intenzivno in v različni smeri. Pa tudi v območjih, kjer je naravni potencial za agrarno izrabo tal skoraj enak, se glede na velikost kmetij izredno velike razlike v načinu obdelave in s spreminjanjem izrabe zemljišča. Kmetje na večjih posestvih lahko do neke mere optimalno obdelujejo zemljo, tako da je izraba zemljišča pri njih praktično odraz vrednosti naravnih razmer in vrednosti človekovega dela. Male in tudi srednje kmetije ostajajo pri maksimalni obdelavi, dokler jim to omogoča zadostna delovna sila. Potem prihaja v vse večji meri do opuščanja obdelave v različnih stopajah. Ker takšne razmere ne zagotavljajo zadostnih sredstev za preživljanje na stopnji današnjega družbenoekonomskega razvoja, prihaja do intenzivnega preseljanja, še pa ni na voljo delovnih mest v bližini oziroma še so slabe prometne povezave, pa tudi do odseljevanja.

Dejstvo je, da današnja velikost večine kmetij ob sedanji proizvodni usmerjenosti ne zagotavlja možnosti za dostojno preživljanje. Možnosti za rešitev sta globalno gledano naslednji:

- konsolidacija in veščanje velikosti perspektivnih kmetij ob hkratnem preseljanju ter odairanju neperspektivnih obratov oziroma

Tabela št.6: POVRŠINA ZEMLJIŠKIH KATEGORIJ IN ŠTEVILO PARCEL GLEDE NA SEKTOR LASTNIŠTVA
V LJUBLJANSKIH OBČINAH LETA 1982 (površina je v m²)

	sektor lastnik	kmetij. površ.	št. parcel	gozdne površ.	št. parcel	neplodno površ.	št. parcel	skupaj	št. parcel skupaj
Bežigrad	zasebni	15848487	11701	3541455	1648	2022009	11916	26511951	25265
	družb.	9402970	5148	3090881	784	7374010	4704	19867861	10636
	skupaj	25251457	16849	11732336	2432	9396019	16620	46379812	35901
Center	zasebni	430760	732	270612	51	539377	1941	1240749	2724
	družb.	624678	463	458142	46	2741212	2511	3824032	3020
	skup.	1055438	1195	728754	97	3280589	4452	5064781	5744
Hoste-Polje	zasebni	44748791	21506	71484785	6517	3054396	15163	119287978	43186
	družb.	14105488	5351	9847883	586	9155883	5135	33109254	11072
	skup.	58854285	26857	81332668	7103	11210279	20298	152397232	54258
Šiška	zasebni	48371324	26759	64216016	9858	3852165	19550	116439505	56167
	družb.	14833541	5500	12772171	1387	10030232	6172	37635944	13059
	skup.	63204865	32259	76988187	11245	13882397	25722	154075449	69226
Vič-Rudnik	zasebni	199271026	68338	214373539	21350	5745885	25877	419390450	115565
	družb.	50528961	10526	56214402	2338	17456083	8222	124199446	21086
	skup.	249799987	78864	270587941	23688	23201968	34099	543589896	136651
Skupaj	zasebni	308670394	129036	358986407	39424	15213832	74447	682870633	242907
	družb.	89495638	26988	82383479	5141	46757420	26744	218636537	58873
	skup.	398166032	156024	441369886	44565	61971252	101191	901507170	301780

Vir: Podatki mestne geodetske uprave Ljubljana, 1983

Tabela št.7: RAZMERJE MED POVRŠINAMI ZASEBNEGA IN DRUŽBENEGA SEKTORJA V LJUBLJANSKIH
OBČINAH LETA 1982 (v %)

	sektor lastništva	kmetijske površine	gozdne površine	neplodne površine	Skupaj
Bežigrad	zasebni	62,8	73,7	21,5	57,2
	družbeni	37,2	26,3	78,5	42,8
Center	zasebni	40,8	37,1	16,4	24,5
	družbeni	59,2	62,9	83,6	75,5
Moste-Polje	zasebni	76,0	87,9	25,0	78,3
	družbeni	24,0	12,1	75,0	21,7
Šiška	zasebni	76,5	83,4	27,7	75,6
	družbeni	23,5	16,6	72,3	24,4
Vič-Budnik	zasebni	79,8	80,3	24,8	77,2
	družbeni	20,2	19,7	75,2	22,8
Skupaj	zasebni	77,5	81,3	24,5	75,7
	družbeni	22,5	18,7	75,5	24,3

Vir: Podatki mestne geodetske uprave Ljubljana, 1983

Tabela št.3: STRUKTURA IZRABE TAL PO SEKTORJIH LASTNIŠTVA V LJUBLJANSKIH OBČINAH LETA 1982

	sektor lastništva	kmetij. površine	gozdne površine	neplodne površine	Skupaj
Bežigrad	zasebni	59,8	32,6	7,6	100,0
	družbeni	47,3	15,6	37,1	100,0
	skupaj	54,4	25,3	20,3	100,0
Center	zasebni	34,7	21,8	43,5	100,0
	družbeni	16,3	12,0	71,7	100,0
	skupaj	20,8	14,4	64,8	100,0
Moste-Polje	zasebni	37,5	59,9	2,6	100,0
	družbeni	42,6	29,7	27,7	100,0
	skupaj	38,6	53,4	8,0	100,0
Siška	zasebni	41,6	55,1	3,3	100,0
	družbeni	39,4	33,9	26,7	100,0
	skupaj	41,0	50,0	9,0	100,0
Viš-Rudnik	zasebni	47,5	51,1	1,4	100,0
	družbeni	40,7	45,3	14,0	100,0
	skupaj	46,0	49,8	4,2	100,0
Skupaj	zasebni	45,2	52,6	2,2	100,0
	družbeni	40,9	37,7	21,4	100,0
	skupaj	44,2	49,0	6,8	100,0

Vir: Podatki mestne gozdetske uprave Ljubljana, 1983

- prilagajanje proizvodne usmerjenosti sedanji zemljiško posestni strukturi, kar bi zahtevalo uvajanje delovno intenzivnih kultur s nisko stopajo mehaniziranosti. Vsekakor to ne bi bila živinoreja, ki ima v danih prirodnih pogojih najboljše možnosti.

Rešitev bo potrebno poiškati v kompromisu dveh parcialnih možnosti, pri čemer se bo morala nagibati k iskanju možnosti za povečanje produktivnosti, ki jo bo omogočila konsolidacija s različnimi prostorsko ureditvenimi operacijami ter evolutivno prilagajanje demografskim in socialnoekonomskim dogajanjem na podeželju.

Lastninska pravica kmetijskih zemljišč pri nas ne more imeti statističnega značaja, ampak je njena značilnost proces, ki je usmerjen k vzpostavljanju socialističnih samoupravnih družbenih odnosov v kmetijski proizvodnji in s tem k izboljšanju materialnega in socialnega položaja kmetov ter k izenačevanju njihovih pravic in obveznosti s pravicami in obveznostmi v združenem delu.

Poseben problem, povezan s navedenim razmišljanjem predstavlja vprašanje zemljiškega maksimuma. Poznano je, da ima lahko pri nas kmet s priznanim statusom do 10 ha obdelovalne zemlje oziroma do 20 ha obdelovalne zemlje v hribovitih območjih, pri čemer skupne površine zemlje ne smejo presegati 45 ha, kar je pomembna omejitev pri usmerjanju v gozdarstvo. Nekmetije smejo po zakonu posedovati v ravninskih predelih do 1 ha kmetijskih zemljišč in gozda skupaj, od tega največ 0,5 ha gozda in 0,5 ha vinogradev, v hribovitih območjih nad 600 m nadmorske višine pa se lahko lastniki do 3 ha zemlje, od tega ne več kot 0,5 ha gozdov oziroma vinogradov.

Nikršnega dvoma ni, da je tudi na področju kmetijstva potreba po rasti produktivnosti in da razvoj proizvodnih sil, zlasti mehanizacije, omogoča hitrejšo rast produktivnosti in da danes

posameznik, tudi kmet seveda, lahko v nekaterih vrstah proizvodnje obdeluje več, v poljedelstvu celo bistveno več kot lo ha (Glinšek, 1982).

Teorija produkcije velja tudi v kmetijstvu. Razmerje med stroški in količino pridelka je prav tako določena s produkcijsko funkcijo in ponudbo produkcijskih faktorjev. Optimalna kombinacija je za vsako kmetijsko kulturo drugačna. Zemanljivost faktorjev (zemlje, dela, strojev, gnojil, itd.) je v kmetijstvu celo manjša kot v drugih gospodarskih dejavnostih, najni produkt posameznega se zato hitro zmanjšuje. S tehnološkimi napredkom se optimalno razmerje med količino zemlje, opreme in dela, ki ga mora zagotoviti posamezna kmetija, hitro spreminja (Mencinger, 1981).

Mnenja o učinkih zemljiškega maksimuma se precej razlikujejo. V zvezi s tem pa je nujno potrebno loševati pojma lastninski in obdelovalni maksimum.

Po mnenju nekaterih (prim. Mencinger, 1981) naj bi bil maksimum ovira pri procesih združevanja posesti. Vzemimo, da je združevanje (ki naj bi bilo sredstvo za boljše gospodarjenje) cilj samo po sebi. Tudi v takšnem primeru je zemljiški maksimum prej ovira kot sredstvo za združevanje. Pri združevanju naj bi izhajali iz napačne predpostavke, po kateri se naj bi združenih sektorjev združeval kmet z malo zemlje. Ta pa se kot vose spreminja v kmeta-delavca, tovrstna kmetija pa je praviloma samozkrbno naravnana. Samo večja posetva in čiste kmetije omogočajo in obenem silijo v tržno proizvodnjo in dohodkovno združevanje. Takšne kmetije se naj bi z družbenimi sektorji združevale spontano, brez vnaprej določenih oblik, saj jih bodo v takšno združevanje prisilile ekonomske zakonitosti. Pri ljubljanskih občinah je v zvezi s zgoraj navedenimi potrebno pristaviti, da so specialisirane v tržno pridelovanje zelenjave tudi nekatere površinsko manjše kmetije.

Med pglavitne slabosti zemljiške strukture lahko uvrščamo negativne socialno posestne razmere (mnogo zemlje je v lasti nekmetov, ki eksistenčno niso odvisni od dela na zemlji, na drugi strani pa je tudi precej zemlje, katere lastniki so prostorsko dislocirani, bodisi da so tuji državljani, bodisi da žive daleč od posameznih parcel, zato je precej zemlje neobdelane in je v fazi proizvodnostne ekstenzifikacije), najhna posest in razdrobljena posest. Kombinacije vseh navedenih pojavov predstavlja najbolj neugodna oblika v smislu nadaljne intenzivne obdelave, upošteva se seveda optimalno determinirano proizvodno usmerjenost.

Problematika drobne parcelacije, razdrobljene posesti ali takozvane zemljiške razdrobljenosti je postala še zlasti vpijoča v dobi mehanizacije kmetijstva, ker je uporaba kmetijskih strojev marsikje zaradi premajhnih parcel neekonomična, ponekod pa tudi fizično otežkočena ozirna onemogočena. Zaradi potreb po dostopnosti na posamezne kose zemljišča je bil v obdobju kltivacije znaten del površin izvzet iz kmetijske produkcije.

Razdelitev njiv in s njimi povezanah travnikov korenini v starih agrarnih sistemih, je s njimi genetske povezana ter nam pojasnjuje dosedanji gospodarski in socialni ustroj naše vasi (Ilešič, 1960).

Oblika naselja in agrarna struktura predstavljajo izraz ukoreninjenega načina življenja; zlasti razdelitev zemljišča prispeva k temu, da stare navade okore, da postaja razdrobljenost ovira za sodobno kmetijstvo. Agrarni sistem in način življenja sta tesno povezana (Gorre, 1948).

Zemljiška razdrobljenost je bila v polpretekli dobi prisotna tudi v drugih evropskih deželah, tako na vzhodu kot na zahodu. Vendar so jo s agrarnimi reformami in komasacijami iskoreninili in dosegli funkcionalno urejenost zemljišč. Pri nas pa so razvojne poteze šal drugačne in vodijo v smer vse intenzivnejše zemljiške posestne razdrobljenosti.

Po mnenju Vadnalove (Vadnal, 1932) pa naj bi izsledki večih raziskav dokazovali, da lastninski zemljiški maksimum ob sproščenem obdelovalnem maksimumu, v sklopu celovite sarnove socialistične kooperacije, ne pomeni posebne ovire za pospeševanje koncentracije in centralizacije produkcijskih virov ter produkcije. Koncentracija gospodarstev lahko poteka brez velikih posegov v spreminjanje lastništva, predvsem brez velikih zasebnih kupoprodaj zemljišč, ki pomenijo odliv kapitala iz kmetijstva in ki se generacijsko obnavljajo.

Majhno posestvo je lahko enako učinkovito kot veliko, zasebno enako kot družbeno. Trditve, da je večje posestvo učinkovitejše od majhnega, temeljijo na predpostavki, da se v proizvodnji pojavljajo prihranki na obsegu, ta predpostavka pa je običajno le subjektivna hipoteza, ki je je upravičeno težko potrditi. Logično je predpostavka sgrešena, ker gre pri povešanju proizvodnje praviloma za kombinacijo različnih produkcijskih faktorjev in ne za večanje enega (zemlje) pri vseh drugih nespremenjenih pogojih. Vprašanje poveševanja kmetijske proizvodnje je tako vprašanje proporcionalnosti med produkcijskimi faktorji. Vsi produkcijski faktorji, ki sodelujejo v kmetijski proizvodnji, naj bi bili zelo deljivi, kar ima za posledico, da je kmetijska proizvodnja mogoče enako učinkovito organizirati na majhnem posestvu s majhnim traktorjem kot na velikem posestvu s veliko mehanizacijo. Pri tem teoretičnem modelu je razdrobljenost zvestno odstranjena, ima pa tudi vpliv na velikost tržne proizvodnje (Kranjec, 1932). Trditev je usmerjena v primerjanje učinkovitosti zasebnega in družbenega sektorja.

Racionalno je, če omogočimo razvoj vsakemu učinkovitemu proizvajalcu, ne glede na sektor lastništva. Gledano po tem vidiku se zdi, da je institucija zemljiškega maksimuma nepotrebna, posebno če, če upoštevamo, da ima družba na voljo številne korektivne mehanizme, kot so davčna politika, politika odkupnih cen, kreditna politika, ipd., s katerimi je mogoče preusmerjati vse ekonomske nezaželene tendence. Odprava maksimuma bi namreč omogočila učinkovitim zasebnim proizvajalcem, da poiščejo tisto

optimalno velikost posestva, ki bi zagotavljala najcenejšo tržno proizvodnjo hrane in s tem najmanjšo porabo produkcijskih faktorjev na enoto proizvodnje. To bi bilo tudi z narodnogospodarskega vidika najbolj racionalno, hkrati pa bi zahtevalo široko paleto spremljajočih ukrepov (delovna mesta za višek delovne sile, izboljšanje infrastrukture, ipd.). Proces bi moral biti generacijski. Sprislo velike razdrobljenosti bi bil tovrsten proces potreben tudi v ljubljanskih občinah.

Pri tem bi morali upoštevati določbe verificirane zemljiške politike, ki govore, kako zemljišča od lastnikov, ki zemlje ne morejo več intenzivno obdelovati, ali sato nimajo interesa, prenesti v uporabo (lastnino) tistim proizvajalcem - družbenim obratom ali kmetom, ki so sposobni in pripravljeni obdelati več zemlje. Tudi več kot to ha seveda. Takšni ukrepi se danes sicer že izvajajo, nobenega dvoma pa ni, da kamino.

Največ slabo obdelanih in neobdelanih zemljišč je v hribovitih območjih, kjer ni večjih interesentov za kmetovanje. Čeprav je zemlja poceni, čeprav zemljiški maksimum (20 ha) pogosto ne pomeni nobene ovire. Vse to dokazuje, da je potrebna aktivna kmetijska politika, ki bo ne samo omogočala, da bo kmet obdeloval toliko zemlje, kolikor jo je s svojim delom in stroji sposoben, temveč bo takšno usmeritev podpirala z ukrepi ekonomske - predvsem kreditne in davčne politike. Možnosti za doseg željene koncepcije sta kot že nakazano naslednji:

- organizirano, prek uveljavljanja naše pozitivne zakonodaje, ob sprotne reševanju socialnih problemov ostarelih, za proizvodnjo neoposobnih lastnikov zemlje (preživninsko varstvo, prenos zemlje v zemljiške sklade in organizirano proizvodnjo, kar omogoča postopno povečevanje kmetij),
- ali prepustiti spreminjanje agrarne strukture zakonitostim klasične kapitalistične koncentracije v lasti posameznikov (za to varianto so naravne razmere v pretežnem delu proučevanega območja neprimerno).

Dvomljivo je, da bi bil naš kmet danes sploh pripravljen in sposoben nositi na svojih ramenih poglavitno breme tekočnega stihijskega prestrukturiranja, da bi dokupoval toliko zemlje v lastnino, kolikor mu je potrebno za rentabilno oziroma bolj ekonomično kmetovanje.

V času ekonomske krize je vse bolj prisotna alternativa, po kateri naj bi karikirano povedano kmet izginil, ob družbenem sektorju pa se naj bi uveljavilo kmetijstvo ohišnic mešanih kmetij. Po tovrstnih gledanjih, naj bi imela zemlje večina družin, kar bi zagotovilo visoko intenzivnost obdelave in s povečanjem samozaposlovanja zmanjšal pritisk na trg, kar bi pocenilo kmetijske pridelke. Menimo, da so tovrstna stališča v popolni koliziji s prizadevanji po izboljšanju zemljiške strukture in povečanju produktivnosti, obenem pa tovrstnega procesa ne moremo zaslediti nikjer na svetu. Na nek način je podoben sistem v državah takoinenovane realnega socializma, ki ga imajo v proizvodnjah hrane še večje priznanjake kot Jugoslavija. Seveda pa tovrstnega procesa ne gre zanemarjati s vrtničkarstvom, katerega temelji so nedvomno pozitivni in bi mu morali zagotoviti ustrezne razvojne možnosti.

Povprečna velikost posesti v zasebnem sektorju znaša v ljubljanskih občinah 6,47 ha, kar je več kot v Sloveniji (2,54 ha). Seveda pa se v izračun vključene tudi povečane v lasti gospodinjstev izven kmečkih gospodarstev, kar vrednost navidezno povečuje. Jasno je, da tako majhna kmetija razen v izjemnih primerih ne more zagotoviti možnosti za usmerjeno, tržno, produktivno kmetovanje. Posestna razdrobljenost je še posebno izrazita v okolici Ljubljane, kjer pride na gospodinjstvo manj kot 1 ha zemlje, pa tudi sicer se povprečna velikost posesti praviloma povečuje skladno s oddaljevanjem od republiškega središča (tabela št.9).

Tabela št.9: STRUKTURA VELIKOSTI POSESTI V LJUBLJANSKIH OBČINAH LETA 1982^x (v ha)

	Bežigrad	Koste-Polje	Šiška	Vič-Rudnik
do 1	-	1,1	1,9	0,8
1 - 3	20,7	7,7	8,8	3,4
3 - 5	23,0	15,6	12,6	9,5
5 - 10	39,1	20,0	30,0	29,2
10 - 20	12,6	38,9	36,0	35,0
nad 20	4,5	16,7	13,6	22,0
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0
Povprečna velikost	7,3	12,6	11,5	14,0

Vir: Mešane kmetije kot dejavnik razvoja kmetijstva in podeželja, 1983

^x anketirane so le kmetije z več kot 0,5 ha zemlje; občina Center je izzeta

Tabela št.10: STRUKTURA POVRŠIN OBSIHOVALNE ZEMLJE V LJUBLJANSKIH OBČINAH LETA 1982^x (v ha)

	Bežigrad	Hoste-Polje	Šiška	Viš-Rudnik
do 1	-	2,2	1,9	1,1
1 - 3	35,7	21,1	26,2	26,2
3 - 5	28,7	29,0	29,2	29,2
5 - 7	24,1	19,9	21,3	21,3
7 - 9	9,2	15,5	12,6	12,6
10 in več	2,3	13,3	8,7	8,7
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: Mešane kmetije kot dejavnik razvoja kmetijstva in podeželja, 1985

^x anketirane so le kmetije z več kot 0,5 ha zemlje; občina Center je izzeta

Čeprav so bila v anketirano populacijo zajeta samo gospodarstva z več kot ha zemlje (Mešane kmetije ..., 1985), kaže analiza precejšnje razdrobljenost, pa tudi razlike med posameznimi občinami so precejšnje. (tabeli št. 9 in št. 10). Povprečna velikost celotne posesti je največja v občini Viš-Budnik (14,0 ha), najmanjša pa po pričakovanju v občini Bežigrad (7,3 ha). Vešino kmetij najdemo v občini Bežigrad v velikostnih razredih 3-5 ha ter 5-10 ha, v preostalih občinah pa v razredih 5-10 ha ter 10-20 ha. Lahko rešeno, da so razmere v primerjavi s nekaterimi drugimi področji v republiki razmeroma še kar ugodne (SV Slovenija, Primorska).

Vendar dobijo številke svoje pravo vrednost šele ob upoštevanju površine obdelovalnih zemljišč (tabela št.10). Iz priložene tabele je razvidno, da ima le slaba desetina kmetij nekaj več kot 10 ha obdelovalne zemlje, kar pa je seveda v skladu s zemljiškim maksimumom. Največ kmetij ima 1-3 ha obdelovalne zemlje, močna pa sta tudi razreda 3-5 in 5-7 ha.

5.3. Število parcel

Število parcel določene kmetije odraža posestno razdrobljenost. Čeprav je pokazatelj indirektna (zaradi upoštevanja nekaterih gospodinjtev), je njegova komparativna vrednost velika. Za prikaz problematike smo uporabili podatke mestne geodetske uprave in Zavoda SR Slovenije za statistiko. Omeniti velja, da so ugotovljene vrednosti zgolj povprečja in da se od primera do primera močno razlikujejo.

Nekatere dosedanje raziskave Inštituta za geografijo so pokazale, da imajo nekatere kmetije v lasti tudi do 70 in več parcel, pri čemer je potrebno upoštevati, da se tudi po 20 in več parcel nahaja v oddaljenosti več kot 1 km od sedeža gospodarskega poslovanja. Bolj oddaljene parcele so praviloma delovno manj intenzivne - pašniki in gozdovi. Organizacija kmetovanja ni zadovoljiva izkoriščenost sta na takšnih obratih problematični.

Tabela št.11: ŠTEVILO PARCEL V ZASEBNIH SEKTORJU NA GOSPODINJSTVO S KMRČKIM
GOSPODARSTVOM PO ZEMLJIŠKIH KATEGORIJAH V LJUBLJANSKIH OBČINAH LETA 1982

	kmetijske površine	gozdne površine	neplodne površine	Skupaj
Bežigrad	9,16	1,29	9,33	19,78
Center	1,61	0,11	4,27	5,99
Koste-Folje	11,42	3,46	6,13	21,01
Šiška	10,82	3,99	7,91	22,72
Vič-Rudnik	15,31	4,78	5,80	25,89
Skupaj	12,23	4,22	7,06	23,51

Vir: Podatki mestne geodetske uprave Ljubljana in popisa prebivalstva
za leto 1981, Zavod SR Slovenije za statistiko

Praviloma se cene s največjo razdrobljenostjo v območjih s najvišjo stopnjo agrarnosti.

S večanjem velikosti kmetije se povečuje tudi število parcel oziroma prostorsko ločenih kosov zemljišča, kar pomeni, da je stopnja konsolidiranosti niska tako pri majhnih kot pri večjih obratih. Na majhnih kmetijah je praviloma več njivskih parcel, pri večjih pa se naglo povečuje predvsem število delovno ekstenzivnih kategorij, predvsem travnikov in gozdov.

Povprečne pride v ljubljanskih občinah na gospodinjstvo s kmečkim gospodarstvom (tabela št.11) 23,51 parcele, največ v občini Vič-Rudnik in še izvenomno občino Center je najmanj parcel v občini Bežigrad. Največ je parcel kmetijskih zemljišč, glede neplodne površine in gozd. Povedati je potrebno, da je navajeno število predvsem pri slednjih kategorijah zaradi posedovanja zemlje s strani nekmečkega prebivalstva, nekoliko pretirano. Vendar, kot še rečeno, gre samo za povprečne vrednosti.

5.4. Povprečna velikost parcele

S povprečno velikostjo parcele pojasnjujemo velikostno razdrobljenost. Parametar dobi svojo pravo vsebino šele ob upoštevanju deleža družbene posesti in strukture izrabe tal po zemljiških kategorijah v obeh sektorjih lastništva, kajti sektor lastništva in zemljiška kategorija sta najpomembnejša dejavnika povprečne velikosti parcele. S označenimi parametrom v študiji najbolj intenzivno operiramo. Ugotovljene vrednosti so tudi natančno opredeljene in kot takšne lahko s pridom služijo za regionalno členitev obravnavane problematike.

Povprečna velikost parcele je leta 1979 merila od 11,9 arov v občini Center do 56,3 arov v občini Hosts-Polje. Naj za primerjavo navadeno še vrednost za celotno republiko - 32,4 a (tabela št.12).

Tabela št. 12: POVPREČNA VELIKOST PARCELE V LJUBLJANSKIH OBČINAH V LETIH 1953 in 1979
TER TREND PRIČAKOVANE POVPREČNE VELIKOSTI PARCELE LETA 2000 (v arib)

Leto	Bežigrad	Center	Moste-Polje	Šiška	Viš-Budnik	SR Slovenija
1953	33,93	30,76	64,79	48,88	64,92	44,59
1979	18,51	16,18	58,96	31,53	49,44	36,78
2000	14,25	11,92	56,26	24,72	41,33	32,44

Vir: Problematika seljske strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije, IGV 1981

Tabela št.13: SPREMINJANJE POVPREČNE VELIKOSTI PARCELE V LJUBLJANSKIH OBČINAH
V OBDOBJIH 1953-1971 (indeksi)

Leto	Bežigrad	Center	Moste-Polje	Šiška	Viš-Rudnik	SR Slovenija
1953-1979	183,33	190,12	109,87	155,03	131,32	121,24
1971-1979	133,08	127,11	110,27	115,28	106,92	107,41

Vir: Problematika zemljiške strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije, IGU 1981

Posestva se še nadalje drobijo, stopnja podružbljenja kmetijskih zemljišč pa je niska. Zakonski ukrepi v zvezi z zaščitenimi kmetijami se niso pokazali za pretirano uspešne, ker je v praksi v zvezi z izvajanjem politike vrsta nejasnosti, pomanjkljivosti, pa tudi izigravanja.

Vse večja intenzivnost drebljenja posesti pa vpliva tudi na tečajne organizacije kmetijske proizvodnje. Vse manj časa se porabi samo za delo na zemlji, vse več časa pa gre na račun prevozov, kajti pogosto sestavlja posestvo več, med seboj precej oddaljenih zemljiških kompleksov. Zato so najbolj oddaljeni kosi vse slabše obdelani in podvrženi opuščanju.

Kmetijsko zemljišče, ki je osnovno delovno sredstvo kmetijstva, ima to lastnost, da ga ni mogoče razmnoževati, zato je vse kmetijska dejavnost omejena, kmetijski prostor pa je potrebno smotrno izkoristiti. Zemljišče pa je hkrati tudi predmet dela. Kot takega ga ni moč zamenjati, lahko pa ga spreminjamo. Zato tudi rodovitnost tal ni absolutna, sama po sebi dana značilnost tal. Odseva razmerje do danega kemičnega in mehničnega razvoja kmetijstva. Z razvojem kmetijstva se tudi sama razvija in spreminja. Posebnosti, ki so povezane s zemljiščem, ne izvirajo iz samih zemljišč kot naravnih sistemov, temveč iz lastniških monopolov nad njimi. Ker zemljišče kot enostavna materija in delo človeških rok nima vrednosti, ima v razmerah obstoja lastniškega monopola določeno ceno. V tem je tudi bistvena razlika med lastnino nad zemljo in drugimi sredstvi ter predmeti dela (Vadnal, 1932).

Očitno je, da mora razvoj kmetijstva temeljiti predvsem na rasti produktivnosti in bolj smotrni rabi vseh proizvodnih potencialov. Povečevanje cen kmetijskih pridelkov ne more biti nadomestilo za izrabo notranjih rezerv našega kmetijstva, ki se v razdrobljenosti, nizki produktivnosti dela in intenzivnosti obdelave (Glinšek, 1932).

Velikost parcele se zaradi permanentnega drobljenja posesti in pospešene urbanizacije zmanjšuje. Tako se je v občini Bežigrad v obdobju 1953-1979 zmanjšala 83,3%, od tega samo v obdobju 1971-1979 za 33,1% (tabela št.13). Stopnja zmanjševanja je mnogo večja od republiškega povprečja. Če se bo proces drobljenja nadaljeval z enako intenzivnostjo, bo povprečna parcela leta 2000 merila v občini Bežigrad samo še 14,3 arov. Proces drobljenja je nekoliko šibkejši v občinah Vič-Rudnik in še posebno Hoste-Polje, vendar je ob upoštevanju dejstva, da je omejen pretežno na zaledje Ljubljane, tudi tu izredno pereč problem.

Karta povprečnih velikosti parcel v ljubljanskih katastrskih občinah kaže izredno pravilnost v zmanjševanju povprečne velikosti parcel skladno s približevanjem Ljubljani. Na ožjem območju mesta so parcele praviloma manjše od 10 arov. Tako najhne vrednosti smo ugotovili tudi v katastrskih občinah Medvede in Vičmarje, torej v območjih z najvišjo stopnjo urbanizacije, kjer prevladujejo stavbne parcele. Pas izredne razdrobljenosti je na območju severno od Ljubljane skoraj sklenjen, vleče pa se tudi na JV od Ljubljane skladno z višjo stopnjo pozidanosti. Povsem nasprotno podobo kažejo hribovita območja. Območja z največjimi parcelami se s vzpetostmi skoraj povsem ujemajo, kar je posledica večjih gozdnih parcel. Tako je lahko povprečna velikost parcele tudi indikator reliefa, saj na karti lepo izstopajo območja Krinsko-Pokojiške planote, Zasuvskega hribovja, Polhograjskega hribovja, pa tudi osamelca Šnarne gore.

Seveda pa sam podatek o velikosti parcele še ne pove dosti, zato ga moramo dopolniti s spreminjanjem povprečne velikosti parcele, ki kaže intenziteto drobljenja. S karte je razvidno, da to pot ni največja intenzivnost v središču mesta (kjer niti ni pogojev), pač pa v zaledju, na območjih, ki so bila po drugi svetovni vojni najbolj intenzivno pozidana. V posameznih katastrskih občinah - Brezovica, Žlebe se je povprečna površina parcele zmanjšala tudi za desetkrat.

Drobljenju pa so podvržena tudi nekatera območja s sicer velikimi parcelami (K.O. Črni Vrh in Krvava peč). Le v treh katastrskih občinah se je povprečna velikost parcele povečala, kar pomeni, da je prišlo do konsolidacije: Kapucinsko predmestje, Kleče in Tomišelj.

Povprečna velikost parcele v zasebnem sektorju meri 23,1, v družbenem pa 37,1 ara (tabela št.14). Največje razlike med obema sektorjema so pri gozdnih parcelah, pa tudi pri neplodnih površinah. Zasebni sektor poseduje praviloma le stavbišča, medtem ko je v lasti družbenega sektorja tudi takozvano "javno dobro", to so cestnišča, vode, nerodovitne površine, ipd., ki imajo precej večji obseg. Pri kmetijskih površinah so razlike v prid družbenega sektorja mnogo manjše.

Na primeru občine Bežigrad smo ugotavljali razmerje med družbenim in zasebnim sektorjem po podrobneje opredeljenih zemljiških kategorijah (tabela št.15). Zanimivo je, da so zasebni gozdovi v omenjeni občini večji kot družbeni. Pri drugih kategorijah (z izjemo sadovnjakov) je razmerje sicer ugodnejše v prid družbenega sektorja, a le nesnatno. Večje razlike so samo pri neplodnih površinah.

Ugotavljali smo tudi stopnje povezanosti med povprečno velikostjo parcele, spreminjanjem povprečne velikosti parcele, gostoto poselitve ter spreminjanjem števila prebivalstva (tabele št.16, št.17, št.18, št.19, št. 20 in št.21).

Korelacija med povprečno velikostjo parcele in gostoto prebivalstva je dokaj visoka in znaša - 0,4031. Zanimivo je, da je pri vseh posameznih občinah višja. Negativen predznak pomeni, da se povprečna površina parcele z naraščanjem gostote poselitve praviloma zmanjšuje.

Še bolj izrazita je povezanost med spreminjanjem povprečne velikosti parcele in spreminjanjem števila prebivalstva. V obdobju 1953-1979 je soodvisnost - 0,5006, v obdobju 1971-1979 pa je z vrednostjo - 0,5344 še nekoliko višja. Posebno visoke so vrednosti v občini Bežigrada, kar je deloma tudi posledica majhne populacije. V občini Viš-Rudnik in v najnovjšem času v občini Moste-Polje se korelacije šibke, kar kaže na dejstvo, da je proces drobljenja v precejšnji meri neodvisen od procesa urbanizacije in se vrši tudi v območjih z upadanjem števila prebivalstva. Negativen predznak pomeni, da se z naraščanjem števila prebivalstva povprečna velikost parcele zmanjšuje.

Nišja stopnja povezanosti je med povprečno velikostjo parcele in spreminjanjem povprečne velikosti parcele. Ugotovljeni vrednosti + 0,3301 za obdobje 1953-1979 ter + 0,2291 pa vseeno pojasnjujeta, da se manjša parcele najbolj intenzivno drobijo in večje parcele najmanj intenzivno. Da ni izrazitejše povezanosti je krivo dejstvo, da je drobljenje prisotno tako na območjih s povprečno največjimi kot na območjih s povprečno najmanjšimi parcelami.

Tabela št.14: POVPREČNA VELIKOST PARCELE PO ZEMELJSKIH KATEGORIJAH Z OZIROM NA SEKTOR
LASTNIŠTVA V LJUBLJANSKIH OBČINAH LETA 1982 (v arih)

	sektor lastništva	kmetij. površine	gozdne površine	neprodne površine	Skupaj
Beligrad	zasebni	13,54	52,44	1,70	10,49
	družbeni	18,27	39,42	15,68	18,68
	skupaj	14,99	48,24	5,65	12,92
Center	zasebni	5,89	53,06	2,78	4,55
	družbeni	13,49	99,60	10,92	12,66
	skupaj	8,83	75,13	7,37	8,82
Noste-Polje	zasebni	20,81	109,69	2,01	27,62
	družbeni	26,36	168,22	17,83	29,90
	skupaj	21,91	114,50	6,02	28,09
Šiška	zasebni	18,08	65,14	1,97	20,73
	družbeni	26,97	92,09	16,25	28,82
	skupaj	19,59	68,46	5,40	22,26
Vič-Rudnik	zasebni	29,16	100,41	2,22	36,29
	družbeni	48,00	240,44	21,23	58,90
	skupaj	31,67	114,23	6,80	39,78
Skupaj	zasebni	23,92	91,06	2,04	28,11
	družbeni	33,16	160,25	17,48	37,14
	skupaj	25,51	99,04	6,12	29,87

Vir: Podatki mestne geodetske uprave Ljubljana, 1983

**Tabela št.15: POVPREČNA VELIKOST PARCELE PO POSAMEZNIH ZEMLJIŠKIH KATEGORIJAH Z OZIROM
NA SEKTOR LASTNIŠTVA NA PRIMERU OBČINE BEŽIGRAD LETA 1982 (v arih)**

	njiva	sedovajak	travnik	pašnik	gozd	močvirje	neplodno	Skupaj
Zasebni	13,52	6,16	15,55	16,43	52,44	7,41	1,70	10,49
Družbeni	16,61	4,81	20,36	19,81	39,42	-	15,68	18,68
Skupaj	14,32	6,01	17,22	18,14	48,24	7,41	5,65	12,92

Vir: Podatki mestne geodetske uprave Ljubljana, 1983

Tabela št.16: STOPNJE POVEZANOSTI MED POVPREČNO VELIKOSTJO PARCELE, SPREMINJANJEM POVPREČNE VELIKOSTI PARCELE, GOSTOTO POSELITVE TER SPREMINJANJEM ŠTEVILA PREBIVALSTVA V OBDOBJIH 1953-1979 IN 1971-1979 V LJUBLJANSKIH OBČINAH

	Korelacija med povprečno velikostjo parcele in gostoto prebivalstva leta 1979	Korelacija med spreminjanjem povpr. velikosti parcele in spreminjanjem št. preb. v obdobju 1953-79	Korelacija med spreminjanjem povpr. vel. parcele in spreminj. št. preb. v obdobju 1971-1979	Korelacija med povpr. vel. parcele in spreminj. povpr. velikost parcele v obdobju 1953-1979	Korelacija med povpr. vel. parc. in spreminj. povpr. vel. parc. v obd. 1971-1979
Bežigrad	- 0,5551	- 0,8371	- 0,7399	0,8746	0,9299
Hoste-Polje	- 0,6245	- 0,5796	- 0,2348	0,3412	0,0282
Šiška	- 0,4105	- 0,3945	- 0,7052	0,2738	0,4910
Vič-Rudnik	- 0,5521	- 0,2044	- 0,2075	0,0395	0,1645
S k u p a j	- 0,4081	- 0,5006	- 0,5844	0,3301	0,2291

Vir: Problematika seljske strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije, IGU, 1981

KORELACIJA MED SPREMEMBO PLOŠČINE PAFCELE IN SPREMEMBI GOSTOTE 71/79

LEMOČJE

SKUPAJ

100	I	1	1	1					
98	I		1	1	1	2			
96	I			2	1	4	2		
94	I		1	5	3	1		1	
92	I			2	4	2	1		
90	I		1	1	2	2		1	2
88	I			2	1	1			
86	I		1	2	1	1		1	
84	I						1		
82	I			1				1	
80	I								1
78	I			1					
76	I						1		
74	I								
72	I			1					1
70	I			1				1	
68	I					1			
66	I						1		
64	I							1	
62	I								
60	I						1	1	
58	I								
56	I								
54	I								
52	I								
50	I								
48	I								
46	I								
44	I								
42	I								
40	I								
38	I								
36	I								
34	I								
32	I								
30	I								
28	I								
26	I								
24	I								
22	I								
20	I								
18	I								
16	I								
14	I								
12	I								
10	I								
8	I								
6	I								
4	I								
2	I								

PREDIVAL

103

200

ST.VZORCEV
03ST.DEV1
095476ST.DEV2
148102COVARIANCA
009269

KORELACIJA

0504443

POVPREČNO VELIKOSTJA PARCEL IN SPRLEMENJE PARCEL 53-79

OBMOČJE SKUPAJ

1	98.0 I		1	1	1					
2	76.0 I								1	
3	94.0 I									1
4	92.0 I		1							1
5	90.0 I									
6	88.0 I									1
7	86.0 I									
8	84.0 I									1
9	82.0 I									
10	80.0 I									
11	78.0 I									
12	76.0 I			1					1	
13	74.0 I					1				
14	72.0 I								1	
15	70.0 I									2
16	68.0 I		1							
17	66.0 I								1	1
18	64.0 I									
19	62.0 I					1	1			
20	60.0 I									
21	58.0 I									1
22	56.0 I									
23	54.0 I									
24	52.0 I									11
25	50.0 I								1	
26	48.0 I					1				
27	46.0 I									111
28	44.0 I			1					2	1
29	42.0 I		1			1				
30	40.0 I			1						
31	38.0 I				12					2
32	36.0 I				1	1			1	111
33	34.0 I		1			1				2
34	32.0 I						1			11
35	30.0 I				1				1	
36	28.0 I				1	2	1	1	1	1
37	26.0 I				1		11			1
38	24.0 I		1			11		1		
39	22.0 I									
40	20.0 I				1					
41	18.0 I		1		1			1		
42	16.0 I					1112				
43	14.0 I		1		1					
44	12.0 I									
45	10.0 I									
46	8.0 I									
47	6.0 I									
48	4.0 I									
49	2.0 I									

SPRLEMENJE 0.5 1.0

ST. VZORCEV	ST. DEV1	ST. DEV2	COVARIANCA	KORRELACIJA	SPRLEMENJE
83	23.699818	197180	1.541042	0.330063	

Produktivnost kmečkoga dela je kljub visoki storilnosti slaba. Kmečka delovna sila mora za zagotovitev normalnih življenjskih okoliščin delati v času sezone od zore do mraka, praznikov in nedelj v obliki dela prostih dni skraj ne počna. Prav tako se produktivnost kmečkoga dela ne more meriti s produktivnostjo v ostalih proizvodnih dejavnostih. Napet delovni ritem nedvoumno odvrta predvsem mlajši del prebivalstva od kmetovanja.

S celovitim planiranjem bo potrebno zagotoviti izenačitev ravni produktivnosti v vseh proizvodnih dejavnostih. Za izpolnitev navedene naloge pa bo najna temeljita sprememba zemljiške strukture, kajti nihče ne sme od današnjega kmeta zahtevati brezkončnega vztrajanja pri današnjem načinu agrarne proizvodnje, zaradi katere je primoran delati znatno več kot nekmet, a se odreči marsikateri pridobitvi moderne dobe.

Produkti kmečkoga dela postajajo vse bolj cenjeni in tudi pri nas vse v vse večji meri zavemo, da predstavljajo bazo za razvoj ostalih gospodarskih panog. Zaradi slabe produktivnosti in težnj po izenačevanju dokajna glede na količino vložnega dela, se hitro dvigujejo tudi cene kmetijskih produktov, ki dosegaže danes že nerazumljive visoke vrednosti. S temeljite reorganizacije bi lahko vplivali tudi na izenačitev proizvodnih cen s cenami na svetovnem tržišču.

Geostrateški položaj Ljubljane je z vidika preskrbe s hrano neugoden. Območja s presečki kmetijskih proizvodov so precej oddaljena in ležijo celo zunaj meja republike. Transportne povezave do teh območij je razmeroma lahko pretrgati. Zato je z vidika preskrbe v izrednih razmerah najbrž najne, da si Ljubljana segotovi čimveč osnovnih prehranskih proizvodov in to v svojem neposrednem zaledju. Pomembno vlogo pri tem ima poleg varovanja kmetijskih zemljišč tudi prilagajanje optimalnim produkcijskim pogojem, pri čemer poudarjamo, da je lahko stopnja razdrobljenosti za različne načine obdelave in različno proizvodno usmerjenost, različna.

POVPREČNI VELIKOSTJA PARCELE IN SPREMEMBE PARCELE 71-79

LEMOČUL SREČAJ

1	98.0 I				111	
2	96.0 I				1	
3	94.0 I				2	
4	92.0 I					1
5	90.0 I					
6	88.0 I					
7	86.0 I					
8	84.0 I				1	
9	82.0 I					
10	80.0 I					
11	78.0 I					
12	76.0 I				11	
13	74.0 I				1	
14	72.0 I				1	
15	70.0 I				1 1	
16	68.0 I					1
17	66.0 I				11	
18	64.0 I					
19	62.0 I				11	
20	60.0 I	1				
21	58.0 I				1	
22	56.0 I					
23	54.0 I					
24	52.0 I				1 1	
25	50.0 I				1	
26	48.0 I					1
27	46.0 I				21	
28	44.0 I				1 2	1
29	42.0 I				11	
30	40.0 I				1 1 11	
31	38.0 I				2 1 1	
32	36.0 I				1211	
33	34.0 I				1 1111	
34	32.0 I				11 1	
35	30.0 I				1 1	
36	28.0 I				21 2 1 1	
37	26.0 I				2 1 1	
38	24.0 I		1		3	
39	22.0 I					
40	20.0 I			1		
41	18.0 I		1			1 1
42	16.0 I		1 1 11			1
43	14.0 I		1 1			
44	12.0 I					
45	10.0 I					
46	8.0 I					
47	6.0 I					
48	4.0 I					
49	2.0 I					

SPREMEMB
1.0

0.5

ST.VZORCEV
83ST.DEV1
23.699818ST.DEV2
.136736KORELACTJA
.742048

.229061

6. UKREPI ZA ODPRAVO ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI

Brez odlašanja bo potrebno izoblikovati takšno zemljiško politiko in učinkovit instrumentarij za njeno izvajanje, da bo zagotovljeno smotrno obdelovanje, ohranjanje, zaščita in izboljševanje obdelovalne zemlje kot dobrine splošnega pomena. Pri tem je potrebno upoštevati, da ima smotrno izkoriščanje obdelovalne zemlje naslednja vidika:

- izkoriščanje zemlje za poljedelstvo s vrhunsko tehnologijo,
- strožji družbeni nadzor spreminjanja obdelovalne zemlje v neobdelovalno.

Sprejeti predpisi o izkoriščanju zemlje se izvajajo nedosledno. Občine izdajajo dovoljenja za gradnjo gospodarskih objektov in stanovanjskih zgradb na obdelovalni zemlji, ne glede na njeno kakovost. Tako se izgublja najboljše kmetijske površine.

Da bi zemlje kar najboljše izkoristili, je potrebno družbeno in materialno podpreti ureditev zemljiškega teritorija, zlasti ustvarjanje večjih kompleksov - parcel (srednacija, komasacija, združevanje) za določene pridelke (Komisija zveznih družbenih svetov za vprašanja gospodarske stabilizacije, 1982).

Kot možne ukrepe za odpravo obravnavanih neskladij v zemljiški strukturi, je potrebno v prvi vrsti izpostaviti spoštovanje in dosledno izvajanje sprejetih zakonskih določil na področju kmetijstva. Nadaljno drebitev naj bi preprečevala zakonodaja o dedovanju kmetijskih zemljišč in onemogočanje pridobivanja lastništva nad zemljo v kmetijske najprimernejših območjih s strani nekmetov, kar bi vplivalo tudi na ustreznejše socialno posostne razmere. Za odpravo zemljiške razdrobljenosti bo potrebno švazati različne oblike povezovanja kmetov (strojne skupnosti, proizvodne skupnosti). Neobdelano zemlje in zemlje dela nesmožnih bo potrebno združevati v zemljiške fonde, iz katerih bi črpali tako zainteresirani zasebni kmetovalci (dolgoročni zakup), kot družbeni sektor. Pomembna je vloga prostorsko ureditvenih

operacij, saj lahko le ustrezno pripravljena zemljišča nudijo zadovoljivo osnovo za optimalno rabo moderne agrotehnike.

Pogosto se postavlja vprašanje o umetnosti varovanja kmetijske zemlje tam, kjer so zemljišča zelo razdrobljena, češ takozemljišča tako ali tako niso primerna za sodobno kmetijsko proizvodnjo. Razdrobljenost zemljišč sicer res pomeni oviro s razvoj sodobnih pridelovalnih tehnologij, ki so vezane na uporabo srednje in težke kmetijske mehanizacije. So pa znane delovno intenzivne proizvodne smeri in tehnologije, za katere ugotovljena stopnja ne pomeni bistvene ovire (vrtnarstvo, cvetličarstvo, ...) in jih je smotno razvijati ravno ob večjih urbanih aglomeracijah ali snotraj njih.

V odročnih predelih je potrebno zagotoviti obdelanost za vsako ceno, kar pa je mogoče le s ustrezno družbeno pomočjo, ki mora biti mnogostranska. Podpore bi morali nameniti vsem, ki se želijo ukvarjati s (ekstenzivno) obdelavo opuščanih ali neobdelanih zemljišč, obenem pa je potrebno skrbeti za izgradnjo komunikacijskih svez s ustvarjanjem pogojev za manjšo relativno (časovno) oddaljenost. Skrbeti bi morali za ustrezno vzpodbudo vsem mladim, ki bi hoteli storiti nekaj več za pridelavo hrane. Podpirati bi morali tudi različne oblike mešanega kmetijstva, ki pa je v ravninskem območju, kjer postaja zaviralni faktor, ne bi smele biti deležne. Potrebna bi bila tudi drugačna davčna in dedovalna politika, ki bi morebitne dediče iz ravnine usmerjala v obrobna območja.

Pomembno funkcije pri ohranjanju kulturne pokrajine imajo lahko tudi vikendarji, ki se navezujejo na "hobby" kmetijstvo. Le-te naj bi usmerjali na primerna zemljišča tretjega kakovostnega razreda s prepletanjem sadovnjakov na zelo strmih pobočjih s košenicami, sadovnjaki in pašniki.

Razvoj kmetijstva na območju ljubljanskih občin bo v prihodnje tako kot doslej odločilno določen s intenzivnostjo in politiko urbanizacije. Sedanji urbanistični programi in koncepti še

vedno močno posegajo na najbolj kvalitetna kmetijska zemljišča. Tovrstne koncepte bi bile uместno korigirati in tudi pri oblikovanju urbanistične politike v Ljubljani dosledno upoštevati zakonska določila o varovanju dobre kmetijske zemlje.

Prva dilema je, dli so med kmetijskimi zemljišči in pozidanimi kompleksi na robu mesta potrebne vmesne cone, namenjene morebitnemu širjenju naselij. Takšne cone verjetno niso potrebne. Če bomo dosledno isvajali zakonska določila o varovanju kmetijskih zemljišč, potem se naselja na takšna zemljišča ne bodo mogla širiti. Meja med kmetijskimi proizvodnimi kompleksi in urbanizirano cono je lahko ostra, brez prehodnega prostora, katerega funkcija bi ne bila natančno določena. Nikogar neareč ne bi smel motiti pogled na obdelano polje.

Drugo vprašanje v zvezi s tem je, kako usmerjati razvoj obrobnih naselij s nehanim prebivalstvom. Za naselja, ki ležijo sredi kompleksov dobrih kmetijskih zemljišč, naj bi veljale načelo, da jih ne bi več širili, saj bi vsaka ekspanzija nujno posegla na kmetijski proizvodni prostor. V takih naseljih bi naj bila dopustna samo zgotitev pozidave, če se s tem ne omejuje funkcionalni prostor obstoječih kmetij.

Večali naj bi smo tista naselja, ki se lahko razširijo na zemljišča, neprimerna za kmetovanje. To pomeni, da naj bi ob takih naseljih nastajale nove soseske s nekmeškim prebivalstvom, ki bi uveljavljale način življenja, podoben tistemu iz urbanih središč. Izkkušnje kažejo, da tudi dosednji takšni primeri ne povzročajo konfliktnih situacij. Seveda pa to ne pomeni, da bi se med takim novim delom naselja in med stari izoblikovala ostra meja, saj danes nobeno nekmeško naselje ni več čisto. Z nadaljnim procesom deagrarnizacije in ob predvideni postopni koncentraciji kmetijskih zemljišč v proizvodnji manjšega števila kmetov se bo število nekmeških gospodarstev tudi v starih jedrih še povečevalo. Vsekakor je to naravna in pozitivna razvojna smer. Pri urbanističnem usmerjanju tega razvoja je

treba paziti, da se kmetije, tako čiste kot mešane, ne znajdejo v podrejenem položaju in da pritisk urbanizacije ni tisti faktor, ki bi pospeševal proces deagrarisacije.

Tako zanižljivi razvojni politiki (kmetijski in urbanistični) pa so danes vse prevečkrat nasproti osebni interesi lastnikov kmetijskih zemljišč, ali, morda ustreznješe rečeno, njihovih svojcev (dedičev). Mnogi lastniki težijo za tem, da za gradnjo prodajo tudi najboljše zemljo, ali da jo podarijo svojemu za enak namen. Takšnim gre pač za njihove kratkoročne gnotne interese. Med kmeti tako ravnaajo zlasti tisti, ki zase ne vidijo razvojne perspektive v kmetijstvu, bodisi zaradi ostarcelosti, bodisi zaradi že dosežene stopnje deagrarisiranosti. Vendar na takšnih oskih individualističnih interesih razvojna politika družbe ne more temeljiti. Kmetijsko zemljo je potrebno varovati pred pozidavanjem ne glede na to, kje je in čigava je. Če je v prihodnje ne bo obdeloval sedanji lastnik, jo bo pač lahko kdo drugi.

Z namenom, da se kmetijske površine čimbolj zaščitijo, bi bilo umestno poseči tudi v degradirane gozdove. Tovrstni gozdovi na obrobju hribovitega sveta (steljniki, gozdovi z najhujšim letnim prirastkom) bi lahko odstopili mesto potrebnam urbanizacije in tako bi bil pritisk na dobra obdelovalna zemljišča omiljen.

Problem ostaja zagotovitev večje produktivnosti kmečkega dela. Doslej ni bila dosežena takšna produktivnost, pa tudi ne obseg, kvaliteta in stabilnost kmetijske proizvodnje, ki jih razvitost sredstev dela omogoča. To je bistveni vzrok, da se doslej niso dovolj učinkovito odpravljali materialni varoki gospodarskih, družbenih in socialnih problemov v kmetijski proizvodnji ter na vasi in zato, da se niso uspešneje reševali strukturni problemi kmetijstva.

V zvezi s produktivnostjo v kmetijstvu velja poudariti, da tehnična produktivnost ni sama sebi namen. Njeno večanje je smotno le, kadar je na ta način omogočeno zvečanje produktivnosti vsega gospodarstva. Zato je prizadevanje za zvečanje produktivnosti delovnega časa smiselno ob predpostavki, da se skupni obseg pridelovanja ne zmanjša oziroma, da se tudi hektarski pridelki povečujejo. Ne smemo namreč pozabiti, da je kmetijstvo v vseh razvojnih obdobjih v bistvu najbolj pomembna dejavnost, ker zadovoljuje najbolj elementarne družbene potrebe. Zvečanje gole produktivnosti dela v kmetijstvu torej ni vse. Potrebno je skrbeti, da se tudi stopnja samozkrbe s živim ohranja na določeni ravni. Le tako je lahko splošni družbeni razvoj kolikor toliko nemoten.

V ljubljanskih občinah je razmeroma precej kmetij, katerih topografija je švrsto determinirana s prirodnimi razmerami in je zato ne bo mogoče bistveno spreminjati z ukrepi ekonomske reorganizacije, katero narekuje socialistični družbeni odnosi. Fisiognomija teh obratov (v hribovitem, kraškem svetu) bo v glavnem slej ko prej ostala nespremenjena. Odprto pa ostaja vprašanje: do kakšne mere in na kakšen način naj bi vai ti obrati izboljšali prostorsko strukturo, da bo le-ta kar najbolj ekonomična? Rezultati analiz dajejo jasn odgovor, da je potrebno bistveno spremeniti predvsem način iskoriščenja ter obdelovanja posameznih seljskih kosov z ozirom na njihovo oddaljenost, spreminjati način dostopa do njih ter oblikovati smotrnejšo prostorsko strukturo.

Izboljšavo proizvodnih sposobnosti kmetijskih seljskih zagotavljajajo prostorske ureditvene operacije, to je agrarne operacije. Mednje štejejo po zakonu o kmetijskih seljskih medsebojne menjave kmetijskih seljskih, arondacije, komasacije, melioracije, združevanje seljskih in druge posege v urejanje ter rabo seljskih. Namen agrarnih operacij je urejanje kmetijskega prostora zaradi smotrnega iskoriščenja, uvajanja moderne tehnologije pridelovanja, vzpostavljanje optimalnejših

proizvodnih enot in s tem zagotavljanje večje produktivnosti v kmetijski proizvodnji. Agrarne operacije so povezane s celotnim sistemom družbenega planiranja ter morajo biti zato v skladu s samoupravnimi sporazumi o temeljih planov in prostorski deli družbenega plana občin. Opozoriti velja tudi na to, da samo dejstvo, da komasacija oziroma melioracija, predvidena v družbenem planu nadomešča volje uporabnikov in lastnikov zemljišč.

Zaradi lajšega razumevanja in boljše prostorske predstave matrike potrebnosti izvajanja prostorsko ureditvenih operacij, si pogledamo na kratko kategorizacijo kmetijskih zemljišč v ljubljanskih občinah:

- najkakovostnejša kmetijska zemljišča prve kategorije (možna uporaba vseh agrotehničnih ukrepov) so razvrščena na ravninskih področjih proda in peska (Ljubljansko polje, Sorško polje, območje okrog Ljubljance);
- kmetijska zemljišča druge kategorije (možnost kmetijske rabe je zaradi slabših lastnosti tal ali razgibanega reliefa delno otežkočena) obsegajo njivske komplekse v okolici Horjula, Polhovega Gradca, ob zgornjem toku potokov, ki tečejo na Ljubljansko barje). To so področja, kjer se v novjšem času uveljavljajo travno-pašna gospodarstva;
- tretja kategorija predstavlja območja otežkočene možnosti kmetijske rabe tal zaradi prepletanja njivskih površin s travniškimi, večje vloge v depresijah in strmega ali razgibanega sveta. V to kategorijo sodijo tudi obdelovalna zemljišča na ozkih poljih s slabe dostopnostjo. Prevladujejo travno-pašni obrati, ki jih srečujemo na Krinsko-pokojski planoti in v Velikološki pokrajini ter v drugih predelih s značilnim kraškim površjem;
- v četrti kategoriji je kmetijska raba tal otežkočena ali onemogočena zaradi prevelike talne vlage ali pa zaradi pogostih poplav. Potrebne so hidromelioracije. V to kategorijo sodi skoraj v celoti Ljubljansko barje s izjemo robnih predelov, kjer se ilovnate neplavine mešajo s prodnimi, klastičnimi nanosi;

- v peti kategoriji je zmanjšana možnost kmetijske rabe tal zaradi nagiba, ki omogoča samo še uporabo kosilnic. Vanje sodi hribovit svet na področju Polhograjskega in Zasavskega hribovja v nadmorski višini nad 600 m;
- v šesti kategoriji je možnost kmetijske rabe tal močno zmanjšana, ker je zaradi nagiba, večje kamenitosti in težje dostopnosti otežkočena oziroma onemogočena uporaba kmetijske mehanizacije. Ta kategorija predstavlja "absoluten gozd", zastopan v hribovitih območjih, predvsem na območju Krina in Mokreca.

Potrebnost izvajanja prostorsko ureditvenih operacij po posameznih kategorijah kmetijskih zemljišč je predstavljena v matriki. Ugotavljali smo obseg glode na delež zemljišč, kjer bi se posamezni ukrepi morali izvajati ter potrebnost izvajanja določenega ukropa s skrbno na naravne pogoje, ki ga pogojujejo. Čeprav soščitene kmetije ne sodijo med agrarne operacije, smo jih vključili v matriko, kar menimo da predstavljajo enega izmed najpotrebnejših ukrepov nasploh, saj je le ob sprovaženju ukrepov v zvezi s dedovalno politiko smotrno izvajati različne prostorsko ureditvene operacije. Preostalim močnim kmetijam je ob njihovem izvajanju potrebno zagotoviti možnosti za perspektivnejše in produktivnejše kmetovanje.

Na ravnih, rodovitnih tleh je najposebnejši ukrep nedvomno izvajanje komasacij, na zemljiščih druge kategorije pa je poleg komasacij primerna tudi medsebojna menjava. V tretji kategoriji so najprimernejši ukrepi medsebojna menjava, arondacija in tudi melioracije, vendar so ukrepi omejeni bolj na posamezne obrate. Zato je vloga komasacij, ki vključujejo vse lastnike na določenem območju, močno zmanjšana. Na samočvirjenih tleh četrte kategorije je potrebno prednostno izvajati melioracije, hkrati s komasacijami v peti kategoriji pa je priporočljivo izvajati v prvi vrsti medsebojno menjavo. V zadnjem, šestem razredu je edina možna oblika uvajanje skupnega pašništva.

**MATRIKA POTREBNOSTI IZVAJANJA PROSTORSKO UREDITVENIH OPERACIJ Z OZIROM NA KATEGORIZACIJO
KMETIJSKIH ZEMLJIŠČ**

	1.kateg.		2.kateg.		3.kateg.		4.kateg.		5.kateg.		6.kateg.	
medsebojna menjava	0	1	0	2	0	2	-	-	0	2	-	-
arondacije	-	-	0	2	0	2	-	-	0	1	-	-
komasacije	+	3	0	3	0	1	+	2	-	-	-	-
melioracije	-	-	-	-	0	1	+	3	-	-	-	-
skupni pašniki	-	-	-	-	-	-	-	-	+	2	+	3
zaščitene kmetije ^x	+	3	+	3	+	2	+	2	+	1	-	-

^x ne sodi med postavke ureditvene operacije

POTREBNOST:

- nepotreben

0 manj potreben

0 potreben

OBSEG:

1 manjši

2 srednji

3 večji

Poglejmo si na kratko problematiko menjave zemljišč in skupnih pašnikov, kajti o preostalih ukrepih bomo podrobneje spregovorili v nadaljevanju.

Medsebojna menjava kmetijskih zemljišč je najenostavnejša agrarna operacija. Stranki zamenjata svoje zemljišče tako, da bi s zaskročitvijo zemljišč racionalneje rabili svoja kmetijska zemljišča. Zaradi pravnega značaja menjave je to možno samo na podlagi sporazuma.

Za pospeševanje živinoreje pa se za skupno pašo živine pašnih interesentov na določenem območju, ustanavlja skupni pašniki. Skupni pašnik obsega pašnike, košenice, senožeti, plašne in nekultivirana zemljišča nekdanje agrarne skupnosti na določenem območju. Vanj se lahko vključijo tudi pašniki, senožeti, košenice in nekultivirana zemljišča iz kmetijskega zemljiškega sklada, ki niso bila last agrarne skupnosti, ter druga zemljišča ne glede na lastnino, ki se na podlagi pogodbe ali samoupravnega sporazuma o združevanju zemljišč uporabljajo za skupno pašo. Vključijo se lahko tudi posamezni gozdovi, za katere je gospodarsko bolj smotno, da se spremenijo v pašnik in manjši gozdovi sredi skupnega pašnika, ki so skupnemu pašniku neobhodno potrebni.

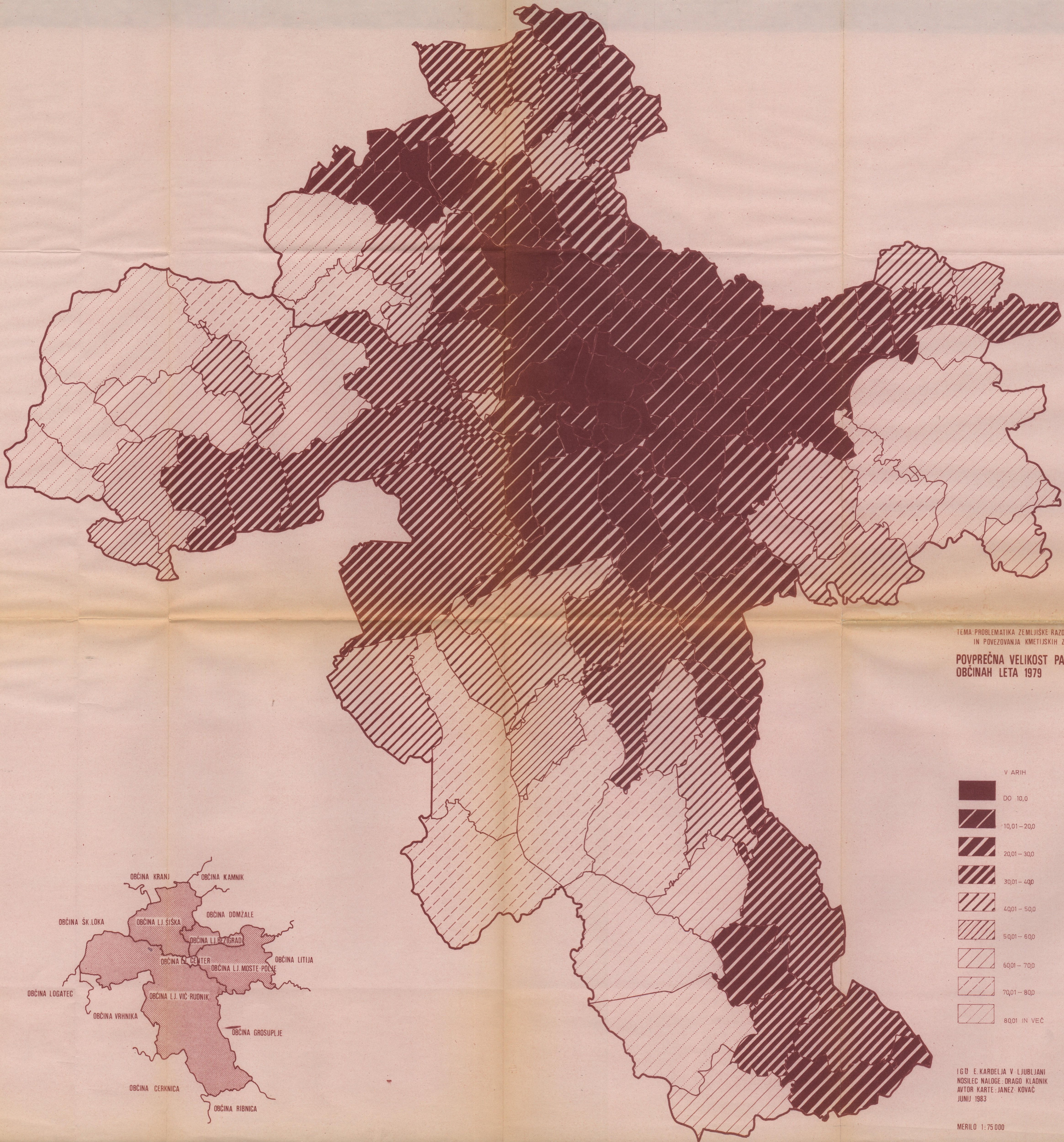
6.1. Zaščitenost kmetij

V zakonu je kmetija tista kmetijska in gozdno gospodarska enota, ki zagotavlja lastniku s kmetijsko in drugo s nje povezano dejavnostjo primerno preživljanje. Zakon o dedovanju kmetijskih zemljišč, ki zagotavlja zaščitenost kmetije, ima osnovni namen ohraniti kmetijske gospodarske enote, ki so značilne za kooperacije, na ta način ustvarjati kmetu delovno mesto in ga ob dedovanju kar najbolj razbremeniti bremen.

LJUBLJANA

1:50 000

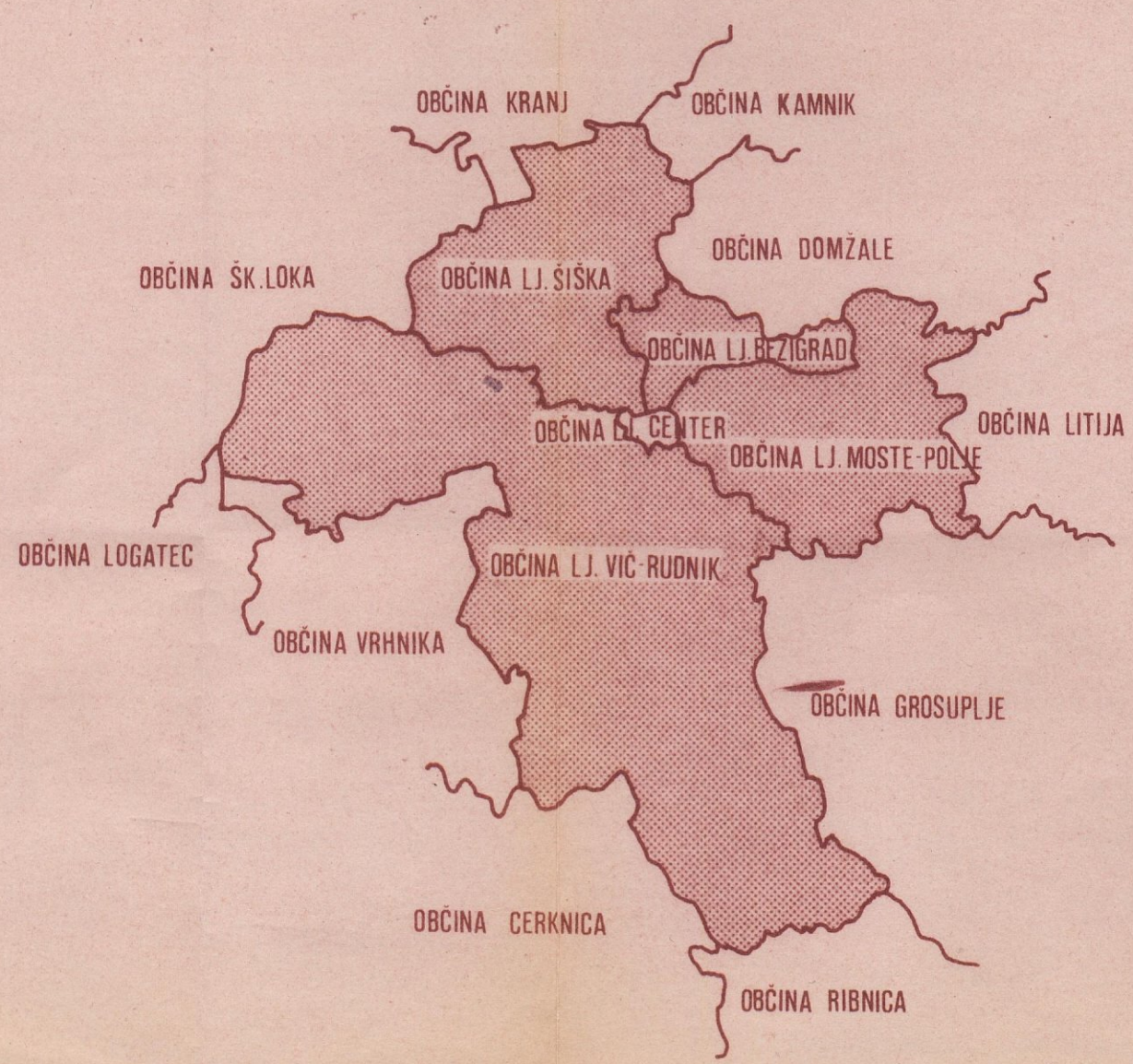
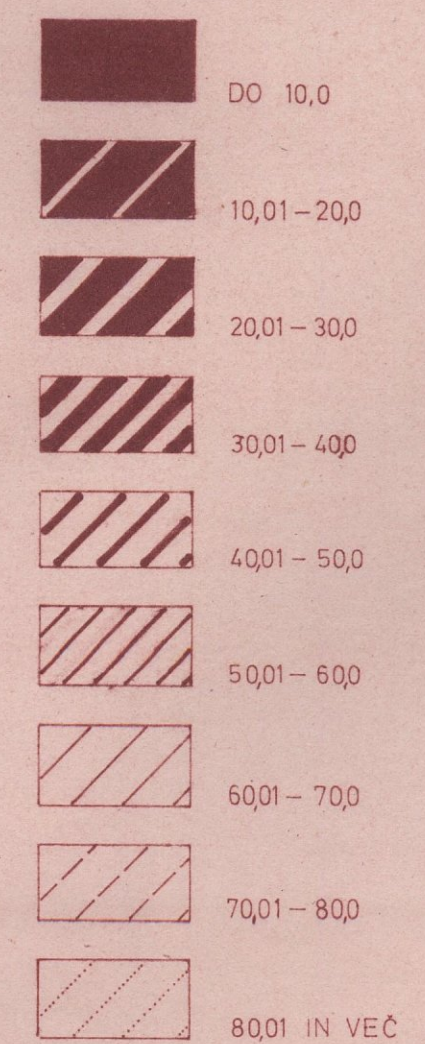

TEMA: PROBLEMATIKA ZEMLJIŠKE RAZDOBLJENOSTI Z VIDIKA REORGANIZACIJE
IN POVEZOVANJA KMETIJSKIH ZEMLJIŠC

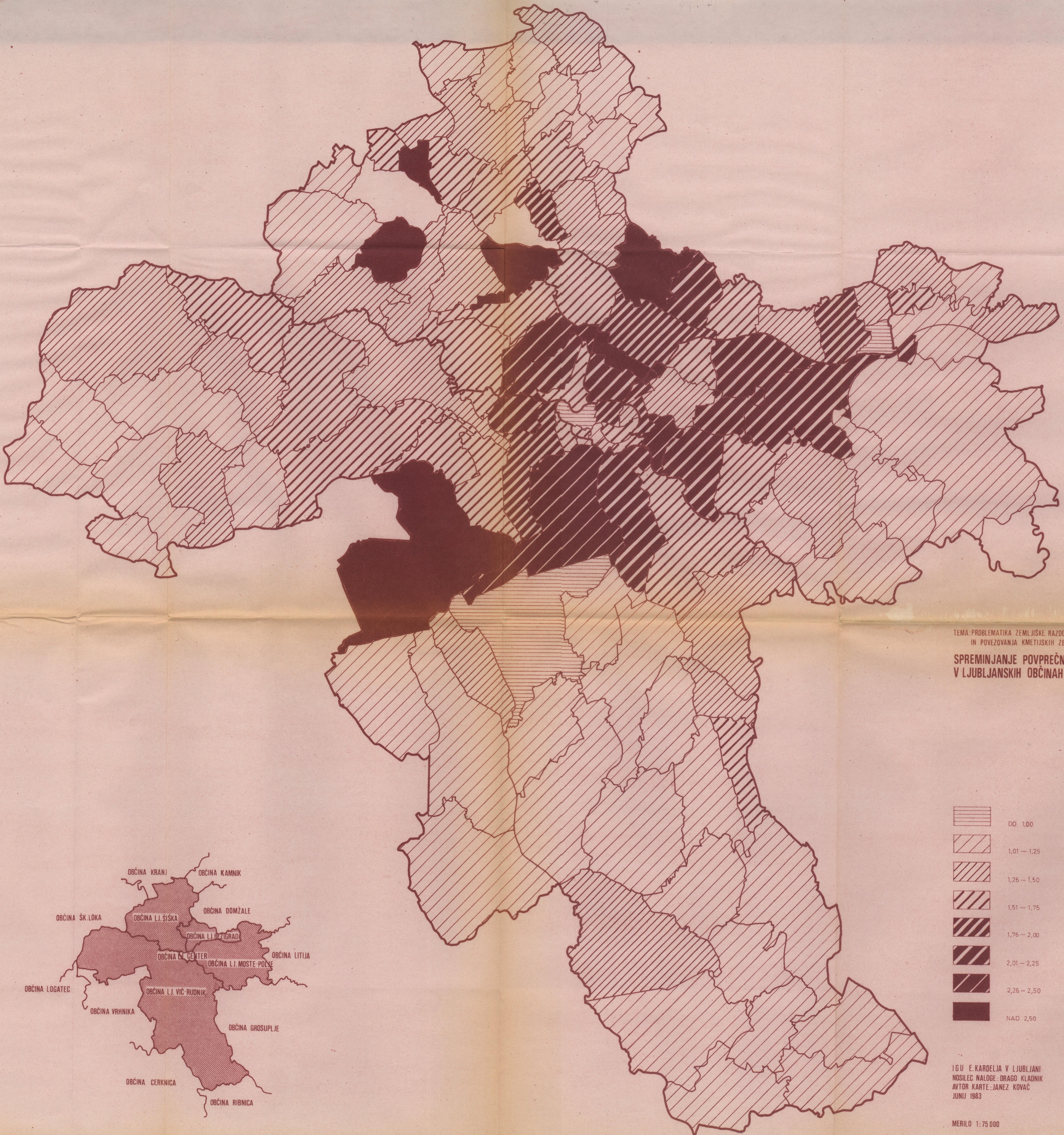
**POVPREČNA VELIKOST PARCELE V LJUBLJANSKIH
OBČINAH LETA 1979**

V ARIH

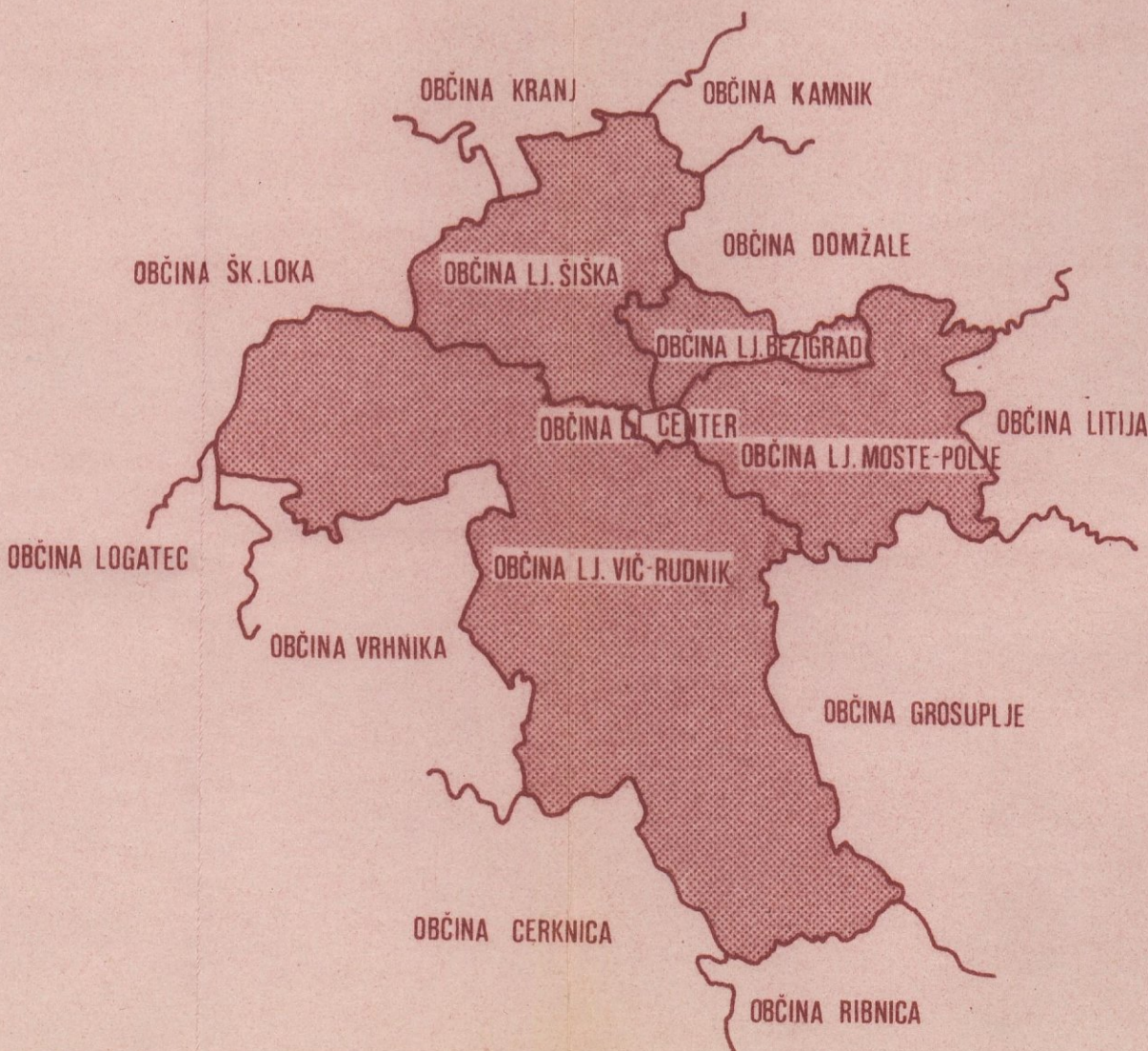
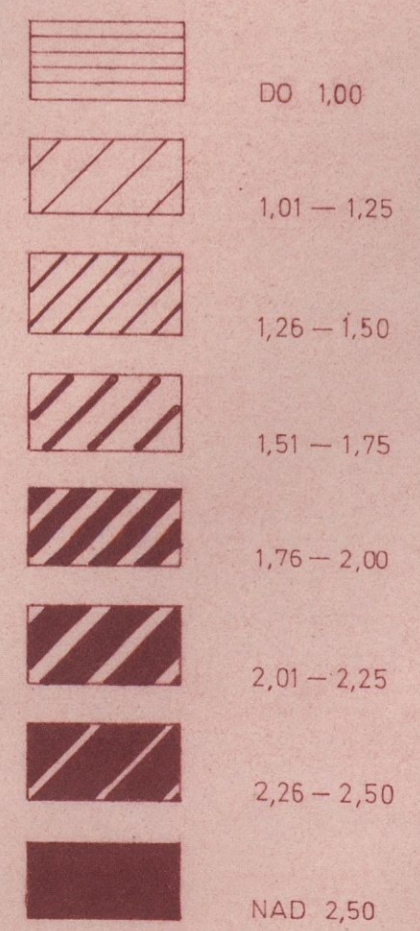
IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI
NOSILEC NALOGE: DRAGO KLADNIK
AVTOR KARTE: JANEZ KOVAČ
JUNIJ 1983

MERILO 1:75 000

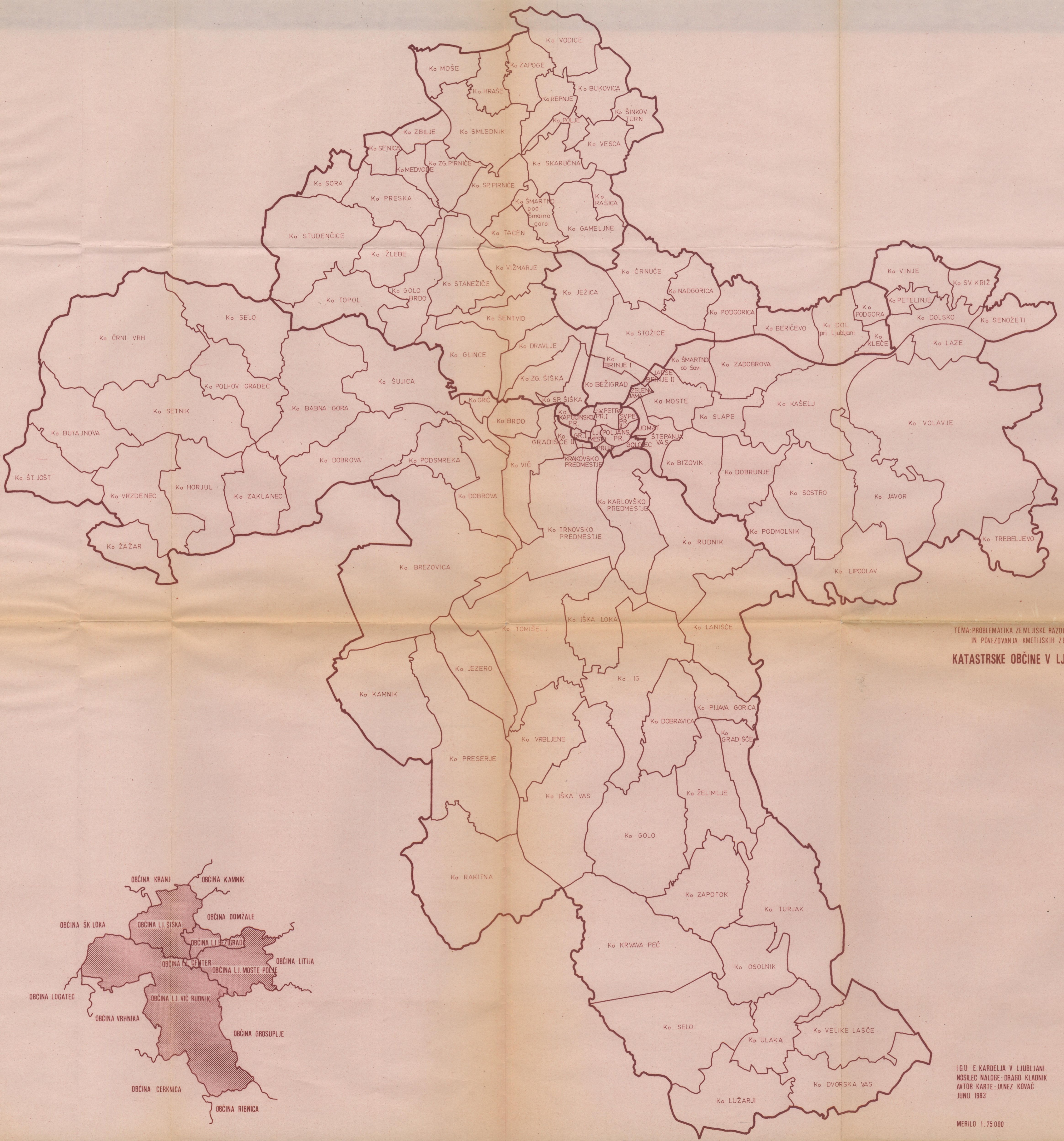
TEMA: PROBLEMATIKA ZEMLJSKE RAZDOBLJENOSTI Z VIDIKA REORGANIZACIJE
IN POVEZOVANJA KMETIJSKIH ZEMLJISC

**SPREMINJANJE POVPREČNE VELIKOSTI PARCELE
V LJUBLJANSKIH OBČINAH V OBDOBJU 1953-1979**

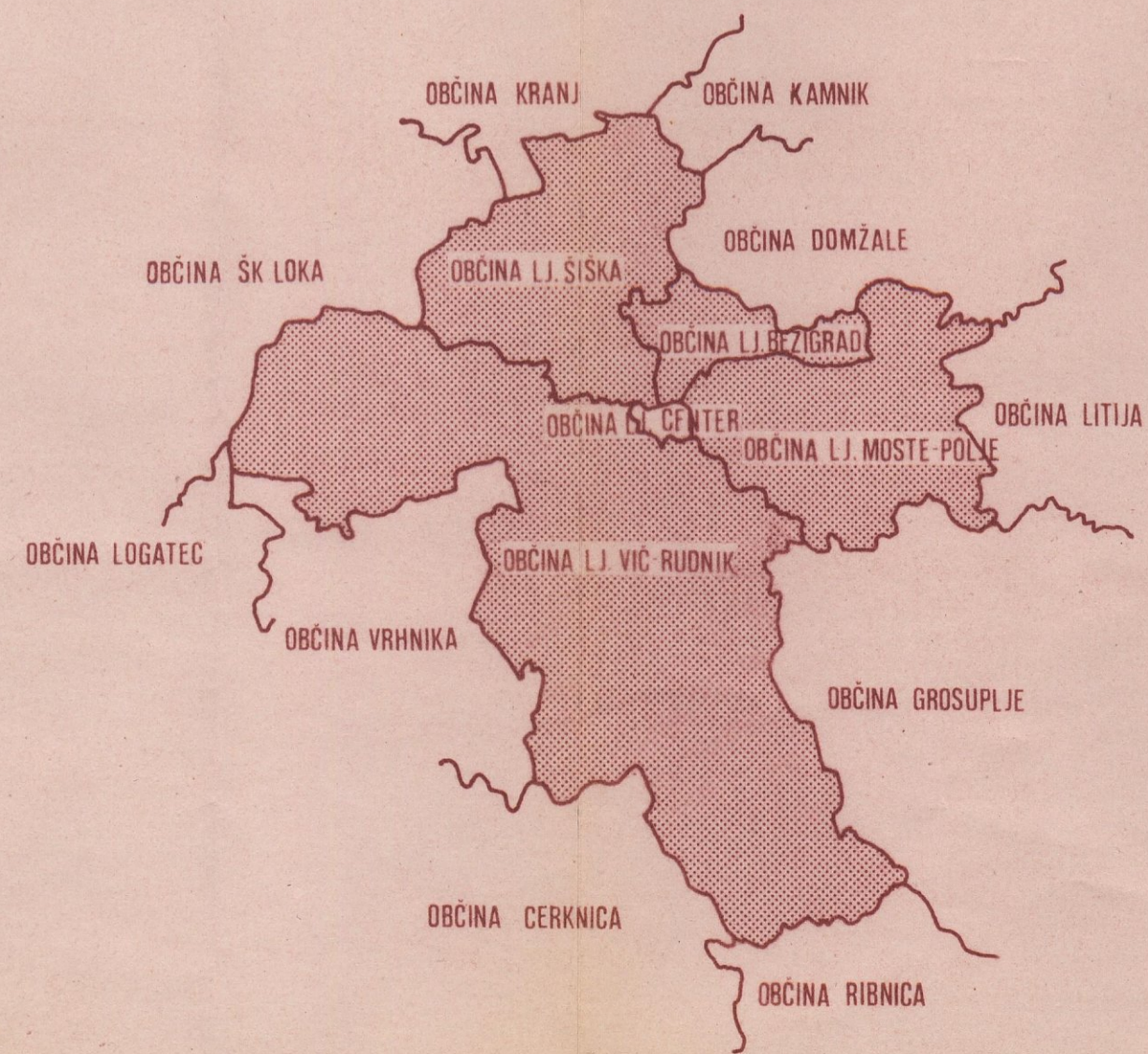
IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI
NOSILEC NALOGE: DRAGO KLADNIK
AVTOR KARTE: JANEZ KOVAC
JUNIJ 1983

MERILO 1:75 000

TEMA: PROBLEMATIKA ZEMLJSKE RAZDOBLJENOSTI Z VIDIKA REORGANIZACIJE
IN POVEZOVANJA KMETIJSKIH ZEMLJIŠČ

KATASTRSKE OBČINE V LJUBLJANSKIH OBČINAH

IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI
NOSILEC NALOGE: DRAGO KLAJNIK
AVTOR KARTE: JANEZ KOVAČ
JUNIJ 1983

MERILO 1:75 000